

กรณีศึกษาเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

บทคัดย่อ

ของ

ชีวเชษฐ สุวรรณรัตน์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2548

ชีวเชษฐ สุวรรณรัตน์. (2548), *การศึกษารูปพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์*. ปรินญาณพณธ์
กศ.ม.(ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม:
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นวลลออ ทินานนท์

การศึกษาลวดลายบนเรือพระที่นั่งลายทอง จำนวน 14 ลำ เป็นเรือที่ใช้ในกระบวนเรือพยุหยา
ตราทางชลมารค ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเรือที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์และเกี่ยวข้องกับสถาบัน
การปกครองเก่าแก่ของชาติและเป็นสถาบันที่รวมงานศิลปะที่ทรงคุณค่า ในเรือพระที่นั่งลายทองได้มีการ
ประดับตกแต่งอย่างสวยงามโดยทำการศึกษาดังนี้

การศึกษาการออกแบบลวดลายที่ปรากฏอยู่บนโครงสร้างของเรือ ความสัมพันธ์ในสภาพ
สังคมและความเชื่อที่มีในสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ถ่ายทอดบนกลุ่มของเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์จากการศึกษาลักษณะการตกแต่งของเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์สามารถ
แบ่งกลุ่มเรือ โดยใช้ประเภทของเรือเป็นเกณฑ์ คือ

ประเภทเรือพระที่นั่ง โขนเรือ และ ลายที่ประดับเป็นรูปสัตว์ที่เป็นพาหนะและที่ประทับของเทพ
ประเภทเรือกระบวนเรือพระที่นั่ง โขนเรือเป็นรูปสัตว์หิมพานต์ที่ดูน่าเกรงขาม

ในเรือพระที่นั่ง 4 ลำ ที่ศึกษากรรมวิธีการสร้าง การประดับตกแต่งลวดลายที่มุ่งเน้นในด้าน
เรื่องความเชื่อที่มีในลัทธิพราหมณ์ฮินดู ที่มีต่อเทพเจ้าและ สัตวในจินตนาการอย่างสัตว์หิมพานต์
ลวดลายส่วนใหญ่จะเป็นลายที่วางบนพื้นที่ยาวและแคบตามรูปเรือประเภทลายหน้ากระดาน การใช้ลาย
จะเน้นประดับเพื่อความสวยงาม ในลวดลายที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่บริเวณหัวเรือและท้ายเรือจะผูกลายให้มี
ความสอดคล้องกับโขนของเรือ

เรือกระบวนเรือพระที่นั่ง จะแตกต่างกับเรือพระที่นั่งตรงลวดลายประดับข้างลำเรือที่เป็นลายรด
น้ำซึ่งให้ความรู้สึกของความโดดเด่นในลวดลายที่ดูยิ่งกว่าลายแกะสลักบนเรือพระที่นั่ง ในการตกแต่ง
ลวดลายแสดงให้เห็นถึงการแบ่งชนชั้นภายในระบอบการปกครองโดยใช้งานศิลปะเป็นตัวแบ่งแยก
ระดับชั้นของผู้เป็นเจ้าของเรือ

ลักษณะของรูปแกะสลักบนโขนของเรือรูปสัตว์หิมพานต์อาจเกี่ยวเนื่องกับตราสัญลักษณ์หรือ
เป็นเพียงองค์ประกอบของกระบวนเรือเพื่อความน่าเกรงขาม แต่ในรูปแบบความเชื่อที่ปรากฏบนโขน
เรือสามารถบอกได้ชัดเจนถึงอิทธิพลที่ได้รับมาจากลัทธิพราหมณ์ฮินดู โดยจินตนาการในการสร้างรูปสลัก
และลวดลายรูปสัตว์หิมพานต์ และพิธีการต่างๆที่เกี่ยวข้องรวมถึงการประดับลวดลายที่สอดคล้องภาพ
ของสัตว์หิมพานต์

กลุ่มเรือพระที่นั่งลายทองที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อสืบทอดรูปแบบของงานศิลปะ
ที่ถ่ายทอดความเชื่อที่มีต่อสถาบันกษัตริย์จากตอนปลายสุดของการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา

CASE STUDY OF THE GOLDEN DESIGN ROYAL BARGUES
IN THE RATTANAKOSIN PERIOD

AN ABSTRACT
BY
CHEWACHEAD SUWANARAT

Presented in partial fulfillment of the requirements
For the Master of Education degree in The Art Education
May 2005

Chewachead Suwanarat. (2005). *Case study of a Golden Design Royal Barge in the Rattanakosin Period*. M. Ed. (Art Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assist. Prof. Amnard Yensabye, Assist. Prof. Nuanla-or Thiranont

This is a study of a decorative design on the golden royal barge which is used in Ceremonial on the river in Rattanakosin period. There are 14 barges and these barges are important in the history involving with the old administration and they are also a centre of the valuable work of art. This is a research from the fantastic ornamented barges.

Studying is about designing a pattern on a boat structure which express a relationship in community and a faith in His Majesty the King. The results of study can classify ship in group by type :

The type of royal barge, the prow and the decorative design of and an animal use in transport and the palace.

The type of royal barge procession and the dignified animal palace guard.

The study of 4 royal barges reflect the decoration emphasizing in a faith in Hindu-Brahmanism a god and an imaginary animal. The gorgeous design is mostly on each side of the ship and design in the prow and the stem are harmonious with a design of the palace guard.

The difference between the royal barge procession and the royal barge is a pattern on a side of a ship which is a water mark design that is more distinguished. Those patterns show how to divide people in to classes by using an art work.

A wild animal sculpture may concern with a symbol or an element of a procession for dignity and obviously show an influence from Hindu-Brahmanism including a ceremony.

The purpose of inventing the golden royal barge in Rattanakosin King from the end of Ayutthaya period.

กรณีศึกษาเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ปริญญานิพนธ์
ของ
ชีวชาญ สุวรรณรัตน์

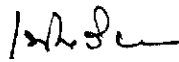
เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
เมษายน 2548

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

กรณีศึกษาเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ของ
นายชีวชาญ สุวรรณรัตน์

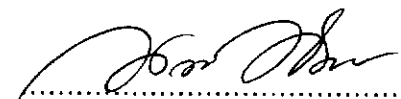
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

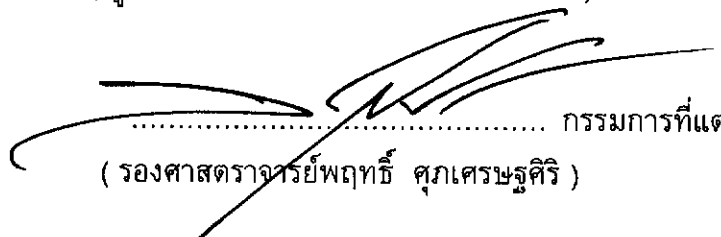

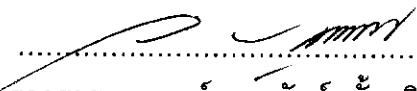
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)
วันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

 ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย)

 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์นวลลออ ทิพนานนท์)

 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เป็นสหาย
ประธาน และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์वलลลภ ทินานนท์ กรรมการที่มีส่วนชี้แนะแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดี
เสมอมา และขอขอบคุณ คุณศิริศศิธร กัญโส เลขานุการคณะกรรมการบริหารหลักสูตร กศ.ม. ศิลปศึกษา
ที่กรุณาประสานงานให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จไปด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง

ขอขอบคุณ สำนักพระราชวัง กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ กรมอุทกหารเรือ ที่ได้กรุณาช่วย
อำนวยความสะดวกเพื่อเข้าเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการศึกษา

ขอขอบคุณ คุณราตรี บัวประดิษฐ์ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี ที่ได้กรุณา
ให้ข้อมูล และแนะนำแหล่งค้นคว้าข้อมูลรวมทั้งช่วยอำนวยความสะดวกเพื่อเข้าเก็บข้อมูลภาพเพื่อใช้ในการ
การศึกษา

ขอขอบคุณ อาจารย์พินิจ สุวรรณบุญ และอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี ศิลปินแห่งชาติ ที่ได้
กรุณาแนะนำเรื่องลวดลายไทย และความรู้เรื่องลายไทย

ขอขอบคุณ ผู้เขียนหนังสือตำราต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้อ่านและค้นคว้าข้อมูลความรู้ในครั้งนี้

และขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา พี่ และขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือให้ผล
งานชิ้นนี้สำเร็จลงด้วยดี

ชีวเชษฐ สุวรรณรัตน์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	2
ความสำคัญของการวิจัย.....	2
ขอบเขตของการวิจัย.....	2
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	3
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
เรื่องกับวิธีชีวิตสังคมไทย.....	5
เรื่องกับลัทธิความเชื่อทางศาสนาและการปกครอง.....	7
พิธีกรรมทางความเชื่อของลัทธิและศาสนา.....	7
ความเชื่อที่มีมากับรูปแบบการปกครอง.....	10
ลักษณะเรือพายในอดีต.....	16
ลักษณะของเรือนิตต่างๆ.....	16
ความเป็นมาของเรือพระราชพิธี.....	21
ความเป็นมาของเรือพระที่นั่ง.....	22
เรือพระที่นั่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	23
เรือพระที่นั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.....	26
การจัดกระบวนเรือพระราชพิธีและข้อมูลทางวรรณกรรม.....	31
การจัดเรือพระราชพิธีในงานพระราชพิธีต่างๆ.....	32
ลดลายการตกแต่งเรือพระราชพิธี.....	39
ความเป็นมาของลายไทย.....	44
ลายสลัก.....	54
ลายรดน้ำ.....	57
การฉลุลาย.....	60
การประดับกระจก.....	61
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	62
การกำหนดประชากร.....	62
การสร้างเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า.....	63
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	63
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	63

สารบัญ(ต่อ)

บทที่

หน้า

4 ผลการวิเคราะห์.....	65
เรือพระที่นั่ง.....	65
เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	65
เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช.....	76
เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์.....	83
เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ.....	91
เรือกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง.....	97
เรือสุรवायุกษ์.....	97
เรือสุรบึกษา.....	101
เรือกระบี่ปราบเมืองมาร.....	105
เรือกระบี่ปราบรอนราพย์.....	110
เรือครุฑเหินเห็จ.....	115
เรือครุฑเทริดไตรจักร.....	119
เรือพาสีรั้งทวีป.....	124
เรือสุครีพครองเมือง.....	127
เรือเอกไชยเหินหาว.....	130
เรือเอกไชยหลาวทอง.....	135
เรือพระที่นั่งลายทองกับความเชื่อที่มีทางสังคม.....	140
การสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9.....	141
5 บทนำสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	142
สังเขปความมุ่งหมาย สมมุติฐาน และวิธีการศึกษาค้นคว้า.....	142
สรุปการศึกษาค้นคว้า.....	142
อภิปรายผล.....	148
ข้อเสนอแนะ.....	150
บรรณานุกรม.....	152

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 พระอิศวร.....	14
2 พระนารายณ์.....	14
3 พระพรหม.....	15
4 ทศนัยภาพกรุงสยาม (กรุงศรีอยุธยา) และริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค.....	23
5 เรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	24
6 รูปกระบวนเรือสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช.....	32
7 กระบวนเรือพระยุหยาตราใหญ่.....	35
8 กระบวนเรือพระยุหยาตราน้อย.....	37
9 กระบวนเรือพยุหยาตรา.....	38
10 บัวสัตบุตร.....	45
11 บัวหลวงและลายที่เกิดจากดอก.....	45
12 ลายก้านขดครุฑจับลาย.....	46
13 ลายช่อกนกที่ใช้บนลายก้านขดหรือลายเถา.....	46
14 ลายก้านแย่ง.....	47
15 ลายก้านต่อดอก.....	47
16 ลายก้านขด.....	48
17 ลายดอกพุดตาน.....	48
18 ลายรักร้อย.....	49
19 ลายกระจังรวน.....	49
20 ลายกระจังตาอ้อย.....	50
21 ลายกระจังปฏิญาณ.....	50
22 ลายกระจังเจิม.....	51
23 ลายกนกท้ายเกริน.....	51
24 ลายกนกเปลว.....	52
25 รูปหน้ากระบี่สวมาลัยทอง.....	52
26 รูปหน้าอวามรสมมงกุฎ.....	53
27 รูปหน้าอสูร.....	54
28 ลายแกะสลักไม้ลายก้านขดเทพรา.....	54
29 ภาพสมัย รัชกาลที่ 3 ลายพุดตานนิยมใส่เป็นพื้นหลังแก่พื้นสีขาว.....	57
30 ทารักน้ำเกลี้ยงก่อนการปิดทอง.....	60
31 ลายปิดทองร่องกระจก.....	61
32 ลายประดับกระจกลงยา.....	61
33 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	66
34 โขนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	66

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
35 บริเวณส่วนที่เป็นปากหงส์ส่วนโขนของเรือสุพรรณหงส์.....	66
36 บริเวณส่วนโขนของเรือสุพรรณหงส์ส่วนที่เป็นตาหงส์และครีบบ้างปาก.....	67
37 บริเวณส่วนโขนของเรือสุพรรณหงส์ช่วงต่อระหว่างคอกกับหัว.....	67
38 บริเวณลำคอหงส์ของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	68
39 ลายภาพกนกรัตน อยู่เหนือรัดอก ของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	68
40 ลายภาพกนกรัตน บริเวณคอของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	69
41 รัดอกของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	69
42 ภาพขยายลายรัดอกเรือสุพรรณหงส์.....	70
43 ลักษณะหงส์คาบลายข้างเรือสุพรรณหงส์.....	70
44 ลายรัดอกคาดลำเรือสุพรรณหงส์.....	71
45 ดอกประจำยามครึ่งซีกบนลายรัดอกคาดลำเรือสุพรรณหงส์.....	71
46 ลายโขนด้านข้างเรือสุพรรณหงส์.....	72
47 ลายข้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	72
48 ท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	73
49 รูปขยายลายท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	73
50 ลายคาดท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	74
51 ทวนหางเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	74
52 กนกท้ายเกรินบนทวนหางเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	75
53 ปลายของท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ปลายหางเป็นลายกนก.....	75
54 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์.....	77
55 โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช.....	77
56 ลายแกะสลักส่วนยอดของเศียรพญานาค.....	78
57 ลายส่วนหัวของเรือที่เป็นรูปพญานาคัดัดแปลงมาจากลายกนก.....	78
58 บริเวณลำคอเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช.....	79
59 บริเวณอกของพญานาคมียลายดอก 10 กลีบ ประดับอกละ 1 ดอก.....	79
60 ช่องปิ่นจ่ารง อยู่ตรงกลางรัดอกของเรือพระที่นั่ง.....	80
61 ลายรัดอกของเรืออนันตนาคราช.....	80
62 ลายรัดอกของเรืออนันตนาคราช.....	81
63 ลายขอบข้างเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช.....	81
64 ท้ายเรืออนันตนาคราชบริเวณทวนหางมีลายเป็นเกร็ด.....	82
65 ปลายหางเรืออนันตนาคราช.....	82
66 ท้ายเรืออนันตนาคราชเป็นลายเถาก้านขด.....	83
67 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์.....	84
68 โขนเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์.....	84

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
69 ลวดลายร่องกระจกรูปพญานาคมีหัวเป็นคน.....	85
70 เกี้ยวโขนเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์.....	86
71 โขนเรือด้านข้างตอนบนของโขนเรือเป็นลายแกะสลักปิดทองประดับกระจก.....	86
72 ลายด้านหน้าตอนล่างของเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์	87
73 ลายหน้ากระดานบริเวณขอบของลายด้านหน้าเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์.....	87
74 ลายด้านข้างโขนเรืออเนกชาติภุชงค์.....	88
75 ลายขอบข้างเรือด้านที่ติดกราบเรือ.....	88
76 ลายข้างเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์.....	89
77 ลายข้างเรือตอนท้ายเรืออเนกชาติภุชงค์	89
78 ท้ายเรืออเนกชาติภุชงค์ลักษณะลายเหมือนกับหัวเรือ.....	90
79 รูปพญานาคไขว้หาง	90
80 โขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ	91
81 ด้านข้างโขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9.....	91
82 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9.....	92
83 โขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9.....	93
84 ลายด้านข้างเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ.....	93
85 ภายในลายกำนดมีรูปครุฑยุดนาคอยู่กลางลาย.....	94
86 ภายในลายกำนดมีรูปครุฑพenneอยู่กลางลาย	94
87 ข้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9	95
88 ท้ายเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9	95
89 ทวนหางเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9	96
90 ปลายหางเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9	96
91 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือสุรายุภักย์.....	98
92 โขนเรือสุรายุภักย์.....	98
93 ใบหน้าของอสุรวายุภักย์	98
94 ลวดลายชุดของโขนเรือสุรายุภักย์.....	99
95 ลายข้างเรือสุรายุภักย์.....	99
96 ท้ายเรือสุรายุภักย์	100
97 ทวนหางของเรือสุรายุภักย์.....	100
98 หางของเรือสุรายุภักย์.....	101
99 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือสุรปักษา	101
100 โขนเรือสุรปักษา.....	102
101 ใบหน้าสุรบโขนเรือสุรปักษา.....	102
102 ลำตัวสุรบโขนเรือสุรปักษา	103

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
103 ลายข้างเรือสุรปึกษา	103
104 ห้ายเรือสุรปึกษา	104
105 หางของเรือสุรปึกษา	104
106 หางกะลวยบริเวณโคนทวนหางเรือสุรปึกษา.....	105
107 ปลายหางของเรือสุรปึกษา.....	105
108 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือกระบี่ปราบเมืองมาร	106
109 โขนเรือกระบี่ปราบเมืองมาร	106
110 หัวเรือด้านข้างเรือกระบี่ปราบเมืองมาร.....	107
111 ลายข้างเรือช่วงต่อจากหัวเรือกระบี่ปราบเมืองมาร	107
112 ข้างเรือกระบี่ปราบเมืองมาร.....	108
113 ลายช่วงต่อระหว่างข้างเรือกับห้ายเรือกระบี่ปราบเมืองมาร	108
114 ห้ายของเรือกระบี่ปราบเมืองมาร	109
115 ทวนหางเรือกระบี่ปราบเมืองมาร.....	109
116 ปลายหางเรือกระบี่ปราบเมืองมาร	110
117 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือกระบี่ราญรอนราพย	110
118 โขนเรือกระบี่ราญรอนราพย.....	111
119 ด้านข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย.....	111
120 ลายลูกกรงขอบข้างหัวเรือกระบี่ราญรอนราพย	112
121 เรือกระบี่ราญรอนราพยลายที่ต่อระหว่างลายหัวเรือจะบีบแคบลง	112
122 ข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย.....	113
123 ห้ายของเรือกระบี่ราญรอนราพย	113
124 ทวนหางเรือกระบี่ราญรอนราพย.....	114
125 ปลายหางเรือกระบี่ราญรอนราพย	115
126 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือครุฑเหินเห็จ.....	115
127 โขนเรือครุฑเหินเห็จ	115
128 โขนเรือครุฑเหินเห็จ	116
129 โขนด้านข้างเรือครุฑเหินเห็จ	116
130 ลายลูกกรงขอบข้างหัวเรือครุฑเหินเห็จ.....	117
131 ลายจากหัวเรือที่ต่อกับข้างเรือครุฑเหินเห็จ	117
132 ลายข้างเรือครุฑเหินเห็จ.....	118
133 ห้ายเรือครุฑเหินเห็จ.....	118
134 ลายทวนหางเรือครุฑเหินเห็จ.....	119
135 ปลายหางเรือครุฑเหินเห็จ	119
136 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือครุฑไตรจักร	120

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
137 โขนเรือครุฑเทริดไตรจักร	120
138 โขนด้านข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร	121
139 ลายจากหัวเรือที่ต่อกับข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร	121
140 ข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร	122
141 ลายจากท้ายเรือที่ต่อกับข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร	122
142 ท้ายเรือครุฑเทริดไตรจักร	123
143 ลายหางเรือครุฑเทริดไตรจักร	123
144 ปลายหางเรือครุฑเทริดไตรจักรปลายหางเป็นกนกหางครุฑ	124
145 การแบ่งส่วนการศึกษาพาลี่รั้งทวีป	125
146 โขนเรือพาลี่รั้งทวีป	125
147 ลายระหว่างหัวเรือถึงข้างเรือพาลี่รั้งทวีป	126
148 ข้างเรือพาลี่รั้งทวีป	126
149 ทวนหางเรือพาลี่รั้งทวีป	127
150 ปลายหางเรือพาลี่รั้งทวีป	127
151 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือสุครีพครองเมือง	128
152 โขนเรือสุครีพครองเมือง	128
153 ข้างเรือสุครีพครองเมือง	129
154 หางตอนปลายของเรือสุครีพครองเมือง	129
155 หางตอนปลายของเรือสุครีพครองเมือง	130
156 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือเอกไชยเหินหาว	130
157 ทวนหัวเรือเอกไชยเหินหาว	131
158 หัวเรือเอกไชยเหินหาว	132
159 ข้างเรือที่ต่อจากหัวเรือเอกไชยเหินหาว	133
160 ขดบข้างเรือเอกไชยเหินหาว	133
161 ท้ายของเรือเอกไชยเหินหาว	134
162 ทวนหางเรือเอกไชยเหินหาว	134
163 ปลายหางเรือเอกไชยเหินหาว	135
164 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือเอกไชยหลาวทอง	136
165 ทวนหัวเรือเอกไชยหลาวทอง	136
166 หัวเรือเอกไชยหลาวทอง	137
167 ข้างหัวเรือเอกไชยหลาวทอง	137
168 ข้างเรือเอกไชยหลาวทอง	138
169 ท้ายของเรือเอกไชยหลาวทอง	139
170 ทวนหางเรือเอกไชยหลาวทอง	139

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
171 ปลายหรงเรือเอกไชยหลาวทอง	140
172 การทำพิธีพราหมณ์	141
173 ทำการโกนหัวเรือด้วยกบไฟฟ้า.....	141
174 ทำการแกะลายและลอกลายจากฝังบวไปไว้ฝังบ้าย	142
175 นำเรือลงน้ำพร้อมฝีพายเพื่อดูการทรงตัวของเรือ	143

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

เนื่องจากปัจจุบันประเพณีและศิลปะของไทยที่ได้สืบทอดกันมา บางอย่างเป็นสิ่งที่ศึกษาค้นคว้าได้ยาก แต่ก็ยังคงได้รับการอนุรักษ์ไว้ เช่น พระราชประเพณีและพระราชพิธีต่างๆของพระมหากษัตริย์ ที่มีงานศิลปกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นงานศิลปะที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ และได้รับการยกย่องว่าเป็นงานศิลปะชั้นสุดยอดของไทย

เรือพระที่นั่งเป็นผลงานทางศิลปกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากงานศิลปะตอนปลายสุดของอยุธยา ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นยุคสร้างบ้านแปลงเมืองเพื่อให้อาณาจักรมีสภาพใกล้เคียงกับอยุธยาโดยการคัดเลือก จากช่างฝีมือดีที่มีความชำนาญ เรียกว่า"ช่างหลวง" หรือช่างในพระราชสำนัก ผลงานศิลปะจากช่างหลวง เป็นงานที่เกิดจากความตั้งใจในการทำงานที่อุทิศถวายแก่พระมหากษัตริย์ จึงเป็นผลงานที่ยอดเยี่ยมในยุคนั้นๆ งานศิลปะในยุคแรกของ ต้นรัตนโกสินทร์เป็นผลงานฝีมือช่างที่ยิ่งหลงเหลือจากกรุงศรีอยุธยาตอนปลายสุดแทบทั้งสิ้น

เรือพระที่นั่งมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ในพระราชพิธีต่างเช่น งานพระราชพิธีอัญเชิญพระบรมศพจากหนังสือเรือพระราชพิธีกรมศิลปากร. (2539 : 17) ได้กล่าวถึงการอัญเชิญพระบรมศพในครั้งแรกในสมัยพระเพทราชา พระองค์ทรงโปรดให้อัญเชิญพระบรมศพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจากเมืองลพบุรีมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อถวายพระเพลิงโดยใช้เรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัยซึ่งพระเพทราชานั้นได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพินาม แม้ในปัจจุบันงานพระราชพิธีสำคัญที่จัดขึ้น เช่น การเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงสร้างเรือพระที่นั่งเพื่อใช้ในพระราชพิธีต่างๆขึ้นหลายลำโดยเรือพระที่นั่งต่างๆเหล่านี้มีลักษณะ และชื่อเรือพระที่นั่งเหมือนกับเรือพระที่นั่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา การสร้างเรือพระที่นั่งและทำลายตกลายตกแต่งด้วยฝีมือช่างหลวงทำได้ยอดเยี่ยมเช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งสมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยต่อมาได้มีการซ่อมแซมเรือพระที่นั่งที่ชำรุดเสียหาย และในบางรัชกาลได้ทรงสร้างเรือพระที่นั่งขึ้นใหม่ทดแทนเรือพระที่นั่งเดิมที่ชำรุดผุพัง แต่มีเรือหลายลำที่ชำรุดแล้วไม่สามารถซ่อมให้เป็นดังเก่าได้ มีหางเรือพระที่นั่งหลายลำซึ่งเสียหายในช่วงสงครามโลกและไม่สามารถแยกแยะได้ว่าเป็นเรืออะไรเนื่องจากไม่มีบันทึกลักษณะของเรือในอดีตไว้ เรือพระที่นั่งที่เก็บรักษาในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธีนั้นก็มีความเสียหายต้องซ่อมแซมทุกครั้งเมื่อต้องใช้งานโดยรื้อลายเพื่อทำหมันเรือแล้วซ่อมแซมลายกลับในบางครั้งต้องรื้อแผ่นไม้ออกทั้งชิ้นเนื่องจากเกิดการผุของไม้ซึ่งการซ่อมแซมอาจมีผลต่อลายที่ซ่อม

เนื่องจากข้อมูลที่สำคัญของเรือพระที่นั่งไม่ได้มีการเก็บข้อมูลของลักษณะและลวดลายและ การศึกษาลวดลายที่มีบนตัวเรือปัจจุบันหากแต่มีการบันทึกข้อมูลซึ่งส่วนใหญ่มุ่งกล่าวถึงในด้านประวัติศาสตร์ และพิธีการ เรือที่มีความสำคัญในอดีตหลายลำเมื่อเสียหายจึงไม่สามารถซ่อมแซมหรือสร้างขึ้นใหม่ให้เหมือนเดิมและด้วยเหตุผลหลายประการ เช่นทรัพยากร งบประมาณ และยุคสมัยที่เปลี่ยนไปทำให้การคมนาคมทางเรือได้ลดความนิยมลง ในด้านการศึกษาหากจะหาข้อมูลเพื่อทำการศึกษาค้นคว้า เพื่อการอนุรักษ์ การเก็บข้อมูลของลวดลายและวิเคราะห์ข้อมูลของลวดลายและศึกษาความเกี่ยวข้องที่เกี่ยวกับความ

เชื่อที่มีในสถาบันกษัตริย์ที่ส่งผลต่อการตกแต่งเรือพระที่นั่งลายทองจะเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์เรือพระราชพิธีที่สำคัญที่เหลืออยู่ให้เป็นมรดกโลกสืบต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของเรือพระที่นั่งลายทอง
2. เพื่อศึกษาขนาด รูปทรง ของเรือพระที่นั่งลายทอง
3. เพื่อศึกษาลวดลายและการตกแต่งเรือพระที่นั่งลายทอง

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทราบถึงวิธีการออกแบบลายไทยที่ใช้บนเรือพระที่นั่ง
2. ทราบถึงกระบวนการสร้างงานและวัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือพระที่นั่ง
3. ทราบความเชื่อมโยงทางสังคมต่องานศิลปะที่มีบนเรือพระที่นั่ง
4. สามารถนำข้อมูลที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้ไปใช้กับการเรียนการสอน ศิลปกรรมไทยได้

ขอบเขตของการวิจัย

1. ทำการศึกษาเรือพระที่นั่งลายทอง จำนวน 14 ลำได้แก่
 - 1.1. เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
 - 1.2. เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
 - 1.3. เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์
 - 1.4. เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณฯ
 - 1.5. เรือครุฑเหินเห็จ
 - 1.6. เรือสุราวายุภักษ์
 - 1.7. เรือกระบี่ปราบเมืองมาร
 - 1.8. เรือเอกไชยเหินหาว
 - 1.9. เรือพาลีรังทวีป
 - 1.10. เรือสุครีพครองเมือง
 - 1.11. เรือครุฑเทริดไตรจักร
 - 1.12. เรือกระบี่ราญรอนราพณ์
 - 1.13. เรืออสุรปักษา
 - 1.14. เรือเอกไชยหลาวทอง
2. ศึกษาประวัติศาสตร์ พิธีพยุหยาตราทางชลมารค และความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อศาสนาและพระมหากษัตริย์ ของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่ามีความสัมพันธ์กับการออกแบบเรือพระที่นั่งอย่างไร
3. ศึกษาประวัติศาสตร์การติดต่อการทูต การค้า การปกครอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นที่มีผลต่อลวดลายเรือพระที่นั่ง

นิยามศัพท์เฉพาะ

เรือพระที่นั่งลายทอง

หมายถึง เรือที่ใช้ในพระราชพิธี สร้างขึ้นด้วยไม้ขนาดใหญ่ เมื่อเป็นรูปร่างเรือจะมีการแกะสลักลงรักปิดทอง ประดับกระจก จะใช้กับเรือสำคัญเท่านั้น ที่นักกล่าวรวมถึงเรือพระที่นั่งและเรือรูปสัตว์ที่มีการแกะสลักลงลายลงรักปิดทอง และลายรดน้ำ

เรือกระบวนเรือพระที่นั่ง

หมายถึง เรือในกลุ่มเรือพระที่นั่งลายทองที่ไม่ใช่เรือพระที่นั่ง ลักษณะของลายข้างลำเรือเป็นลายรดน้ำ

โขนเรือ

หมายถึง บริเวณหัวเรือที่มีการต่อขึ้นสูงกว่าหัวเรือปกติ มีการแกะสลักตกแต่งอย่างสวยงาม การตกแต่งส่วนมากจะขึ้นอยู่กับบรรดาศักดิ์ของผู้เป็นเจ้าของเรือ

เรือเหล่านางยากร

หมายถึง เรือที่อยู่ในขบวนเรือพระที่นั่งทั้งหมดที่ติดตั้งปืนบริเวณหัวเรือการเรียกเช่นนี้เนื่องจากเรือทั้งหมด แต่เดิมเป็นเรือที่ใช้ในการทำศึก เรือที่มีโขนเรือเป็นรูปสัตว์บางลำจะติดตั้งปืนใหญ่ไว้ใต้โขนเรือ

นักสราข

หมายถึง คนถือธงประจำเรือพระที่นั่ง ปกติจะนั่งอยู่ตอนท้ายของเรือ

ปืนอาร์ง

หมายถึง ปืนสำหรับติดตั้งบนหัวเรือ มีขนาดลำกล้องประมาณ 4 นิ้ว

ทำหมันเรือ

หมายถึง การเจาะร่องไม้ข้างลำเรือเพื่อใช้เชือกชุบชันอุดรอยแยกของไม้ เนื่องจากการที่นำเรือขึ้นจากน้ำเป็นเวลานานทำให้ไม้ข้างเรือหดตัวเกิดรอยแยก

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ลำดับหัวข้อดังนี้

1. เรือกับวิถีชีวิตสังคมไทย
2. เรือกับลัทธิความเชื่อทางศาสนาและการปกครอง
3. ลักษณะเรือพายในอดีต
4. ความเป็นมาของเรือพระราชพิธี
5. การจัดกระบวนการเรือพระราชพิธีและข้อมูลทางวรรณกรรม
6. ลวดลายและการตกแต่งเรือพระราชพิธี

1. เรือกับวิถีชีวิตสังคมไทย

สภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีตมีความผูกพันกับลำน้ำเนื่องจากประโยชน์ของลำน้ำมีหลายด้าน เช่น ทางการเกษตร การคมนาคมขนส่ง หรือ เป็นแนวป้องกันข้าศึกในยามสงคราม

เทพฐ ทัพทอง (2545 : 11) ได้กล่าวถึงสภาพหัวเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าบริเวณตั้งเมืองหน้าด่านไม่มีกำแพงมีเพียงป้อมปืนสองป้อมอยู่สองฟากแม่น้ำ หากลี้กเข้าไปจะมีสภาพเป็นป่า การเดินทางทางบกนั้นหากต้องขนส่งของจะต้องใช้เกวียนหรือระแทะเป็นพาหนะในการในการเดินทาง การสร้างพาหนะที่ใช้ทางบกจะมีความยุ่งยากและเส้นทางที่ใช้ต้องผ่านป่าเขาที่มีอันตรายเหตุนี้เองเหตุนี้เองทำให้การเดินทางทางน้ำโดยอาศัยคู คลอง หรือ แม่น้ำ ที่มีตามธรรมชาติและที่ขุดขึ้นเป็นเส้นทางจึงได้มีความสะดวกกว่ามาก และชุมชนที่มีในอดีตจะยึดบริเวณลุ่มน้ำเป็นที่ตั้งของเมืองดังนั้นการเดินทางจากเมืองหนึ่งไปสู่เมืองหนึ่ง หากล่องไปตามลำน้ำก็จะสามารถติดต่อถึงกันได้

จากสภาพภูมิประเทศของไทยมีลำน้ำหลายสายใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ลำน้ำสายสำคัญที่เป็นลำน้ำสายหลักจากอดีตจนถึงปัจจุบัน “กลุ่มคนที่อาศัยในแถบลุ่มน้ำนี้ได้อาศัยสายน้ำที่เรียกว่าแม่น้ำเจ้าพระยามาเป็นเวลายาวนานเปรียบเสมือนสายโลหิตที่หล่อเลี้ยงประเทศ ไม่ว่าจะเป็นยามสงครามที่ต้องอาศัยสายน้ำเส้นในการทำศึก เมื่อบ้านเมืองสงบสายน้ำเส้นนี้ก็เป็นเส้นทางติดต่อค้าขาย และการเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตกับชาติต่างๆ ความผูกพันระหว่างคนไทยกับแม่น้ำมีมายาวนานโดยในแม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมีมายาวนานมาก แม่น้ำเจ้าพระยาเปรียบเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงผู้คนที่ย้ายอยู่ในบริเวณนี้ ธีรภูมิ (2541 : 4) ได้กล่าวว่า จากการศึกษาถึงอายุของแม่น้ำสายนี้จะพบว่ามียาวนานเพียงพอที่จะทำให้เกิดอารยธรรมที่หลากหลายโดยมีขบวนการในการศึกษาจะใช้วิธีการบริเวณใจกลางของแม่น้ำ และนำเอาน้ำบาดาลขึ้นมาวิเคราะห์ จะพบว่าแม่น้ำสายนี้มีอายุราว 10,000 ถึง 40,000 ปี

นอกจากเรือที่ใช้เป็นพาหนะในการเดินทางแล้วในช่วงที่การปกครองของไทยเจริญรุ่งเรือง มีการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศเกิดขึ้นมีการบันทึกถึงสภาพความเป็นอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระ

นเรศวรมหาราช โดยชาวต่างชาติที่เข้ามา กรุงเทพฯ อยู่ชุกชุมก็กลายเป็นศูนย์กลางการค้าทั้งในและนอกประเทศ มีผู้คนเดินทาง เข้ามาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมากต่างก็ขึ้นชมเมืองที่โอบล้อมไปด้วยแม่น้ำลำคลอง ผู้คนสัญจรไปมาโดยใช้เรือเป็นพาหนะ “หลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสามพระยา แล้วกรุงเทพฯ ชุกชุมก็เข้าสู่ยุคสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นช่วง เวลาที่อาณาเขตได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีการติดต่อค้าขาย กับบ้านเมืองภายนอก รวมทั้งมีการปฏิรูปการปกครองบ้านเมืองขึ้น” จึงพากันเรียกพระนครแห่งนี้ว่า เวนิสตะวันออก สภาพภูมิประเทศที่มีแม่น้ำลำคลองเป็นจำนวนมากการเดินทางทุกอย่างมักจะใช้แม่น้ำลำคลองเป็นหลักในการติดต่อกัน นอกจากนั้นการทำศึกสงครามจึงมีการลำเลียงอาหารและอาวุธ และทหารล่องขึ้นไปตามน้ำในการศึก และหากสามารถตั้งค่ายในบริเวณที่แม่น้ำบรรจบกันหลายๆสายได้จะเป็นที่ได้เปรียบในการศึก.

ในแนวคิดที่ใช้ลำน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมและแนวป้องกันยังคงใช้สืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เทพชู ทัพทอง (2545 : 35) กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองในอดีตว่า “ เมืองไทยในอดีตได้ชื่อว่า เป็นเวนิสแห่งตะวันออก เพราะไม่ว่าไปทางไหนก็เต็มไปด้วยแม่น้ำลำคลอง ปัจจุบันคลองสำคัญที่ยังหลงเหลืออยู่คือ คลองหลอด คลองบางลำพู คลองโอ่งอ่าง คลองผดุงกรุงเกษม คลองเปรมประชากร คลองสามเสน คลองพระโขนง หลังจากเข้าสู่ยุคพัฒนาได้มีการถมคลองเพื่อสร้างถนนในหลายคลองดังมีรายชื่อคลองที่มีในอดีตดังนี้

1. คลองบางซื่อ จากแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงคันคลองประปา
2. คลองสามเสน จากแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงปลายคลองกระสัน
3. คลองเปรมประชากร จากคลองผดุงกรุงเกษม ถึงคลองบางซื่อ
4. คลองผดุงกรุงเกษม จากปากคลองทางเหนือ ถึงปากคลองทางใต้
5. คลองบางลำพู จากแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงปากคลองมหานาค
6. คลองโอ่งอ่าง จากแม่น้ำเจ้าพระยา ถึงปากคลองมหานาค
7. คลองตลาด จากปากคลองทางเหนือ ถึงปากคลองทางใต้
8. คลองวัดเทพธิดา จากคลองตลาด ถึงคลองโอ่งอ่าง
9. คลองวัดราชบพิธ จากคลองตลาด ถึงคลองโอ่งอ่าง
10. คลองมหานาค จากคลองบางลำพู ถึงคลองผดุงกรุงเกษม

ฯลฯ

จะเห็นว่าคลองต่างมีการเชื่อมต่อถึงกันโดยตลอดและจำนวนคลองที่มีมากแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ ของสภาพสังคมกับลำน้ำเพื่อการคมนาคม เพราะหลังจากเข้าสู่ยุคพัฒนามีการใช้งานคลองน้อยลงจึงมีการถมคลอง ซึ่งสมัยรัชกาลที่ 5 ยังทรงขยายคลองเพื่อการขนส่ง ชัย เรื่องศิลป (มปป. : 245) ได้กล่าวว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้ราชการและเอกชนขุดคลองขึ้นอีกเป็นจำนวนมากทั้งทางฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงที่เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ เช่นอยุธยา รังสิต ปทุมธานี ฉะเชิงเทรา ฯลฯ และใช้เป็นเส้นทางลำเลียงข้าวออกสู่ต่างประเทศ เช่นคลองเปรมประชากร ขุดต่อจาก

คลองโค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านประทุมธานี และนนทบุรีมาทะลุคลองผดุงกรุงเกษมตรงกันข้ามกับวัดโสมนัสวิหาร คลองนครเนื่องเขต ขุดเชื่อมระหว่างคลองแสนแสบไปออกจังหวัดฉะเชิงเทรา คลองประเวศบุรีรมย์เชื่อมคลองพระโขนงกับคลองท่าแก้ว คลองทวีวัฒนาเชื่อมคลองภาษีเจริญ และคลองมหาสวัสดิ์ คลองรังสิตเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาไปออกแม่น้ำนครนายก เป็นต้น

สภาพการดำรงชีวิตของประชาชนในแม่น้ำลำคลองมีความผูกพันกับเรื่องอย่างมาก การดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเรื่องจึงทำให้รูปแบบของการใช้งานเรือมีหลากหลาย

1.1. การใช้เรือเพื่อการดำรงชีพ

สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนไทยมักจะตั้งบ้านเรือนตามบริเวณริมน้ำหากไม่สร้างเป็นอาคารที่ติดฝั่งน้ำก็จะสร้างเป็นเรือนแพ ในการมาเยือนของราชทูต เซอร์ ยอน โบว์ริง เมื่อเข้ามาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มี เทพขุ ทับทอง (2545 : 173) ได้กล่าวถึงบันทึกการมาเยือนที่แปลโดย นายเพ่ง พ.ป. บุณนาค ได้กล่าวถึงเรือนแพขณะเดินทางจากปากน้ำเข้ากรุงเทพฯ ว่า “เมื่อเรามาเกือบใกล้จะถึงกรุงเทพฯ ก็แลเห็นแพมากขึ้นทุกที แพนั้นตั้งอยู่บนลูกบวบไม้ไผ่และปักเสาผูกลำนขึ้นไปไว้กับบนฝั่งตลิ่ง และตามแพนั้นมีทั้งร้านและตลาดขายของ และที่เป็นแพอยู่ตามหน้าบ้านใหญ่ๆ มักจะมีผู้หญิงพากันมาคอยดูแลพวกเรามาก...และมีพระสงฆ์มานั่งอยู่ที่ตามแพลูกบวบหน้าวัดมาก...”

การเป็นอยู่ในอดีต ที่ตั้งบ้านเรือนยึดริมสองฝั่งน้ำนั้นจะสร้างที่พักอาศัยทำให้บริเวณริมน้ำเป็นที่ที่มีความหนาแน่นของชุมชน สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนริมน้ำนอกจากใช้เรือในการคมนาคมแล้วยังนำเรือมาใช้ในการประกอบอาชีพด้วย เรือบางชนิดจึงถูกออกแบบมาเพื่อใช้งานเฉพาะด้าน ได้แก่ เรือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำ เช่น เรือผีหลอก เรือหมู เรือบางชนิดนำมาใช้ในการขนส่งสินค้า เช่น เรือกระแซง เรือลำปั่นสวน ฯลฯ

1.2. การใช้เรือเพื่อนันทนาการ

จากสภาพบ้านเรือนที่อยู่ริมน้ำ แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางที่ใช้ในการติดต่อเดินทาง ในหน้าที่มีเทศกาลผู้ที่อาศัยอยู่ริมน้ำจะนำเรือออกมาแข่งขัน นำออกไปทอดกฐินผ้าป่าตามวัดที่อยู่ริมน้ำ หรือมีการละเล่นดอกสร้อยสักรา พลองเรือ ฯลฯ จินตนา กระบวนแสง (2540 : 18) กล่าวว่าในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองมหาเนาคขึ้นเพื่อให้ราษฎรได้เล่นสันทนาการจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพระคลัง(หน) แต่งวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง บรรยายกระบวนเสด็จพระราชดำเนินชลมารคตามที่เคยเห็นมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาพร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือต่างๆ ขึ้นและพระราชทานชื่อเรือบางลำตามนามในสมัยกรุงศรีอยุธยา

2. เรือกับวิถีความเชื่อทางศาสนาและการปกครอง

กล่าวถึงความเชื่อของคนไทยในอดีตในเรื่องของผีसागเทวดา นั้นมีสืบต่อกันมายาวนาน ในการทำสิ่งใดจะต้องมีพิธีเส้นไหว้บูชาผีसागเทวดาทุกครั้ง เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่กิจกรรมนั้นๆ ในการสร้างงานที่ทำด้วยไม้ใหญ่ “นางไม้” ถือว่าเป็นผีหรือเทวดาที่สำคัญถ้าเป็นไม้ตะเคียนยังต้องทำการเส้นไหว้บูชาให้ถูกต้อง เพื่อความสบายใจแก่ผู้ทำงาน การสร้างเรือส่วนมากนิยมใช้ไม้ตะเคียน ดังนั้นการตัดไม้มาทำเรือจึงต้องทำพิธีตั้งแต่ขั้นตอนของการตัดไม้

2.1. พิธีกรรมทางความเชื่อของลัทธิและศาสนา

ในการประกอบพิธีที่พบโดยทั่วไปจะมีการประกอบพิธีแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ พิธีพราหมณ์จะดำเนินในเรื่องของการดูฤกษ์ในการประกอบพิธี การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วจึงเข้าพิธีทางศาสนาพุทธเรียกพิธีสงฆ์ในการต่อเรือพิธีการทางพราหมณ์นั้นมีความโดดเด่นในการจัดพิธี มากกว่าทางพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์จะเริ่มทำตั้งแต่การคัดเลือกไม้จนกระทั่งนำเรือที่ต่อเสร็จลงน้ำ พิธีการต่างๆมีดังนี้

2.1.1. พิธีในการตัดและแปรรูปไม้

2.1.1.1. พิธีพลีไม้

พิธีพลีไม้คือพิธีการเลือกไม้ที่ได้ลักษณะในการต่อเรือ ส่วนมานิยมนำไม้ประเภทไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ ตะเคียน ไม้สัก ไม้สองชนิดมีความทนทานการบิดตัวของเนื้อไม้มีน้อย เมื่อนำไปประกอบเป็นเรือรอบต่อรอยแยกจะเกิดขึ้นน้อยกว่า นอกจากเรื่องของความคงทนยังผูกพันกับเรื่องของความเชื่อ

กรมศิลปากร (2540 :18) ได้เขียนถึงวิธีการเลือกไม้ตะเคียนที่มีลักษณะดีเพื่อใช้ทำเรือมีดังนี้คือ

1. ขึ้นอยูริมน้ำ หรือมีรากแช่น้ำ เรียก"แรเงา" เชื่อว่าต้นไม้ลักษณะเช่นนี้จะมีความงามไม่มีอิทธิฤทธิ์มาก
2. ต้องเป็นต้นตรงไม่มีปุ่ม ไล่ไม่กลวงใบเขียวเป็นมันผิวเปลือกไม่แตกกระแหง โคนต้นต้องไม่มีเห็ดหรือรา"

2.1.1.2. พิธีเชิญนางไม้ขึ้นประทับบนศาลเพียงตา

เมื่อชักลากไม้มาถึงที่ต่อเรือจะต้องมีพิธีกรรมอีกขั้นตอนเพื่อให้ช่างสามารถตัดต้นไม้ให้เป็นท่อนหรือชิ้นงาน ช่างจะจัดรูปเทียนและ นำพาน ทองดอกไม้นิปูชาที่ท่อนไม้ พร้อมทั้งผูกผ้าสีต่างๆ ที่นิยมกันมากคือสี เขียว เหลือง ชมพู และ ส้มแดง จะใช้สีใดก็ได้ หรือบางคนใช้ผ้าเจดสี หลังจากนั้นจะสร้างศาลเพียงตา นำเครื่องสังเวย คือ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว หัวหมูต้ม ไก่ต้ม ไข่ต้ม และทำพิธีอัญเชิญนางไม้ขึ้นประทับบนศาลเพียงตาเป็นการชั่วคราว เป็นการขอขมาต่อรุกขเทวดาก่อนที่จะแปรรูปไม้ให้เป็นส่วนประกอบต่างๆของเรือ เมื่อต่อเรือเสร็จ จะทำพิธีเชิญนางไม้ประทับที่หัวเรือเพื่อเป็นแม่ย่านางเรือ (กรมศิลปากร. 2540 :19)

2.1.2. พิธีการในการต่อเรือ

ในการทำเรือเพื่อใช้งานนอกจากการขุดเรือแล้วยังมีการต่อเรือซึ่งเรือลักษณะนี้จะสามารถกำหนดความกว้างของลำเรือได้ในความเชื่อในเรื่องของผี สาง เทวดา ได้มีสืบต่อกันมาจากรากอดีต งานช่างต่างๆของไทยจึงจะพบการบวงสรวง กราบไหว้ สิ่งเคารพ เพื่อให้การทำงานออกมาเป็นผลไม่ติดขัดความเชื่อในราชสำนัก พิธีกรรมส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์ การจัด

2.1.2.1. พิธีวางกระดูกงู

เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของเรือ ทำหน้าที่เหมือนกระดูกสันหลังของคน มีลักษณะเป็นแผ่นไม้ หนายาวจากหัวเรือถึงท้ายเรือ การวางกระดูกงูจึงมีผลต่อการทรงตัวของเรือ

การวางกระดูกงูจะมีพิธีกรรมที่แตกต่างไปตามความเชื่อแต่จุดประสงค์ที่มุ่งเน้นคือ การบำรุงขวัญและกำลังใจของช่างผู้ประกอบเรือและ เพื่อความเป็นสิริมงคล

พิธีการวางกระดูกงูเรือที่มีในประเทศไทยมีทั้งพิธีราษฎร์และพิธีหลวง การทำพิธีจะมีรูปแบบคล้ายกัน พิธีการต่างๆที่จัดจะมีคติความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาพุทธคือพิธีสงฆ์ ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ คือการบูชาฤกษ์ การหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธี และ ความเชื่อเรื่องผีสา่งเทวดา คือ การต่อเรือกับการปลูกบ้านจึงมีความคล้ายกันที่จะต้องมีการบูชาพระภูมิเจ้าที่หรือผี สา่งเทวดา การวางกระดูกงูเรือ จึงเหมือนกับการยกเสาเอกของบ้านนั่นเอง

การจัดพิธีวางกระดูกงูจะมีเครื่องสังเวย 3 ส่วน คือ

1. เครื่องบัตร์พลี
2. เครื่องสังเวยสำหรับบูชาผี ได้แก่ กุ้งพล๋า ปลาขี้ สุนัข ห่อหมก ฯลฯ
3. เครื่องกระยาบวช
4. เครื่องสังเวยสำหรับบูชาเทวดา ได้แก่ ผลไม้ตามฤดูกาล กล้วย มะพร้าว เผือก มัน ขนมน้ำแดง ขนมน้ำขาว และบายศรี ฯลฯ
5. เครื่องสังเวยทั่วไป สำหรับคารว ได้แก่ ไก่ หมู ปลา กุ้ง ปู ต้มหรือหนึ่ง สำหรับหวาน ได้แก่ ขนมน้ำชั้น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมน้ำแดง ขนมน้ำขาว

เมื่อทำพิธีจะจัดเครื่องสังเวยโดยแยกเครื่องบัตร์พลีออกไว้ต่างหาก ผู้ประกอบพิธีจะจุดธูปปักเครื่องสังเวยทุกอย่าง กล่าวคำสังเวย ประธานจะจุดเทียนสมათานศีล พระสงฆ์ให้ศีลเสร็จ ประธานในพิธีจะทำขั้นตอนตามลำดับดังนี้

พรมน้ำพระพุทธมนต์ที่กระดูกงูเรือ เปรียบเสมือนเมื่อแขกผู้ใหญ่มาที่บ้าน ลูกหลานหรือคนในบ้านมีหน้าที่ตักน้ำล้างเท้า หรือให้น้ำล้างหน้าลูบเนื้อลูบตัวชำระล้างฝุ่นละอองจากร่างกาย

การเจิมกระดูกงูเรือ เปรียบเหมือนเมื่ออาบน้ำเสร็จจึงประแป้งหรือขมิ้นน้ำอบน้ำ

การผูกผ้าสี เปรียบเหมือนเมื่ออาบน้ำประแป้งเสร็จจึงได้สวมเสื้อผ้าใหม่

การคล้องพวงมาลัย เปรียบเหมือนการสวมใส่เครื่องประดับ

และประธานจะทำการตอกหมุดหัวเรือตัวแรก พระสงฆ์ 9 รูป สวด ชยันโต โหราทำพิธีบูชาฤกษ์ ลั่นฆ้องชัย หากเป็นพิธีหลวงที่พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์เป็นองค์ประธาน พระสงฆ์ที่สวดชยันโตจะเพิ่มจาก 9 รูป เป็น 10 รูป มีวงพิณพาทย์ ฆ้อง สังข์ แตร เมื่อพระสวดชยันโต วงพิณพาทย์ บรรเลงเพลงมหาฤกษ์มหาชัย หากมีวงดุริยางค์สากลก็บรรเลงไปพร้อมกัน โหราบูชาฤกษ์ ลั่นฆ้องชัย พราหมณ์เป่าสังข์ ไก่บัดฒเพาะวี่ ตามคติพราหมณ์ เมื่อเสร็จพิธี ก็ถวายเครื่องไทยทานแด่ภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เป็นเสร็จพิธี

2.1.3. พิธีปล่อยเรือลงน้ำ

หลังจากต่อเรือเรียบร้อยแล้วการนำเรือลงไปใช้งาน เป็นพิธีการที่สำคัญพ้องกับพิธีวางกระดูกงูเรือ ก่อนนำเรือก่อนนำเรือลงน้ำต้องมีการอัญเชิญนางไม้ที่นำขึ้นไปสถิตบนศาลเพียงตาเมื่อตอนชักลากไม้มาแปรรูปเพื่อต่อเป็นเรือ ให้ลงมาสถิตเป็นแม่ย่านางประจำเรือแม่ย่านางนี้มีความสำคัญมาก หากเซ่นตีผีถูกก็จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่เจ้าของเรือและลูกเรือ หากเซ่นไม่ตีผีไม่ถูกอาจเกิดอันตรายกับผู้เกี่ยวข้องกับเรือ

การทำพิธีอัญเชิญแม่ย่านางเรือจึงเป็นพิธีที่ช่วยเรียกขวัญกำลังใจให้กับเจ้าของเรือและลูกเรือ และเป็นสิริมงคลกับผู้ร่วมในพิธี กรมศิลปากรได้ (2545:21) ลำดับขั้นตอนในการทำพิธีมีดังนี้

การจัดเครื่องสังเวย แบ่งออกเป็นเครื่องสังเวย 4 ที่ ได้แก่ เครื่องสังเวยสำหรับแม่ย่านาง เครื่องสังเวยสำหรับพระภูมิ เครื่องสังเวยธรรมดา เครื่องกระยาบวช รายละเอียดของเครื่องต่างๆ มีดังนี้

เครื่องสังเวยแม่ย่านาง ได้แก่ หัวหมูต้ม ไก่ต้ม ไข่ต้ม ผักแพรวสี่ แป้ง หวี น้ำอบไทย หมาก พลุ ฯลฯ

เครื่องสังเวยพระภูมิ ได้แก่ หัวหมู ไก่ต้มหรือหนึ่ง ข้าวปากหม้อ เหล้าขาว หมาก พลุ บุหรี่ ฯลฯ

เครื่องสังเวยธรรมดา ได้แก่ กุ้ง ปู ปลา นึ่งหรือต้ม ผลไม้ตามฤดูกาล

เครื่องกระยาบวช ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ขนมห่มคันทาล ขนมห่มข้าง กล้วยสุก มะพร้าวอ่อน และบายศรีปากชาม

เมื่อจัดเครื่องสังเวยเสร็จก็จะเข้าพิธีโดยประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จุดธูปปักตามเครื่องสังเวยพระสงฆ์ทำน้ำพระพุทธรณ์ พิธีกรตั้งนโมสามจบ ชุมนุ่ม เทวดา ถวายเครื่องเช่นพระภูมิ หลังจากนั้นอ่านโอวาทอัญเชิญแม่ย่านางลงสถิต ในการอันเชิญแม่ย่านางจะแบ่งเนื้อหาของโอวาทออกเป็น 2 ตอน

1. โอวาทตอนแรก เป็นการอันเชิญแม่ย่านางลงมาสถิตบนเรือและรับเครื่องสังเวย
2. โอวาทตอนที่สอง เป็นการขอพรให้แก่ผู้ร่วมในงานรวมทั้งเรือและลูกเรือ

เมื่ออ่านโอวาทจบพระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธรณ์ และเบิกเนตรเรือ ประธานคล้อง พวงมาลัย ผูกผ้าแพรสี่ที่หัวเรือ ในการปล่อยเรือลงน้ำจะทำได้สองวิธีคือ

นำเรือลงไปในน้ำพร้อมลูกเรือเมื่อประธานตัดริบบิ้นจึงค่อยๆเคลื่อนเรือออกจากฝั่ง

เมื่อประธานตัดริบบิ้นแล้วค่อยๆเชิญเรือลงในน้ำ สำหรับเรือที่ใช้ในการแข่งมักจะนำหัวเรือลงน้ำก่อน

2.1.4. การเซ่นไหว้แม่ย่านางเรือ

การบวงสรวงจะทำในกรณีที่เคลื่อนย้ายเพื่อนำเรือมาใช้งาน พิธีบวงสรวงทำเพียงถวายดอกไม้และจุดธูปเทียนกล่าวบูชาและขอขมาต่อแม่ย่านาง เมื่อใช้งานเสร็จก็นำขึ้นเก็บ โดยไม่ต้องทำพิธีแต่อย่างใด

นอกจากความเชื่อในการทำพิธีต่อเรือแล้วนั้น ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามในการซื้อเรือนั้นมีส่วนให้เจ้าของเรือเจริญรุ่งเรือง หรือประสบแต่โชคร้าย ส.พลายน้อย (2532 : 15) ได้กล่าวถึงความเชื่อของคนไทยเลือกซื้อเรือโดยจะต้องดูฤกษ์วัน

วันอาทิตย์	เรือนั้นมีโชคติดตัวทุกประการ อย่าได้ซื้อไว้ จะมีภัยร่ำคาญเร้าร้อน โศกศัลย์
วันจันทร์	เรือนั้นโถมตรู เจ้าชู้เหลือหลาย ชี้อื้อชื้อขายไปแห่งใดก็มีลาภทุกประการ
วันอังคาร	เรือนั้นจะทรยศสินะ จิบหาไปสินะ มีข้าข้าหนี มีลูกลูกตาย แม้ชีวิตก็จะเปลี่ยนแปลง
วันพุธ	เรือมุดคุดปลาย แร้งทำรังเป็นไส้สูงแหลม ไฟไหม้กลางตัน ดูขอบกล อย่าซื้อเอาไว้
วันพฤหัสบดี	เรือนั้นสินทัด มีตาหลุบหลู่ ชี้อื้อขาย กำไรพรั่งพรั่ง เจ้าชู้เสน่หา
วันศุกร์	ซื้อไว้หายทุกข์ มีสุขสำราญ ชั่วลูกชั่วหลาน ให้เร่งซื้อเอา
วันเสาร์	หัวกุดท้ายเน่าเป็นสาธารณะ ชอบแต่ขุนนาง ชี้อื้อตามเสด็จ จะได้บำเหน็จ ประทานเสื้อผ้า แพรพรรณ อันงามโสกา

นอกจากนั้นยังมีความเชื่อในเรื่องเครื่องราง เนื่องจากชุมชนที่อยู่ริมน้ำมักพบอุบัติเหตุที่เกิดทางธรรมชาติเช่นอุทกภัย วาตภัย ทำให้คนในแถบนี้มองหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะคุ้มครอง จากที่พบจะมีพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ยันต์กัณณม จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและลัทธิทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์ได้เป็นอย่างดี

2.2. ความเชื่อที่มีมากับรูปแบบการปกครอง

การปกครองของไทยมีความเชื่อในการปกครองที่มีหลากหลาย ศักดิ์ ผาสุนันต์ (2514 : 36) ได้กล่าวถึงข้อความจารึกในศิลาสมัยสุโขทัยซึ่งแปลออกมาได้ว่า

“ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หันไพร่ฟ้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่อไว้ ไปลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียกเมื่อถามสวนความแก่มันด้วยชื่อไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม...” การปกครองในสมัยถัดมาได้เข้าสู่ยุคที่อาณาจักรอยุธยารุ่งเรืองการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยในยุคแรกเริ่มที่มีผู้สำเร็จราชการโดยได้รับการแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ ข้อมูลสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (2002 : online) ได้กล่าวถึงสภาพการปกครองในสมัยอยุธยาว่า

“พระเจ้าอุทองเสด็จฯ เสวยราชย์เป็นสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา

รัชสมัยของพระองค์นับได้ว่าเป็นยุคของการก่อร่างสร้างเมือง และวางรูปแบบการปกครองขึ้นมาใหม่ ทรงแบ่ง

การบริหารราชการออกเป็น 4 กรม ประกอบด้วย เวียง วัง คลัง และ นา หรือที่เรียกกันว่า จตุสดมภ์ ระบบที่

ทรงวางไว้แต่แรกเริ่มนี้ ปรากฏว่าได้สืบทอดใช้กันมา ตลอด 400 กว่าปีของกรุงศรีอยุธยาเมื่อกรุงศรีอยุธยา

เข้าสู่ยุคสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นช่วง เวลาที่อาณาจักรได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีการติดต่อค้าขาย กับบ้านเมืองภายนอก รวมทั้งมีการปฏิรูปการปกครองบ้านเมืองขึ้น พระองค์ทรงยกเลิกการปกครองที่กระจายอำนาจให้เมืองลูก หลวงปกครองอย่างเป็นอิสระ มาเป็นการรวบอำนาจไว้ที่พระมหากษัตริย์ แล้วทรงแบ่งเมืองต่าง ๆ รอบนอกออกเป็น หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก ซึ่งเมืองเหล่านี้ดูแลโดยขุนนางที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง นอกจากนี้ก็ยังได้ทรงสร้างระบบศักดินาขึ้น อันเป็นการให้ กรรมสิทธิ์ที่ดินได้มากน้อยตามยศพระมหากษัตริย์มีสิทธิ์ที่จะ เพิ่ม หรือ ลด ศักดินาแก่ใครก็ได้ และหากใครทำผิดก็ต้องถูกปรับใหม่ตามศักดินา...”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการเดินทางของ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และประชาชนอาศัยการเดินทางทางน้ำมากกว่าทางบกเนื่องจากเส้นทางทางน้ำเป็นเส้นทางที่สะดวกปลอดภัยและรวดเร็ว เรือซึ่งเป็นพาหนะในสมัยนั้นจึงเป็นสิ่งที่ใช้กันในทุกระดับชั้นแต่จะมีความแตกต่างของเรือระหว่างชนชั้น บรรดาศักดิ์ กับลักษณะของเรือ จากหนังสือเรือพระราชพิธี (2513 : 15 -16) กล่าวถึงการบันทึกถึงสภาพความเป็นอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า “ในรัชสมัยพระนเรศวรมหาราช โดยชาวต่างชาติเรือของประชาชนไม่มีหลังคาเลย ถึงจะมีก็ไม่ประดับประดาตกแต่งอะไรทั้งนั้นทำเป็นรูปหลังคายาวและต่ำ การที่ทำประทุนเรือแบบนี้เพื่อป้องกันแดดและฝนโดยแท้ มีแต่เรือของท่านเสนาบดีผู้ใหญ่สองท่านเท่านั้นที่ทาทอง และหลังคามุงด้วยผ้า ทำเป็นรูปเปลือกหอยสูงกว่าเรือลำอื่นๆ มีอยู่บ่อยเหมือนกัน ที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเรือทาทองล่องชาด ให้เป็นบำเหน็จแก่ขุนนาง ซึ่งมีความงามเกียบเท่าๆกับของเสนาบดี แต่จะนำออกใช้ได้เฉพาะในโอกาสตามเสด็จพระราชดำเนินและในพระราชพิธีบางอย่างตามหมายกำหนดการเท่านั้น

เรือกัญญาของพวกหญิงมีสกุล แตกต่างจากเรือของพวกข้าราชการ เพียงกันเรือนยอดเสียทุกด้านเท่านั้น ใช้หญิงทาสเป็นฝีพาย”

ลักษณะของการแบ่งชนชั้นมีพบในประเทศอินเดียซึ่งลัทธิพราหมณ์ได้นำเข้ามาในพระราชสำนักในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การทำศึกสงครามกับเมืองต่างๆโดยรอบนั้นมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้รวบรวมแคว้นต่างๆที่กระจัดกระจายเข้าเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

การปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นพระมหากษัตริย์นั้นจะถูกยกให้เป็นสมมุติเทพ ตามคติความเชื่อทางศาสนา สมพร สุขเกษม (2532 : 162) ได้กล่าวว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งแต่เดิมเรียกดินแดนสุวรรณภูมิเชื่อกันว่าในสมัยก่อนทวารวดีแต่เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดจึงเป็นเพียงการคาด

เดาแต่จากหนังสือหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้กล่าวถึงหลักฐานบันทึกการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”เมื่อ พ.ศ.303 มีอาจารย์พราหมณ์ที่ติดตามพระโสณเถระกับพระอุตรเถระ ศาสนาพุทธของพระเจ้าอโศกมหาราชเข้ามาเผยแผ่ศาสนาพุทธศาสนาพราหมณ์ก็ได้เผยแผ่ไปพร้อมกัน นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้เข้ามายังประเทศไทยโดยชาวอินเดียตอนใต้ซึ่งอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ทางตอนใต้ของพม่าและเข้าสู่ดินแดนไทยในตอนต้นของคริสต์ศักราช โดยมีผู้บันทึกว่าได้เข้ามาที่เมืองละครซึ่งหมายถึงนครศรีธรรมราช”

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูในสมัยกรุงสุโขทัยมีบทบาทในราชสำนักโดยจะมีพราหมณ์ และพระมหา
ราชครูปุโรหิตทำหน้าที่ถวายความรู้ด้านการรบและงานกษัตริย์

ศาสนาพราหมณ์มีวิวัฒนาการหลายยุคสมัยต้นกำเนิดของศาสนาพราหมณ์นั้นอยู่ในบริเวณชมพูทวีป
ซึ่งบริเวณดังกล่าวในปัจจุบันคือประเทศอินเดีย กลุ่มคนที่เป็นต้นกำเนิดศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่าเป็นกลุ่ม
คนที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่เป็นอินเดียในปัจจุบันโดยคนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมและภาษาที่เจริญกว่าชน
พื้นเมือง สัตว์ ศรีเพณู (2507 : บทเกริ่น) ได้กล่าวว่า "ชนชาติที่ในประวัติศาสตร์เรียกตนเองว่าอารยัน และ
กลุ่มคนกลุ่มนี้ได้สร้างสิ่งเคารพที่เรียกว่าเทวาชันมาราป ไหว่นับถือ มีกลุ่มนักปราชญ์ฝรั่งได้นำหลักฐาน
ทาง วรรณคดีที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดียไปตรวจสอบเทียบเคียงกับของฝรั่งและเปอร์เซียพบว่าภาษาที่ใช้กันใน
ยุโรปส่วนมาก เช่น ภาษาเปอร์เซียกรีกและภาษาสันสกฤตมีต้นกำเนิดมาจากภาษาของชนชาติอารยัน หรือ
อารยัน เรียกภาษาอารยันซึ่งในปัจจุบันคือภาษาอินเดียยุโรป

การอพยพของชนเผ่าอารยันซึ่งเป็นชนเผ่าที่อาศัยตอนกลางของทวีปเอเชียหรือแถบอาหรับ โดยเข้า
มาขัปไล่เจ้าของถิ่นเดิมโดยตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนเหนือของอินเดียซึ่งชนพื้นเมืองเหล่านี้เป็นผู้ที่มีอารยธรรมที่
เจริญน้อยกว่าทำให้การเข้าไปควบคุมและยึดครองเป็นไปได้ง่าย เมื่อการเข้ามาของชนเผ่าอารยันที่มีอารย
ธรรมสูงกว่าชนเผ่าดั้งเดิมชนเผ่าอารยันจึงมีความคิดที่สร้างสิ่งเคารพบูชาขึ้นเพื่อตั้งให้เกิดความคิดที่เป็นหนึ่ง
เดียวระหว่างชนเผ่าที่ต่างกันมีคัมภีร์ที่มีต้นกำเนิดเก่าแก่และเป็นต้นแบบของคัมภีร์อื่นๆเรียกว่า คัมภีร์พระ
เวทเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงการบูชาเทพเจ้า การเคารพบูชาในยุคแรกของพระเวทคือยุคไตรเพทซึ่งขณะนั้น
คัมภีร์พระเวทแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ กฤตเวท ยัชเณท สามเวท และในเวลาต่อมาได้แบ่งคัมภีร์ออกมาอีก
ชื่อว่าอถรรพเวท หลังจากนั้นก็มียุคถัดมาคือยุค อิติहास และยุคปุราณะ"

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยกรุงสุโขทัยมีบทบาทในราชสำนักโดยจะมีพราหมณ์ และ พระมหา
ราชครูปุโรหิตทำหน้าที่ถวายความรู้ด้านการรบและงานกษัตริย์ และประกอบพิธีกรรมตามพระเวทซึ่งตกทอด
มาจนปัจจุบันศาสนาพราหมณ์ได้มีบทบาทสืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์มีกรมพิธีพราหมณ์โดย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าให้พราหมณ์จากปากีสถานเข้ามาเป็นพราหมณ์
ประจำราชสำนัก

คติความเชื่อในระบบการปกครองในอดีตที่ผ่านมาพิธีการต่าง ๆ มาจากความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ที่เข้ามา
มีบทบาทในพระราชสำนัก ความเชื่อของพราหมณ์นั้นเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพที่ อวตารลงมาเพื่อ
ช่วยเหลือมนุษย์ ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร เป็นผู้ที่อยู่เหนือมนุษย์ทุกคน ซึ่งได้ขัดกับ
ระบบการปกครองใหม่คือ ประชาธิปไตย กรมพิธีการพราหมณ์ได้ถูกยกเลิกไปในรัชสมัยของ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พิธีการที่เคยจัดก็ได้รับ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชได้มีการก่อตั้งกระทรวงวังขึ้นแทน ในครั้งที่มี
การเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งมีหน้าที่จัดพิธีการพราหมณ์ โดยขึ้นตรงกับสำนักพระราชวัง โดยจัดดังนี้

ตำแหน่งพราหมณ์ในพระราชสำนักมีดังนี้

1. พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ เป็นประธาน
2. พระราชครูวามเทพมุนี

3. พระครูวัดดาจารย์ ผู้ช่วยฝ่ายขวา
4. พระครูสถานิหมทมนี ผู้ช่วยฝ่ายซ้าย
5. พระครูติวจารย์ ผู้ช่วยทั่วไป
6. พราหมณ์ ผู้จัดเตรียมพิธีกรรม

เทพเจ้าที่มีในศาสนาพราหมณ์

เทพเจ้าเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาในยุคแรกเริ่มของคัมภีร์พระเวท การบูชาเทพเจ้าต่างๆ ยังไม่มีการแบ่งแยกผู้คนต่างมุ่งเน้นทางด้านพิธีกรรม

มาในยุคหลังมีการแบ่งแยกลำดับความสำคัญของเทพแต่ละองค์จึงเกิดลัทธิบูชาเทพเกิดขึ้น ในคัมภีร์ปุราณะจะมีพวกที่ยกย่องพระพรหม เช่นนิกายไศวะนับถือพระศิวะเป็นใหญ่กว่าพระพรหมและพระวิษณุ บางกลุ่มก็ยกย่องพระวิษณุก็มี และบางกลุ่มก็ยกย่องพระพรหม การบูชาผู้คนไม่นิยมบูชาพระพรหม สาเหตุมาจากพระพรหมเป็นผู้สร้างที่ไม่ให้โทษอะไรกับผู้คนได้ จึงมีความคิดว่าการบูชาควรจะบูชาเทพที่ให้คุณและโทษต่อเราได้ ผู้คนจึงบูชาพระวิษณุ และพระศิวะกันมาก แต่ก็ยังมีผู้ที่บูชาพระพรหมอยู่บ้าง กล่าวถึงเทพเจ้าที่สำคัญในศาสนาพราหมณ์มีทั้งสิ้น 3 องค์

พระอิศวร

มหาเทพของพราหมณ์ คือ พระอิศวร ถือกำเนิดจากหยดเลือดจากพระโขนงของพระพรหมมาหยดลงในกองไฟขณะบำเพ็ญตบะ หรือ บางตำรับกล่าวว่าพระอิศวรเป็นโอรสของ พระกัศยปกับนางสุรภี บ้างก็ว่าเกิดขึ้นเองเมื่อไฟบรรลัยกัลป์เผาโลก คงเหลือแต่อากาศ พระเวท พระธรรม ทั้งสามเข้ามารวมกันเกิดเป็นพระปรเมศวรมีการสืบมา พระอิศวรเป็นเทพที่มีความกรุณาสามารถขอพรได้ง่ายๆ เป็นผู้ล้างผู้ทำลายถือให้ไปเกิดใหม่ เครื่องหมายในการสร้างเรียกว่าศิวลึงค์

พระนารายณ์

พระนารายณ์มีชื่อเรียกหลายชื่อ แต่ชื่อที่ใช้เรียกโดยมากจะใช้ชื่อว่า วิษณุ อนันตไศยณ จัตุรภุช ในคัมภีร์ฤคเวท พระนารายณ์มีนามเดียวว่า พินธุ ชื่อนารายณ์นั้นแต่เดิมเป็นชื่อที่ใช้เรียกพระพรหม พระนารายณ์มีพยานครุฑเป็นพาหนะ และมีอนันตนาคราชเป็นบัลลังก์ พระนารายณ์มีสีกายหลายสี สีกายจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยในยุคแรกจะมีสีกายเป็นสีขาว เนื่องจากขณะนั้นโลกมีความสงบสุขมีธรรม สีที่สอง สีแดงเมื่อสัตยัธรรมเสื่อมลงหนึ่งในสี่ ส่วน สีที่สาม สีเหลืองทองเมื่อสัตยัธรรมหายไปจากโลกกึ่งหนึ่ง สีที่สี่ สีดำหรือสีนิลแก่เมื่อสัตยัธรรมเหลือหนึ่งในสี่

พระพรหม

พระพรหมกำเนิดจากไข่ทองที่พระอาตมภูมิจีหวานพิชลงในน้ำ พระพรหมได้แบ่งภาคเป็น 2 ภาค คือ เป็นชายและเป็นหญิงหลังจากนั้นพระองค์ได้สร้างเทพชื่อนางศตรปาซึ่งเป็นผู้สร้างสัตว์มนุษย์ เทวดา อสูร และพืชต่างๆในโลก

ช่วงอายุของพระพรหมมีอายุตั้งแต่ 1 มหากัลป์ถึง 84,000 มหากัลป์ ถ้าสิ้นอายุของพระพรหม ทุกอย่างในโลกจะสูญสลายแม้พระพรหมเองก็จะเหลือเป็นธาตุ อายุของโลกที่พระพรหมสร้างขึ้นจะมีอายุเพียง 1 วันของพระพรหมเท่านั้น ขณะนี้อายุของพระพรหมมีอายุ 50 ปี พาหนะของพระพรหมเป็นหงส์

ภาพประกอบ 1 พระอิศวร

ภาพประกอบ 2 พระนารายณ์

ภาพประกอบ 3 พระพรหมา

จากการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์ที่มีในบริเวณที่เป็นประเทศไทยซึ่งอยู่ในสมัยสุโขทัย ความเชื่อในเรื่องของมหากาพย์รามายณะในอดีตซึ่งเป็นต้นกำเนิดในการเขียนเรื่องรามเกียรติ์ และข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในสมัยนั้นจะเห็นชื่อของกษัตริย์ไทยใช้พระนามว่า พระเจ้ารามคำแหงในสมัยสุโขทัย และในสมัยต่อมา ยังคงใช้ชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ เช่น สมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระรามาธิบดี ซึ่งเป็นแนวความเชื่อที่มีในศาสนาพราหมณ์ ที่ว่ากษัตริย์เป็นสมมติเทพ

นักายที่เข้ามาสู่ดินแดนที่ปัจจุบันเป็นประเทศไทยคือ วัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในสมัยนั้นการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์จะเข้ามาทางตอนใต้ของประเทศไทย ซึ่งพ่อค้าชาวอินเดียได้เข้ามาอยู่ในแถบนั้นเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช จะพบโบสถ์ หอพระอิศวร หอพราหมณ์ และเสาชิงช้า อีกทั้งในอำเภอตะกั่วป่ายังมีเทวรูปพระนารายณ์ พระลักษมณ์ และนางสีดา

ปัจจุบันงานพิธีที่มีของศาสนาพราหมณ์จะผสมระหว่างพราหมณ์และพุทธ เช่น พระราชพิธีพืชมงคลและตอด้ายพืชมงคลพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ การรดน้ำสังข์ให้ญาติ และการเดินประทักษิณรอบวัดกุศลสถานมงคล และยังมีอีกหลายพิธี " นิยะดา เหล่าสุนทร (2540 : 115) กล่าวถึงศาสนาพราหมณ์ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ การแพร่กระจายของคัมภีร์ รามายณะไปในดินแดนต่างๆ โดยเฉพาะในประเทศไทย ทำให้ปรากฏคัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์ทางไสยศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ชั้น คัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง นี้ก็ได้มาเป็นต้นเรื่องของรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบเห็นอีกพิธีหนึ่งคือพิธีโล้ชิงช้าซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์และข้าราชการในสมัยนั้น จะมีการจัดข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เข้าร่วมในพิธีแต่ละครั้ง เทพฐ ทัมทอง (2545 : 214) กล่าวไว้ในเรื่องของการจัดผสมผสานระหว่างพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์ว่า ครั้นมาถึงรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โปรดเกล้าให้มีพิธีสงฆ์ด้วย จะเห็นได้ว่าพิธีการทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธได้ถูกจัดเข้าไว้ร่วมกัน ได้อย่างผสมกลมกลืนอาจเป็นด้วยว่าแนวความคิดที่สอดคล้องและผสมผสานของทั้งสองศาสนาและต้นกำเนิด ที่มาจากแหล่งอารยธรรมเดียวกันและลักษณะการปกครองที่เป็นระบอบกษัตริย์ที่แนวคิดของพราหมณ์-ฮินดูที่ เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพจึงไม่ขัดข้องการเพิ่มเติมพิธีการทางพุทธศาสนาเข้าไปด้วย.

3. ลักษณะเรือพายในอดีต

เรือในอดีตเป็นพาหนะที่นิยมใช้กันมากเนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศแถบนี้เป็นที่ลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่าน หลายสายสภาพเส้นทางคมนาคมทางบกยังเป็นป่ารกทึบ การเดินทางระหว่างหัวเมืองต่างๆจึงจำเป็นต้องใช้ เรือเพื่อโดยสาร และขนถ่ายสินค้า เรือจึงมีลักษณะและรูปแบบแตกต่างกัน

3.1. ลักษณะของเรือชนิดต่าง ๆ

เรือได้แบ่งออกตามการสร้างเป็นเรือ 2 ประเภท ซึ่งปัจจุบันการสร้างเรือบางประเภทได้สูญหายเนื่องจาก ความสำคัญในการใช้งานได้ลดลงหรือไม่มีการใช้งานอีกหรือการสร้างทำได้ยากเนื่องจากวัสดุที่จะนำมาสร้าง หายากขึ้นการสร้างเรือมี 2 ประเภท คือ เรือขุด และเรือต่อ

3.1.1. เรือขุด

เป็นเรือที่สร้างจากต้นไม้ขนาดใหญ่นำมาลอกเปลือกออกและขุดเนื้อไม้ออก โดยเว้นหัวท้าย ข้างละ 2 คอก เรียกเรือในขณะนี้ว่า “เรือโกลน” จากนั้นจึงใช้สุมไฟให้กราบเรือกว้างออกวิธีการดังกล่าวมี ด้วยกัน 3 วิธี คือ

การเบิกไฟ คือการสุมไฟเพื่อให้เนื้อไม้ร้อนและอ่อนตัวจึงใช้ไม้ค้ำปากเรือให้กว้าง เมื่อไม้เย็นตัวปากเรือจะคงรูป

การเบิกน้ำ คือการใส่น้ำในลำเรือที่ขุดไว้เป็นเวลาหลายวันน้ำจะทำให้เนื้อไม้อ่อนตัว และดันปากเรือให้กว้างออก

การเบิกขวาน คือการใช้ขวานถากไม้ให้เรียบและได้ความลึกและความกว้างให้ได้ ขนาดลำเรือตามที่ต้องการ

3.1.1.1. เรือพายม้า เรือแผ่นม้า เรือแพม้า และเรือพะม้า

เป็นเรือขุดเสริมกราบขนาดใหญ่ ข้างกราบมีราโท ท้ายเรือมีที่สำหรับพักอาศัย มีทั้ง ขนาดใหญ่และขนาดเล็กมีแฉะเดียวหรือ 2 แฉะ หัวท้ายจะเซียงอน ใช้ในการบรรทุก สินค้าและใช้งานอื่นๆบางที่อาจเรียกว่าไฟม้า หรือพลายม้าก็ได้ รูปร่างลักษณะของ“เรือ พายม้า” มีขนาดเล็กเป็นเรือขุดทั้งลำ ทางหัวจะยาวและต่ำกว่าทางหางเล็กน้อย เสริม กราบเรือด้วยไม้กว้างขนาด 4-5 นิ้ว เพียงแผ่นเดียว เรือพายม้าพบเห็นกันได้

ภาคเหนือและภาคกลางแถบริมน้ำในจังหวัดอยุธยา มักใช้เป็นเรือทอดแหหาปลาส่วนใหญ่

3.1.1.2. เรือมอ

เป็นเรือที่มีขนาดใหญ่กว่าเรือพายม้าไม้ที่นำมาขุดนิยมใช้ไม้ตะเคียนไม้สักเพราะมีความทนทานต่อแดดและฝน ลักษณะท้องเรือเป็นมด หัวและท้ายเรือทำด้วยไม้สักทั้งท่อน ส่วนมากใช้ทำเป็นที่อยู่อาศัย หรือบรรทุกสินค้า บรรทุกวัว บรรทุกฟาง บรรทุกกลบ เนื่องจากสามารถบรรทุกของได้ดีกว่าเรือชนิดอื่น ทำให้เมื่อบรรทุกของที่มีน้ำหนักเบา จึงต้องทำแผงเสริมกราบให้สูงขึ้นไปอีกจะใช้กระดานเสริมกว้างประมาณ 1 คอก

3.1.1.3. เรือมาดพาย

ขุดด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ต้นตะเคียน มีลักษณะหัวและท้ายรีเป็นเรือขุดที่มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่เป็นเรือที่มีลักษณะแบนกว้างจึงต้องเสริมกงให้แข็งแรงขึ้น ขนาดความกว้างของเรือ บางลำกว้างถึง 6-7 คอก จึงเหมาะที่จะเป็นเรือบรรทุกของหนัก และหากต้องการนำมาทำเป็นพาหนะในการเดินทางไกลก็สามารถทำประทุนและปูพื้นกลางลำเป็นที่อยู่อาศัยแทนบ้านเรือนได้

3.1.1.4. เรือชะล่า

เป็นเรือขุดจากซุงมีลักษณะของท้องแบนลำเรือยาวหัวและท้ายแบนกว้างมักตัดให้ตรงเพื่อใช้เป็นที่ยึดถือได้ การขุดเรือจะทำตามขนาดของซุงไม่เบิกให้กว้างเหมือนเรือขุดแบบอื่น ทำให้เรือมีน้ำหนักมาก เพราะตัวเรือหนาจึงสามารถแล่นได้ดีในน้ำตื้น หรือแม้แต่พื้นเลนก็สามารถเข็นต่อไปได้ เพราะความแข็งและหนาของท้องเรือ เรือชนิดนี้มักนิยมใช้บรรทุกข้าว

3.1.1.5. เรือเปิด

เป็นเรือขุดที่เบิกส่วนท้องเรือให้กว้างผายออก กลางลำมีประทุนใช้แจวหัวและแจวท้าย มีแผ่นหางเสือ และไม้พังกา สำหรับถือท้ายเพราะหลังคาแบบประทุนค่อนข้างเตี้ยและบึ้ง หัวเรือแบนคล้ายปากเปิดจึงได้ชื่อว่า "เรือเปิด" เรือเปิดแบ่งออกเป็นเรือเปิดน้ำจืดและเรือเปิดทะเลเรือเปิดทะเลจะมีใบเขวนขนาดใหญ่สองเสา บางลำมีประทุนท้ายด้วยสามารถแล่นได้เร็ว จะมีส่วนหัวและท้ายสูงกว่าเรือเปิดน้ำจืด

3.1.1.6. เรือหนู

เป็นเรือชุดใช้ไม้ซุงขนาดเล็กส่วนหัวและท้ายเรียว ตรงกลางลำเรือป่องออกส่วนท้ายเรือจะงอนเชิดกว่าส่วนหัวเล็กน้อยหรือเสมอกัน ตรงกลางลำจะปูพื้นเรียบ นั่งได้ 2-3 คน แล้วแต่ขนาดของเรือ ส่วนใหญ่จะใช้เป็นเรือโดยสารไปมาในระยะทางใกล้ๆ

3.1.1.7. เรือโปง หรือ “อีโปง” บางทีก็เรียกว่าเรือ “ลุ่มโปง”

เป็นเรือชุดจากท่อนไม้ซุงหรือไม้ตาล ที่ไต่มีต้นตาลมากแถบนั้นจะมีเรือโปงมาก วิธีการทำให้น้ำซุงตาลมาผ่าออกเป็นสองซีก ใช้เกลบสุมใส่จนเหลือแต่เปลือกนอก แล้วเลื่อยกระดานมาปิดท้าย ยาด้วยชัน เป็นเรือที่ใช้ตามชนบทบ้านนอกบรรทุกของหนักไม่ได้ส่วนมากใช้เป็นเรือโดยสารข้ามฟาก หรือพายบริเวณน้ำตื้นในระยะทางไม่กี่ไมล์ และใช้การพายเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

3.1.1.8. เรือม่วง

เป็นเรือชุดลำเล็ก รูปร่างเพรียว จะโคลงมาก ถ้านั่งพายต้องใช้พาย 2 ใบ ทั้งซ้ายและขวา ส่วนใหญ่จะใช้พายแข่งในงานเทศกาล งานบุญทอดกฐิน หรือทอดผ้าป่า

3.1.1.9. เรือหางแมงป่อง หรือหางแมลงป่อง

พบมากแถบภาคเหนือ โดยเฉพาะเชียงใหม่ ลักษณะขอเรือทำด้วยไม้ทั้งท่อน ด้านบนแบนเรียบตลอด ด้านล่างเป็นเหลี่ยมรูปจั่ว แต่กลับเอาด้านแหลมลง ตอนบนของหัวเรือนี้ยกเชิดสูงขึ้นนิดๆ สำหรับลูก่อขึ้นไปเหยียบพร้อมกับออกแรงถีบส่งให้หัวเรือพุ่งไปข้างหน้าตอนกลางลำเรือซึ่งเป็นที่สำหรับบรรทุกสัมภาระเนื่องจากมีความกว้าง มีหลังคาโค้งทำด้วยไม้ไผ่สานทาด้วยชัน เพื่อป้องกันแดดและฝนระหว่างทาง บนหลังคาเรือนี้อาจมีหลังคาเสริมอีกชั้น

3.1.1.10. เรือสามเกล้า

บางที่ได้ยินว่า “สามกั่ว” ลักษณะคล้ายเรือบดปูพื้นตลอดลำตอนกลางมีเก๋ง ด้านข้างมีฝาพับ มีช่องหน้าต่าง หัวเรือปาดแหลมแต่ท้ายมนหรือตัด ยื่นออกไปทั้งสองด้าน คล้ายกับเรือแม่ปะ แต่ไม่เอนมาก มีแจวหัวและแจวท้ายส่วนละสามแจว

3.1.1.11. เรือยาว

เป็นเรือที่มีมานานอาจเรียกได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การชุดเรือยาวยุ่งยากและต้องใช้กำลังคนจำนวนมาก เป็นเรือที่ชุดมาจากต้นไม้ต้นเดียวตลอดทั้งลำ เรียกว่า ลำเรือ มีสองลักษณะคือท้องชัน (แบน) และท้องกระทะ ส่วนหัวเรือเรียกว่า โขนเรือ และท้าย

เรือเรียกว่า หางเรือไม้ที่นิยมนำมาขุดจะเป็นมีลักษณะสูงใหญ่เช่น ไม้ตะเคียนคุณสมบัติที่ดีของไม้ตะเคียนคือแช่น้ำแล้วไม่ผุง่าย เมื่อนำมาขุดเป็นเรือแล้ว หากมีการดูแลรักษาดี ๆ จะมีอายุทนทานนับร้อยปีเลยทีเดียว

3.1.2. เรือต่อ

เป็นเรือที่สร้างจากไม้แผ่นโดยตัวเรือจะมีโครงสร้างภายในและนำแผ่นไม้มายึดติดกับโคลง จากนั้นใช้ชั้นยาระหว่างรอยต่อของเรือ ขนาดของเรือสามารถทำให้กว้างใหญ่เท่าไรก็ได้ขึ้นอยู่กับงบเรือที่ว่างบนกระดุกกว่าทางมากน้อยแค่ไหน เป็นข้อดีของเรือต่อที่เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมปัจจุบันที่ไม้ขนาดใหญ่หายากขึ้นเรือชนิดต่างๆถึง 9 ชนิด ได้แก่

3.1.2.1. เรือป้าบ หรือเรือแตะ

เป็นเรือไม้เสริมกราบ หัวและท้ายมน รูปทรงคล้ายผลแตงโมผ่าซีก ข้างเรือเป็นเหลี่ยม ส่วนใหญ่ขนาดเรือยาว 3-6 คอก บรรทุกคนได้ไม่เกิน 3-4 คน เป็นเรือที่ใช้บรรทุกของเล็กๆน้อยๆหรือค้าขาย ปัจจุบันเป็นเรือต่อสำเร็จรูปจากจังหวัดที่มีไม้สักมากๆ ถูกลำเลียงลงมาขายในภาคกลาง จะสะดวกกว่า

3.1.2.2. เรือบด

เป็นเรือต่อได้ความติดตามแบบเรือฝรั่ง มีรูปร่างหัวเรียว ท้ายเรียว เปรี้ยวบาง บางลำหัวเรือเรียว แต่ตัดท้ายเป็นเป็นเหลี่ยมแบบเรือทหาร ต่อจากไม้หรือสังกะสีคล้ายกับเรือกระเชียงของตะวันตก เรือที่มีขนาดใหญ่ก็มีเรือบดไว้เพื่อใช้พายไปจอดริมท่าในกรณีริมฝั่งมีน้ำตื้น

3.1.2.3. เรือเข้ม หรือเรือโอ่

ปรับเปลี่ยนมาจากเรือบดธรรมดาให้ดูยาวเพรียวขึ้นมีท้ายแหลม หัวแหลม และมีพนักพิง ขนาด ยาวประมาณ 3-4 วา นิยมต่อด้วยไม้สักหรือไม้ยมหอม มีทวนหัวและทวนท้ายคล้ายเรือบดที่กล่าวมา ตะปั้งทั้งหัวและท้ายมนโค้งเล็กน้อย บางลำเป็นแผ่นประกบกันเป็นสัน นั่งพายคนเดียวหรือสองคนก็ได้ บางทีใส่กระตางหรือใส่พนักพิงไว้ที่กลางลำเรือ เมื่อลงนั่งต้องเหยียดเท้าไปข้างหน้า ใช้พายสองใบ เรือแบบนี้มีน้ำหนักเบาพายได้เร็ว ใช้สำหรับไปทำธุระ หรือบางโอกาสก็ใช้พายแข่งกัน หากเป็นพระในวัดชนบทจะใช้พายเรือไปรับบาตร

3.1.2.4. เรือผีหลอก

เป็นเรือที่มีลักษณะของท้องเรือค่อนข้างแบน การาบเรือจะห่างจากผิวน้ำไม่มากนัก ด้านหนึ่งติดแผ่นกระดานทาสีขาว และวางให้เอียงลงน้ำอีกด้านหนึ่งซึ่งตายายเป็นแนวยาวตลอดลำเรือสูงจากขอบเรือประมาณ 70-80 เซนติเมตร ใช้เป็นเรือหาปลาในเวลากลางคืน ปลาเห็นแผ่นกระดานสีขาวท่ามกลางความมืดจะตกใจกระโดดข้ามแต่ข้ามไม่พ้นเพราะถูกตาข่ายกั้นไว้ ปลาเหล่านั้นจะตกลงในท้องเรือ เป็นวิธีหาปลาแบบง่าย ๆ ที่เรียกว่า “ผีหลอก” เพราะส่วนหนึ่งของเรือทาสีขาวโพลน ในเวลากลางคืนสามารถหลอกให้ปลาทกใจกระโดดลงไปเรือได้

3.1.2.5. เรือกระแซง

เป็นเรือที่มีกระแซง (หลังคา) ทำด้วยใบไม้หรือใบจาก เนื่องจากกันความร้อนได้ดีกว่า แต่เนื่องจากมีราคาแพง ชาวบ้านจึงใช้สังกะสีแทนเรือกระแซงส่วนใหญ่ใช้บรรทุกข้าวเปลือก ข้าวสาร เราจึงได้ยินคนเรียกกันว่า “เรือบรรทุกข้าว” หรือ “เรือข้าว” เรือเหล่านี้จึงมีขนาดใหญ่ และเจ้าของเรือจะเป็นคนจีนในสมัยก่อนจะใช้เรือกระแซงใช้เป็นเรือบรรทุกจะใช้กระแซงคลุมทำเป็นหลังคาตลอดทั้งลำ เมื่อทำการบรรทุกข้าวรวมกระแซงไว้ที่เดียวจะได้ไม่เกะกะหรือขณะที่เรือว่างไม้กระแซงจะถูกเปิดขึ้นเพื่อให้แดดส่องบริเวณท้องเรือ เพื่อให้ท้องเรือแห้งพร้อมที่จะขนสินค้าเราจะพบเรือกระแซงที่มีที่พับบริเวณท้ายเรือได้ต่อเติมบริเวณที่พับอาศัยจะทำหลังคาเสริมตอนท้ายเรือให้สูงขึ้น โดยมีเสาสี่เสา ด้านข้างทำเป็นแผงเปิดปิดได้เสา 2 ต้นทางท้ายเรือจะปักอยู่บนเสากระดานพาดระหว่างเสาทั้งสองใช้เป็นที่นั่งถือท้ายเรือได้อีกด้วย ถ้าเป็นเรือกระแซงของชาวจีนที่มาขายข้าว จะมีกรงไก่ออยู่บนหลังคาตอนท้ายเรือ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนไหหลำหรือ ไหหนำ

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พวกชาวจีนไหหลำจะชำนาญการเดินทางเรือมากเมื่อเข้ามาเมืองไทยมักทำมาหากินโดยใช้ทางเรือเสียส่วนใหญ่ที่เห็นจอดเรือกันแถบสะพานช้างอิ สามเสน กรุงเทพฯ ก็เป็นพวกจีนไหหลำเสียมาก

3.1.2.6. เรือเอี้ยมจิ้น

เป็นเรือสินค้าขนาดใหญ่ที่ชาวจีนนิยมใช้ รูปร่างผิดกับเรือกระแซงมากตรงที่หัวและทวนท้ายของเรือเอี้ยมจิ้นมีลักษณะเป็นสันเรียกว่า “ทวนตั้ง” เพราะไม่ตั้งขึ้นแข็งๆ เกือบจะเป็นมุมฉาก ไม่อ่อนโค้งเหมือนทวนเรือกระแซง “เอี้ยมจิ้น” เป็นภาษาจีนซึ่ง แปลว่า “เรือเกลือ” เข้าใจว่าในสมัยก่อนจะนิยมใช้บรรทุกเกลือ บริเวณข้างเรือเกือบจะอยู่ในระดับเดียวกัน ท้องเรือเอี้ยมจิ้นจะมีลักษณะเป็นเหลี่ยม ท้ายเรือมีหลังคา มีไม้ไขว้กันเป็นเสารองรับ สำหรับเป็นที่พักและที่นั่ง สามารถใช้ได้ทั้งถ่อและแจว ซึ่งหางเสือเรือจะคล้องติดกับหลักท้าย

3.1.2.7. เรือสำปั้น

เป็นภาษาจีนเรียกว่า“ซำปั้ง” หมายถึง สามแผ่น ชาวมาลายูก็เรียกกันว่า “เรือสามป้าน” เรือนี้จะใช้ไม้กระดาน 3 แผ่นมาประกอบเข้าเป็นเรือ ท้องเรือจะใช้ไม้ 1 แผ่น และอีก 2 แผ่นจะใช้ต้อนขึ้นโดยใช้ข้างละแผ่น ท้ายเรือแบนกว้างสูงกว่าทางหัวเรือ ซึ่งมีลักษณะแบบเดียวกัน ปัจจุบันอาจใช้กระดานเพิ่มเป็น 5 แผ่นก็ได้ ไม้ที่นิยมใช้เป็นไม้สัก

3.1.2.8. เรือข้างกระดาน

เรือต่อลักษณะนี้ปัจจุบันหาได้ยากแม้แต่คนที่อาศัยตามริมน้ำจะรู้จักทั่วทุกคนเพราะรูปแบบนี้ไม่ค่อยมีใครคิดทำขึ้นมาใหม่แล้วลักษณะของเรือบริเวณ ตอนกลางของลำเรือจะใช้ไม้กระดานหน้ากว้างตั้งแต่ 9-12 นิ้ว ตีเป็นฝาต่อจากกระดานเลียบข้างเรือขึ้นไป 3-4 แผ่น แล้วใช้ไม้หนาราว 2 นิ้ว ทำเป็นคานโค้งคร่อมลำเรือที่อยู่บนฝากระดาน หลังคาจะใช้สังกะสีแผ่นเรียบคลุมเพื่อให้ภายในเรือโปร่งสบายขึ้น

3.1.2.9. เรือฉลอม

เรือชนิดนี้มีท้องเรือค่อนข้างกลม ขนาดเล็กกว่าเรือเอี่ยมจูน มีกระดูกงูและกง ส่วนมากใช้ไม้ตะเคียน หรือไม้เนื้อแข็ง ทวนหัวและทวนท้ายเป็นท่อนไม้ตรงตั้งเอียงออกไปทางหัวและท้ายเล็กน้อยพื้นส่วนหัวและส่วนท้ายสูงเกือบเสมอกับปากเรือ ส่วนพื้นกลางลดระดับเป็นระวางบรรทุกสินค้า หลังคามีประทุน กลางลำมีไม้ไผ่สานขัดตะ ยางันผสมน้ำยางเพื่อกันฝน ขยายหัวท้ายเลื้อนเก็บที่หลังประทุนได้ตามปกติเป็นเรือใช้ใบ จึงมีเสากระโดงเรือประจำเรือ ซึ่งเสาล้วนใหญ่ใช้ไม้เนื้อแข็ง ประกอบด้วยใบแวนชนิดแหลม บางลำมีใบบริเวณข้างหน้าเพิ่มขึ้นอีก และใช้แฉวงหางเสือพาดแวนเป็นคู่ ลักษณะของหางเสือเรือแบบเดียวกับเรือเอี่ยมจูน

ลักษณะของเรือที่กล่าวมาเป็นเรือที่สามัญชนใช้งานโดยทั่วไปลักษณะของเรือจะถูกออกแบบตามลักษณะการใช้งานจะเน้นการบรรทุกสิ่งของ เป็นที่พักอาศัย และ ใช้เป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ เรือที่ใช้งานในปัจจุบันมีจำนวนลดลงเนื่องจากการคมนาคมของคนในปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้บริการคมนาคมทางบกเรือที่ใช้งานมีจำนวนลดน้อยลง ในส่วนของเรือสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ในการทำศึก และเสด็จพระราชดำเนินที่มีอยู่ในปัจจุบันได้เก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑ์เรือพระราชพิธี และโรงเก็บเรือพระราชพิธี เรือสำคัญที่มีการประดับตกแต่งอย่างสวยงามมีทั้งสิ้น 14 ลำ เป็นเรือพระที่นั่ง 4 ลำ และเรือรูปสัตว์ 10 ลำ

4. ความเป็นมาของเรือพระราชพิธี

เรือพระราชพิธีนั้นมีมาพร้อมกับการปกครองของไทยเรือที่สร้างขึ้นไว้ เป็นพาหนะในการติดต่อไปยังหัวเมืองต่างๆและใช้ในการศึกสงครามโดยใช้เป็นพาหนะขนอาวุธ เพื่อไปปราบหัวเมืองต่างๆในสมัยโบราณ

ได้มีการบันทึกถึงเรื่องของเรือพระที่นั่งที่มีความเก่าแก่ที่สุดของไทยในสมัยสุโขทัย คือ เรือพระที่นั่งเอกชัย ซึ่งใช้ในการพระศรีศักราชราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาที่ปมหลาสามเป็นเจ้า ซึ่งเป็นหลานพ่อขุนผาเมือง กลับสู่กรุงสุโขทัยในสมัยพระเจ้าลิไทย ซึ่งพระองค์ทรงจัดกระบวนเรือรับเสด็จด้วย นอกจากนี้จากหนังสือเรื่องนางนพมาศหรือตำหรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งเดิมสันนิษฐานว่า น่าจะมีหนังสือเก่าเขียนไว้ในสมัยสุโขทัย ด้วยกล่าวถึงพระร่วงเจ้า จากหนังสือเล่มนี้พบว่า มีชื่อเรือพระที่นั่ง 2 ลำ ซึ่งใช้ในพิธีอาศุขอันเป็นพระราชพิธีโบราณ ที่ประกอบขึ้นในเดือน 11 เพื่อสังเวทพระนารายณ์ (วิษณุ) คือเรือพระที่นั่งชัยเฉลิมภรณ์ กับ เรือพระที่นั่งชัยสินธุพิมาน และเมื่อตรวจสอบกับชื่อเรือพระที่นั่งสร้างใหม่ในสมัยหลัง-โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ปรากฏว่ามีเรือชื่อดังกล่าวจึงทำให้น่าเชื่อว่าเป็นชื่อเรือพระที่นั่งในสมัยสุโขทัยมาแต่เดิม

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ และเรือพระที่นั่งบัลลังก์ขนาน เรือพระที่นั่งลำนี้ไม่มีฝีพาย แต่ใช้เรือคอยชักดึงอยู่ข้างหน้า จึงเรียกเรือคู่ชัก

4.1. ความหมายของเรือพระที่นั่ง

ประวัติของเรือพระที่นั่งแต่ละลำนั้นมีข้อมูลรายละเอียดน้อยมากเนื่องจากเรือบางลำใช้เวลาสร้างยาวนาน คือสร้างไม่แล้วเสร็จภายในรัชกาล มีการซ่อมแซมหลายครั้งทำให้บางครั้งขนาดและน้ำหนักคลาดเคลื่อนไปจากเดิม มีข้อมูลที่กล่าวถึงเรือพระที่นั่งส่วนมากจะบันทึกในรูปภาพย์ กลอน เช่น ภาพย์เหเรือในโอกาสต่างๆ เรือพระที่นั่งสันนิษฐานการเกิดรูปแบบเรือไว้ 2 ข้อ คือ

4.1.1. อาจได้รับอิทธิพลมาจาก เขมร

หลักฐานจากปราสาทหินนครวัดได้มีภาพสลักรูปเรือที่มีหัวเรือเป็นหน้าสัตว์ เช่น หน้าหงส์ หน้านาค หน้าเหรามังกรซึ่งอาจทำขึ้นเพื่อความสวยงาม ปราสาทหินนครวัดมีอายุระหว่าง พ.ศ.1653-1720

4.1.2. อาจได้รับอิทธิพลจากอินเดีย

ในอินเดียนั้นบรรดาขุนนางจะมีตราประจำตำแหน่งของตนติดอยู่ที่รถแต่ไทยเรานำเป็นตราติดที่เรือ คือ ทำเป็นรูปหัวเรือเสียบ เวลาเข้าในริ้วกระบวนก็ทราบว่าเป็นของกรมใด

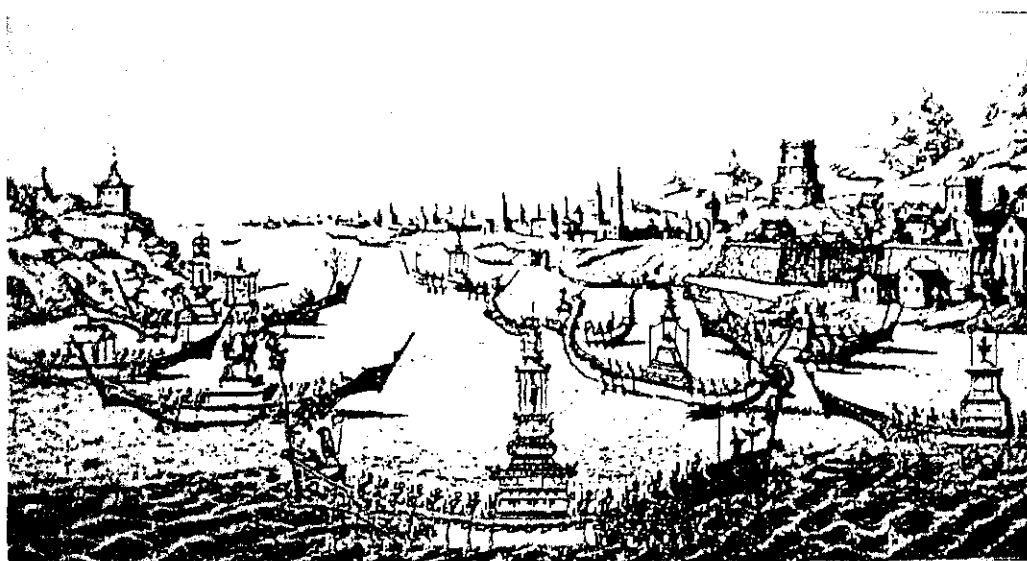
รูปแบบหัวเรือ หรือโขนเรือในอดีตจะถูกสร้างเป็นรูปสัตว์หิมพานต์โดยพบข้อมูลจากสมุดภาพริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าเป็นกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่ใหญ่ที่สุด มีเรือพระที่นั่งเรือรูปสัตว์มากที่สุดข้อมูลที่ได้จากบันทึกชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อทางการทูตในสมัยนั้นได้บันทึกถึงกระบวนเรือที่ใช้ต้อนรับในขณะนั้น เรือในอดีตมีการใช้งานมาก เพราะการเดินทางไกลผู้คนจะอาศัยเรือซึ่งล่องไปตามแม่น้ำซึ่งเป็นเส้นทางที่สะดวกเนื่องจากทางเชื่อมต่อระหว่างเมืองจะเป็นเพียงทางเดินเล็กๆผ่านป่าซึ่งในอดีตบางเส้นทางจะมีความรกทึบและมีไข้ป่าซึ่งมาจากยุงและแมลงในบริเวณนั้น การเดินทางทางน้ำจึงเป็นเส้นทางที่เร็วและปลอดภัย

ในสมัยสุโขทัยจนถึงอยุธยาการปกครองเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชพระมหากษัตริย์เป็นดังสมมติเทพซึ่งคติความเชื่อที่มีเป็นแนวความเชื่อที่ได้รับจากศาสนาพราหมณ์พระนามของกษัตริย์จะมีใช้คือ พ่อขุนรามคำแหง

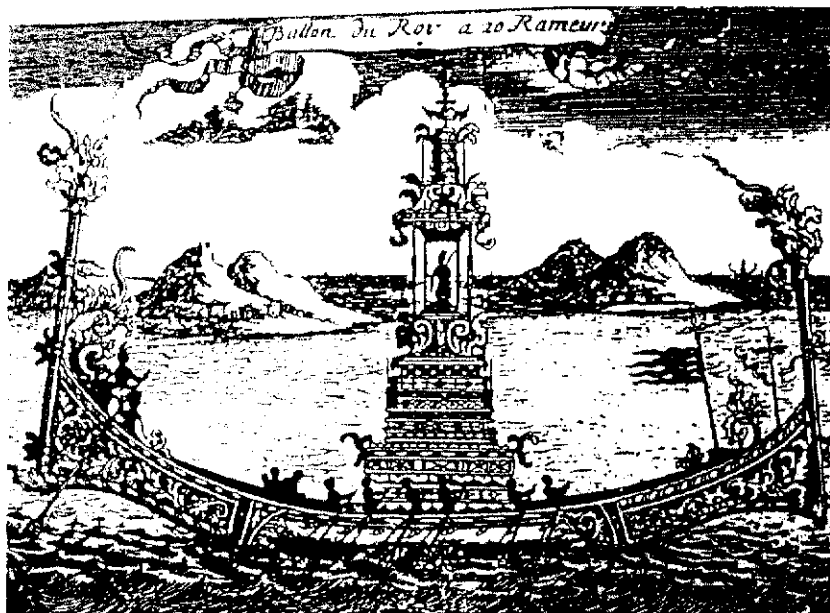
หรือ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อต่อสถาบันกษัตริย์ที่มีสืบต่อมาเป็นเวลายาวนาน แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์เองระบอบการปกครองได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบประชาธิปไตยแต่ความเชื่อหรือประเพณีบางอย่างยังคงให้ความนับถือสถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันที่พิเศษกว่าชนชั้นทั่วไป

4.2. เรือพระที่นั่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในอดีตในการทำศึกยังไม่มีการแบ่งแยกกองทัพเป็นทหารบก ทหารเรือ เมื่อกองทัพยกทัพไปทางน้ำทหารก็ต้องทำหน้าที่เป็นฝีพายโดยจับพาย จากหนังสือพระราชพิธี (2539 : 10) กล่าวว่า การสร้างเรือรบเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091-2111 โดยให้ดัดแปลงเรือแซ่ ซึ่งเป็นเรือลำเลียงสำหรับใช้บรรทุกทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ ให้เป็นเรือไชย กับเรือศรีพระสัตรี โดยได้วางปืนใหญ่ประเภทปืนจ่ารงค์ให้ยิงได้จากหัวเรือ เรือศรีพระสัตรีลักษณะการสร้างเช่นเดียวกับเรือไชย ช่วงหัวเรือจะทำกว้างขึ้นเพื่อให้ติดตั้งปืนใหญ่ลำเรือบรรทุกทหารได้ลำละ 60 – 70 คน บันทึกเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารคสมัยอยุธยา จากเอกสารของชาวฝรั่งเศส แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (2506 : 106-108) กล่าวถึงเรือพระที่นั่ง การสร้างเรือพระที่นั่ง ปรากฏว่ามีหลักฐานแน่ชัด ในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) ทรงสร้างเรือพระที่นั่งกิ่งขึ้น กับทรงตั้งกฐินบพุทธยาตราใหญ่เป็นครั้งแรก แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงชื่อเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งสุพรรณวิมานนาวา และเรือพระที่นั่งมหานาวาท้ายรถมาในรัชกาลก่อนๆ การนำเรือพระที่นั่งอันเชิญพระชัยไปกับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เพื่อเสด็จไปตี เมาะตะมะในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่จากสันนิษฐานว่า การนำเรือขึ้นเพื่ออันเชิญพระชัยขึ้นไปไว้ที่หัวเมืองไม่ได้นำเรือดังกล่าวเข้าไปยังสนามรบด้วย

ภาพประกอบ 4 ทัดเนียบภาพกรุงสยาม (กรุงศรีอยุธยา) และริ้วกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค

ภาพประกอบ 5 เรือในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
จากหนังสือ Guy Tachard, Voyage to Siam, White Orchid Press, Bangkok 1981

A part of the Royal Barge Procession during the King Narai the Great's time

เรือพระที่นั่งของพระเจ้าแผ่นดิน พระมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ไปจนถึงขุนนางระดับสูง จะมีความแตกต่างไปตามบรรดาศักดิ์ ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาในราชอาณาจักรสยาม ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พรรณนาความแตกต่างเหล่านั้นตั้งนักกล่าวบรรยายลักษณะของเรือชุดที่ในอดีตว่า

"เรือนั้นลำยาวและแคบมาก มักทำขึ้นจากซุงท่อนเดียว ใช้ลี้วเจาะเอาตามความยาว แล้วถากด้วยเครื่องมือเหล็ก แล้วนำขึ้นอย่างไฟแล้วค่อยๆ เบิกให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ให้เนื้อไม้แตก เรือเหล่านี้มีราคาแพง เรือลำหนึ่งมีฝีพายรวม 50-60 คน การตกแต่งสวยงาม และทำด้วยฝีมือประณีตก็มีเหมือนกัน แตกต่างกันไปตามสถานภาพของบุคคลผู้เป็นเจ้าของ

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เราทราบถึงริ้วกระบวนเรือได้จากในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีนิพนธ์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ไชยเชษฐาสूरียวงศ์ หรือที่คนทั่วไปรู้จักกันดีในนาม เจ้าฟ้ากรุง พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กับกรมหลวงอภัยนุชิต ในบทพระราชนิพนธ์เห่เรือนี้ทำให้เราทราบถึงเรือพระที่นั่ง และเรือต่างๆ ที่เข้าริ้วกระบวนที่มีในสมัยนั้นซึ่งบทเห่มีว่า

จากบันทึกได้จาก ภาพยนต์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ จากหนังสือประชุมภาพยนต์เห่เรือ (2504: 1) ซึ่งกล่าวถึงชื่อเรือต่างๆ และบรรยายลักษณะของเรือ

เห่ชมเรือกระบวน

นาวาแน่นเป็นขนัด	ลำนรูปลัตว์แสนยาก
เรือริ้วทิวธงสลอน	สาครลั่นครื้นครื้นฟอง

เรือครุฑยุคนาคหัว	ลือลอมมาพาดันผยอง
พลพายกรายพายทอง	ร้องไห้เหโ้ให้หมา
สรमुखี่สีด้าน	เพียงพิมานผ่านเมฆา
มากรกรทองรจนา	หลังคาแดงแย้งมังกร
สมรรถไชยไกรกราบแก้ว	แสงแววจับจิบสาคร
เรียบเรียงเคียงคู่จร	ตั้งรอนฟ้ามาแดนดิน
สุพรรณหงส์ทรงภูห้อย	งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์	ลินลาเคลื่อนเดือนตาชม
เรือไชยไวย่องว้าง	รวดเร็วจริงยิ่งอย่างลม
เสียงเล่าร่ำระทม	ห่มท่ายเย็นเดินคู่กัน ฯ
คชสีห์ที่ผาดแผ่น	ดูดังเป็นเห็นขบขัน
ราชสีห์ที่ยืนยัน	คันสองคู่ดูยิ่งยง
เรือม้าน้ำมุงน้ำ	แล่นเฉื่อยฉ่ำล้าระหง
เพียงม้าอาชาทรง	องค์พระพายผาดผยอง
เรือสิงห์วิ่งเผ่นโผน	โจนตามคลื่นผืนฟ้าฟอง
ดูยิ่งสิงห์ล้าฟอง	เป็นแถวท่องล่องตามกัน
นาคาหน้าดังเป็น	ดูชะเม่นเห็นขบขัน
มังกรถอนพายพัน	ทันแข่งหน้าว่าสุกรี
เลียงผาง่าเท่าโผน	เพียงโจนไปในวาริ
นาวาหน้าอินทรีขี้	ที่ปีกเหมือนเลื่อนลอยโพยม
ดนตรีมีอึงอล	ก้องกาหลพลแห่โหม
โห่ฮึกกรึกครื้นโครม	โสมนัสชื่นรื่นเรึงพล
กรีทาหมนาเวศ	จากนครเรศโดยสาชล
เหิมเหินขึ้นกระมล	ยลมัจฉาสารพันมี ฯ

ลักษณะของเรือที่พรรณนาภายในกระบวนการพูดทางชลมารคแสดงถึงอำนาจบารมี ที่ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องสัตว์หิมพานต์

4.3. เรือพระที่นั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในการศึกษาการจัดกระบวนการเรือพระราชทานพระกฐินในสมัยรัตนโกสินทร์ จากหนังสือ ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ (2515 : 82-83) ได้กล่าวถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า

“ใน พ.ศ. 2325 ตรงกับวันพุธ เดือน 11 แรม 4 ค่ำ เบญจศก ได้เสด็จไปพระราชทานพระภีร์ทางชลมารค ณ วัดบางหัวใหญ่ กับวัดหงส์ ทรงใช้กระบวนเรือและเรือพระที่นั่งดังนี้

เรือทรงพระภีร์ ใช้เรือพระที่นั่งใหญ่ แคร่จตุรมุข มีตำรวจใหญ่เป็นพนักงาน มหาดเล็กห่มชมพูพายทอดหน้า ฝายตำรวจใหญ่พายทอดหลัง ไบพายปิดทองส่วนด้ามพายทาสีชาด หัวหมื่นตำรวจใหญ่ถือธงสามชาย ที่หน้าเรือ 1 คน พายเรือตำรวจใหญ่ 3 คน ขุนหมื่นศุภรัตน์ไปสำหรับผ้าพระภีร์ 1 คน แตรสังข์ แตรงอน 1 คู่ แตรฝรั่งของฮอลันดา 1 คู่ สังข์ 1 คน ผู้ตบแต่งเรือพระภีร์ คือ นายชิต หลวงอินทรเทพ หลวงพิเรนทรเทพ หมื่นไชยาภรณ์ หมื่นไชยภษา ผู้ตรวจตรา คือ พันพรหมราชกลาโหม

เรือตั้งอาสาวิเศษ ช้ายขวา ชักเรือพระภีร์ พันจันทร์เกณฑ์ในเรือตั้งไล่ปีพาทย์รัญญู 1 ลำ ไส้ละคร รำ 1 ลำ เป็นเรือเห่ 4 ลำ

เรือพระที่นั่งทรง คือเรือพระที่นั่งศรีสักหลาด พื้นแดงเขียนลายรดน้ำ

เรือคู่ชัก 2 ลำ คือเรือพระที่นั่งทองแขวนฟ้า ของบ้านใหม่ กับของโพธิ์เรียง

เรื่อนำเสด็จ 4 คู่ คือเรือตั้งทหารใน ขวา 1 ลำ ซ้าย 1 ลำ เรือเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งขวา 1 ลำ ซ้าย 1 ลำ อีก 2 คู่ ต้นฉบับขาด”

เรือพระที่นั่งที่มีบันทึกจะกล่าวถึงลักษณะที่สวยงามและมีบันทึกถึงการใช้งาน ในงานพระราชพิธีสำคัญ หรือใช้ในการต้อนรับแขกต่างเมืองเพื่อการแสดงถึงอำนาจความยิ่งใหญ่

จากการสอบถามแนวคิดของ ภิญโญ สุวรรณคีรี และ พินิจ สุวรรณบุญย์ ได้ให้ความเห็นตรงกันเรื่องของ การตกแต่งเรือพระที่นั่งที่ใช้ในการรบ (ภิญโญ สุวรรณคีรี, สัมภาษณ์. 2545) ..ความใหญ่ของเรือและ ลักษณะที่ไม่คล่องตัวหากนำไปในแม่น้ำลำคลองเนื่องจากโขนของเรือพระที่นั่ง มีลักษณะยกสูงกว่าเรือทั่วไปอาจเป็นอุปสรรคในการเดินทางเพราะริมแม่น้ำนั้นอาจมีกิ่งไม้กีดขวางทำให้เดินทางไม่สะดวก..

(พินิจ สุวรรณบุญย์, สัมภาษณ์. 2545) ..การรบทางเรือจะมีการใช้วิธีตักขุมโจมตีในเวลากลางคืนหากเรือมีการประดับตกแต่งเช่นเรือพระที่นั่งปัจจุบันจะเป็นที่สะดุดตาซึ่งจะเป็นผลเสียในการรบ..

มีข้อมูลที่ได้จากวรรณกรรมไทยที่เราจะนำมาวิเคราะห์เรื่องราวในบางอย่างเราไม่สามารถรู้ เช่น ลักษณะการรบของเรือปืนหรือเรือพิฆาต จากหนังสือประชุมภาพย์เห่เรือในตอนเห่เรือเรื่องข้อมกระบวนเรือ ได้กล่าวถึงการรบทางเรือจากประชุมภาพย์เห่เรือ (2504 : 62) ได้กล่าวถึงลักษณะการใช้งานเรือในการทำศึกว่า

เรือปืนต่างจอดขุม	เห็นตะคุ่มในท้องธาร
รอไว้พอได้การ	จึงต่อต้านตอร์ปิโด
เรือตอปีโคว้าง	รวดเร็วจริงวิ่งอะไซ
เรือปืนปืนโตโต	ยิงปืนใหญ่มีใครทัน
อาศัยความมืดมน	จึงประจัญได้แข่งขัน
สว่างในกลางวัน	ฤาจะกล้าเข้ารวี

เรือเล็กเหมือนเด็กน้อย ได้แต่คอยดูท่วงที่
ต้องรอพอเหมาะดี ผู้ใหญ่เผลอเหม่อจึงทำ

จากภาพข้างต้นทำให้เห็นว่าการรบทางเรือมีรูปแบบที่ใช้ในการรบแบบการซุ่มโจมตี เมื่อกำลังของข้าศึกแข็งแกร่งกว่า หมายถึงเรือประเภทเรือลายทองไม่น่าจะเป็นเรือที่ใช้ในการรบได้หากดูจากวิธีการรบ

(พินิจ สุวรรณบุญ, สัมภาษณ์, 2545) ..ลักษณะการแต่งเติมภาพในการรบทางบกที่เรียกว่ายุทธหัตถียังมีการแต่งเติมภาพลักษณะทางประวัติศาสตร์เพื่อให้แสดงถึงอำนาจและบารมีของพระมหากษัตริย์และเพื่อแบ่งแยกให้เห็นลักษณะของช้างทรงของกษัตริย์กับช้างของแม่ทัพนายกองซึ่งการสร้างภาพดังกล่าวจึงมีความผิดเพี้ยนจากหลักความจริง เช่น การทำศึกบนหลังช้างของพระนเรศวรมหาราชภาพที่พบเห็นจะเป็นช้างทรงแต่งเครื่องครุฑ มีฉัตรและเครื่องประดับต่างๆเต็มตัว หากกล่าวตามหลักความเป็นจริงการรบต้องอาศัยความคล่องตัว ฉะนั้นบนหลังช้างน่าจะมีเพียงแค่อกับและทหารที่ทำหน้าที่ส่งอาวุธให้เท่านั้น..

การจัดพิธีพยุหยาตราทางชลมารคว่า จะจัดขึ้นเมื่อยามที่บ้านเมืองสงบเพื่อเป็นการเตรียมพร้อมในการรบของเหล่าทหารเรือและแสดงถึงบารมีของพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นๆให้ชาวต่างชาติและราษฎรได้เห็น นอกจากนั้นการจัดงานบางครั้งยังเกี่ยวข้องกับศาสนาที่เช่นการทอดผ้าพระกฐิน

หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า (2515 : 389) กล่าวว่า ความเป็นมาของเรือพระที่นั่งกั้งนั้นเกิดขึ้นสมัยพระเจ้าปราสาททองบ้างก็ว่าในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2163 -2171) มีรับสั่งให้นำกิ่งดอกเลามาปักไว้บนโขนเรือต่อมาภายหลังพนักงานจึงเขียนลายกั้งไม้ประดับไว้ที่โขนเรือเรือพระที่นั่งกั้งเป็นเรือพระที่นั่งสำคัญของพระมหากษัตริย์เป็นเรือที่มีโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นใดประทับวันแต่บางครั้งโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเรือทรงผ้าไตร หรือทรงสะพักพระพุทธรูป และเป็นเรือทรงพระชัยในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ถวายผ้าพระกฐินเรือพระที่นั่งกั้งได้เคยใช้เป็นเรือทรงผ้าไตร

ความเป็นมาในการสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

เนื่องในพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ซึ่งรัฐบาลได้จัดเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2539 นั้นจึงได้สร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 โดยกองทัพเรือเป็นเจ้าของโครงการดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากร

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณเคยเป็นเรือพระที่นั่งลำหนึ่งที่เคยใช้ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในอดีต แต่เมื่อเรือมีสภาพทรุดโทรมและไม่ได้ทำการซ่อมแซมจึงไม่ปรากฏหลักฐานในการใช้งานอีก เนื่องในวาระสำคัญกองทัพเรือจึงได้จัดโครงการจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการนี้ได้ทำการซ่อมแซมเรือพระราชพิธี 53 ลำ และโครงการสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 เพื่อให้เป็นกระบวนพยุหยาตราที่สมบูรณ์ดังเดิม และเป็นเรือพระราชพิธีลำแรกที่เสร็จสมบูรณ์ในรัชสมัย อันเป็นการสมพระเกียรติยศยิ่ง และกรมศิลปากรได้รับผิดชอบในส่วนองงานศิลปกรรมทั้งหมด

เรือนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 เป็นเรือพระที่นั่งรอง ทอดบัลลังก์กัญญา เทียบเท่าเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชและเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชขึงค์ โขนเรือเป็นรูปพระนารายณ์ประทับยืนบนหลังพญาสุบรรณ สร้างด้วยไม้ ลงรักปิดทอง ประดับกระจก องค์พระนารายณ์ทรงเครื่องภูษิตาภรณ์และมงกุฎยอดชัย พระพักตร์และพระวรกายประดับกระจกสีม่วงเข้ม มี 4 กร ทรงเทพศาสตราในพระกรทั้ง 4 คือ ทรี จทา จักร สังข์ ถูกต้องตามเทพลักษณะ มีช่องกลมสำหรับติดตั้งปืนใหญ่อยู่ใต้ตัวครุฑ ลำเรือเป็นไม้ และสลักลงรักปิดทอง ประดับกระจกตลอดลำเรือ ห้ายเรือคล้ายเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช พื้นเรือภายในทาสีแดงชาด ยาว 44.3 เมตร กว้าง 3.20 เมตร กินน้ำลึก 1.10 เมตร กำลัง 20 ตัน มีพาย 50 คน ซึ่งแต่เดิมใช้ฝีพาย 65 คน และเพิ่มความสูงของโขนเรือขึ้นอีก 50 เซนติเมตร พร้อมให้พระนารายณ์ทรงสุบรรณ และปืนลอยเด่นขึ้นไปรับกับท้ายเรือ

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ เดิมเป็นเรือพระที่นั่งกิ่ง ประเภทเรือรูปสัตว์ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 พระราชทานนามว่า "เรือมงคลสุบรรณ" มีข้อมูลบันทึกว่าได้เข้าร่วมกระบวนพระราชพิธีเสด็จเลียบพระนคร เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2394 โขนเรือจำหลักไม้รูปพระยาครุฑเพ็ญอย่างเดียวต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้เสริมรูปพระนารายณ์ประทับยืนบนหลังพญาสุบรรณเพื่อความสง่างามของลำเรือหรือให้สอดคล้องกับคติพราหมณ์ที่ว่า พญาสุบรรณเป็นเทพพาหนะของพระนารายณ์ แล้วพระราชทานเรือใหม่ว่า "เรือนารายณ์ทรงสุบรรณ" ได้มีบันทึกเข้าร่วมขบวนพยุหยาตราทางชลมารคในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในพระราชพิธีลงทรงเฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2429

และหลังจากนั้นไม่พบหลักฐานการนำมาใช้งาน จนกระทั่งตัวเรือชำรุดทรุดโทรมเหลือเพียงโขนเรือได้ถูกเก็บรักษาไว้ที่กระทรวงทหารเรือจนถึง พ.ศ. 2496 จึงมอบให้กรมศิลปากรเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เนื่องจากเป็นเรือที่สร้างในรัชกาลปัจจุบันและมีการเก็บบันทึกการทำงานอย่างเป็นขั้นตอนโดยเรียบเรียงเป็นจดหมายเหตุการก่อสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

บันทึกขั้นตอนในการสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณได้มีในจดหมายเหตุดังนี้

21 พฤษภาคม พ.ศ.2537	เตรียมไม้หมอนรองรับกระดูกงู
11 มิถุนายน พ.ศ. 2537	เตรียมไม้สำหรับทำหมอนรองรับเรือเสร็จ
13 มิถุนายน พ.ศ. 2537	เริ่มวางหมอนรองรับกระดูกงู
15 มิถุนายน พ.ศ. 2537	เริ่มทำกระดูกงู
16 มิถุนายน พ.ศ. 2537	เริ่มทำทวนหัวเรือ
20 มิถุนายน พ.ศ. 2537	เริ่มทำทวนท้ายเรือ
29 กรกฎาคม พ.ศ. 2537	เสียบไม้ทำทวนเรืออันแรก
01 สิงหาคม พ.ศ. 2537	เริ่มกลอนหุ่นครุฑ และพระนารายณ์

05 กันยายน พ.ศ. 2537	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประกอบพิธีวางกระดูกงู ณ อุณหภูมิเลข 1 อุณหภูมิเรือธนบุรี กรมอุทกหารเรือ เวลา 17.00
08 กันยายน พ.ศ. 2537	เริ่มประกอบกองเรือ
14 ธันวาคม พ.ศ. 2537	ประกอบกองเรือเสร็จเรียบร้อย
15 ธันวาคม พ.ศ. 2537	เริ่มประกอบไม้เปลือกเรือแผ่นแรกระหว่างกองที่ 67,55
01 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538	ประกอบไม้เปลือกเรือแผ่นสุดท้ายเสร็จเรียบร้อย กองทัพเรือโดย พลเรือโท ไพฑูรย์ จันทระภักดิ์ เจ้ากรมอุทกหารเรือทำสัญญาว่าจ้างเหมา หจก. ป.ว.ช.ลิตการสร้าง แกะสลักลอยปิดทอง ประดับกระจก
22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538	หจก. ป.ว.ช.ลิตการสร้าง เริ่มแกะสลักลอยที่ลำตัวพระนารายณ์และครุฑ
04 มีนาคม พ.ศ. 2538	เริ่มประกอบกองที่บดลดลำ
15 มีนาคม พ.ศ. 2538	ประกอบกองที่บดเสร็จเรียบร้อย
29 มีนาคม พ.ศ. 2538	ทดลองประกอบครุฑที่ทวนลำเรือ (ยังแกะสลักไม่เสร็จ)
30 มีนาคม พ.ศ. 2538	ประกอบไม้แกะสลักลอยข้างเรือ
10 เมษายน พ.ศ. 2538	ประกอบไม้แกะสลักลอยข้างเรือเสร็จเรียบร้อย
21 เมษายน พ.ศ. 2538	หจก. ป.ว.ช.ลิตการสร้าง ถอดไม้แกะสลักลอยข้างเรือ นำไปทำที่หางฯ
19 พฤษภาคม พ.ศ. 2538	ทดลองประกอบหัวพญานาคที่มือและเท้าครุฑ แล้วถอดออก
22 พฤษภาคม พ.ศ. 2538	ทดลองประกอบพระนารายณ์ยืนประทับบนปีกครุฑ
29 พฤษภาคม พ.ศ. 2538	หจก. ป.ว.ช.ลิตการสร้าง นำไม้รอบบัลลังก์ก็ัญญา ไปแกะสลักลอยลาย เริ่มเจาะรูกระบอกปืน ที่ทวนหัวเรือ
05 มิถุนายน พ.ศ. 2538	เจาะรูกระบอกปืนหัวเรือเสร็จเรียบร้อย
29 มิถุนายน พ.ศ. 2538	เริ่มชุดทวนท้ายเพื่อรับเคียวส่วนหาง
07 กรกฎาคม พ.ศ. 2538	ชุดทวนท้ายเพื่อรับเคียวส่วนหางเสร็จเรียบร้อย
21 กรกฎาคม พ.ศ. 2538	ทดลองนำหุ่นส่วนหางและเคียว ประกอบทวนท้าย
09 สิงหาคม พ.ศ. 2538	เริ่มทำส่วนหาง
10 สิงหาคม พ.ศ. 2538	1. กองทัพเรือโดย พลเรือโท ไพฑูรย์ จันทระภักดิ์ เจ้ากรมอุทกหารเรือทำสัญญาว่าจ้างเหมา ร้านวิบูลย์สิน ทำเครื่องสูงหักทองขวาง และ

	เครื่องสูงทองแผ่ลวด
	2. กองทัพเรือโดย พลเรือโท ไพฑูรย์ จันทระภักดิ์ เจ้ากรมอุทการเรือ ทำสัญญาว่าจ้างเหมา ร้านสมจิตรทำเครื่องแต่งตัวฝีพายและเครื่อง ประกอบอื่นๆ
14 สิงหาคม พ.ศ. 2538	เริ่มเขียนลายแก้มหัวเรือขวา
21 สิงหาคม พ.ศ. 2538	ติดตั้งเกรินท้ายเรือเรียบร้อย
24 สิงหาคม พ.ศ. 2538	เริ่มลงหมึกลายแก้มหัวเรือขวา
28 สิงหาคม พ.ศ. 2538	ลอกลวดลายหัวเรือกราบขวาไปถ่ายลงที่หัวเรือกราบซ้าย
31 สิงหาคม พ.ศ. 2538	ถอดไม้แกะสลักลวดลายแก้มหัวเรือขวาไปทำ
26 กันยายน พ.ศ. 2538	ถอดไม้แกะสลักลวดลายแก้มหัวเรือซ้ายไปทำ
18 ตุลาคม พ.ศ. 2538	ประกอบลำตัวครุฑเข้ากับทวนหัวเรือ
30 ตุลาคม พ.ศ. 2538	ประกอบไม้แกะสลักลวดลายแก้มหัวเรือกราบขวา เสร็จเรียบร้อย
06 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538	ประกอบพระนารายณ์ และแก้มหัวเรือกราบซ้าย
25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538	พ่นและทาสีแดงลายข้างเรือ และส่วนหางเพื่อเตรียมลงรักปิดทอง
27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538	นำบัลลังก์กัญญาลงติดตั้งในเรือ
03 ธันวาคม พ.ศ. 2538	ลงรักส่วนหางท้ายเรือ
04 ธันวาคม พ.ศ. 2538	เริ่มปิดทองส่วนหางท้ายเรือ
08 ธันวาคม พ.ศ. 2538	เริ่มปิดทองลายข้างเรือ และติดกระฉก
09 ธันวาคม พ.ศ. 2538	ทดลองการทรงตัวเรือ ผลการทดลองได้ผลเป็นที่น่าพอใจยิ่ง
18 มกราคม พ.ศ. 2539	ตรวจรับงานแกะสลักลวดลายวงดที่ 1 และวงดที่ 2
23 มกราคม พ.ศ. 2539	เริ่มประกอบผ้าหลังคาบัลลังก์กัญญา (ลายทองแผ่ลวด)
24 มกราคม พ.ศ. 2539	ประกอบผ้าหลังคาบัลลังก์กัญญา ผ้าม่าน และหน้าบัน เสร็จเรียบร้อย
29 มกราคม พ.ศ. 2539	ตรวจรับเครื่องแต่งการฝีพาย และส่วนประกอบอื่นๆ
03 มีนาคม พ.ศ. 2539	งานลงรักปิดทองประดับกระฉก พระนารายณ์ พญาครุฑ และ ลวดลายทั้งหมดเสร็จเรียบร้อย
04 มีนาคม พ.ศ. 2539	ตรวจรับงานแกะสลักลวดลาย วงดที่ 3
27 มีนาคม พ.ศ. 2539	งานสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 เสร็จเรียบร้อย
01 เมษายน พ.ศ. 2539	ตรวจรับงานแกะสลักลวดลายวงดที่ 4 (วงดสุดท้าย)

05 เมษายน พ.ศ. 2539	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ แทนพระองค์ ประกอบพิธีปล่อยเรือลงน้ำ ณ อุทยานเลข 1 อุทยานเรือธนบุรี กรมอุทยานเรือ
24 เมษายน พ.ศ. 2539	ตรวจรับเครื่องสูงหักทองขวาง และเครื่องสูงทองแผ่ลวด
09 พฤษภาคม พ.ศ. 2539	พิธีน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายเรือ

5. การจัดการพระราชนิพนธ์และข้อมูลทางวรรณกรรม

ในการจัดการพระราชนิพนธ์ไม่ว่าทางบกหรือทางน้ำจะมีการจัดรูปแบบของพระราชนิพนธ์ตามความเหมาะสม พระราชนิพนธ์ที่ใช้นั้นเดิมทีใช้ในการศึกษาสงคราม ภายหลังเมื่อการสงครามสงบเรือต่างๆไม่ได้ถูกนำมาใช้งานจึงมีการนำเรือออกมาใช้ในการต้อนรับทูตจากต่างเมือง บันทึกสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยบาทหลวงชาวฝรั่งเศส จากหนังสือ Guy Tachard, Voyage to Siam, White Orchid Press, Bangkok 1981

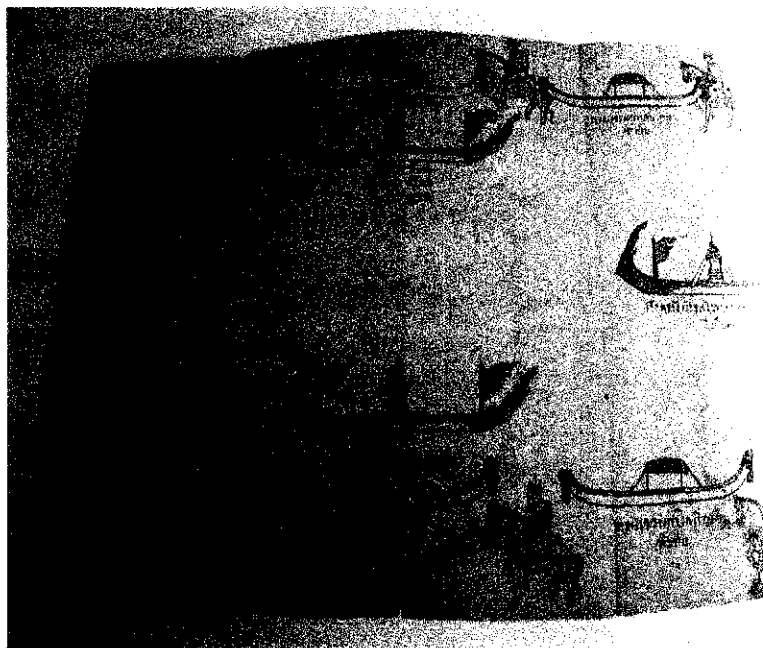
ในการศึกษาสงครามนั้นถือเป็นราชประเพณี และเป็นราชกิจที่กษัตริย์ทุกพระองค์ต้องทรงศึกษา นับแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้นำในการศึกษาสงครามตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จึงปรากฏข้อความในจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 จารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีใจความตอนหนึ่งกล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงกระทำยุทธหัตถีในขณะที่พระองค์ทรงมีพระชนมายุได้ 19 พรรษา และจารึกสุโขทัย หลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม มีข้อความตอนหนึ่งจารึกและสรุปได้ว่า

พ่อขุนนำถุมผู้บุตร ทรงเรียนศิลปศาสตร์ 18 ประการ มีความสามารถในการศึกทรงชนช้างชนะข้าศึก ได้เมืองขึ้นถวายพระยาศรีนาจนางผู้บิดา

กล่าวถึงการจัดการพระราชนิพนธ์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า "มีการจัดการพระราชนิพนธ์ไว้ถึง 5 กระบวน ซึ่งประกอบด้วยพระราชนิพนธ์นอก นอกได้แก่พระราชนิพนธ์ที่ 1 และพระราชนิพนธ์ที่ 5 พระราชนิพนธ์รักษาพระองค์ คือพระราชนิพนธ์ที่ 2 และพระราชนิพนธ์ที่ 4 ส่วนพระราชนิพนธ์ที่สำคัญที่สุดคือพระราชนิพนธ์ที่ 3 เป็นพระราชนิพนธ์พระที่นั่งของพระมหากษัตริย์

เนื่องจากพระราชนิพนธ์มีหลายพระราชนิพนธ์ และแต่ละพระราชนิพนธ์มีจำนวนเรือหลายลำจึงจำเป็นต้องจัดวางตำแหน่งของเรือที่เข้าพระราชนิพนธ์ ให้มีริ้วพระราชนิพนธ์ที่เป็นระเบียบ และให้มีความลดหลั่นและความสำคัญของเรือ รวมทั้งความสำคัญของผู้ที่อยู่ในพระราชนิพนธ์ต่างอีกด้วย โดยมุ่งให้พระราชนิพนธ์นี้มีความสัมพันธ์กัน ให้มีความงดงาม โอ่อ่า และพรั่งพรายทุกขณะเคลื่อนไหวขบวน เป็นการแสดงแสนยานุภาพและพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์

การวางริ้วพระราชนิพนธ์ ได้วางไว้ 5 สาย โดยกำหนดให้ริ้วพระราชนิพนธ์พระที่นั่งอยู่ในสายกลาง คือ สายพระราชยาน มีริ้วสายคู่ในซึ่งวางตำแหน่งให้ชนาบซ้ายขวาของเรือพระที่นั่ง เรียกว่าริ้วเรือแห่ ถัดออกมาเป็นสายคู่นอก ซ้าย ขวา เรียกว่า ริ้วเรือกัน นอกจากนี้บนสองข้างฝั่งของพระราชนิพนธ์พระที่นั่งในพระราชนิพนธ์ที่ 3 มีม้าแข่งบนบกข้างละ 20 ม้า"

ภาพประกอบ 6 รูปกระบวนเรือสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ลักษณะรูปเรือและรูปกระบวนเรือพยุหยาตราในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้มีการกล่าวถึงเรือพระที่นั่งที่มีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์คือเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์โดยพบจากหนังสือบทนิพนธ์ ของ พระยาพระคลัง (หน) (2504 : 1-51) ข้อความดังนี้

ไกรษรขมามาตม้าน	แมนผजर
จักรมุขเอกอาสนองค์	แต่งตั้ง
ทอดที่บรรทมทรง	ไสยาสน์
เป็นที่นั่งรองรัง	สว่างร้อนแรมเสบาย
ลำทรงครุฑพำผ้าง	นฤมิต
เพียงภาพพระพิศณุ	แผ่ผ้าย
บุษบกบัลลังก์ทิต	ไพโรจ
ดำเนียรที่เพียรห้วย	ฟากฟ้าโอบยบิน
สุวรรณหงษ์เหิรเห็จฟ้า	ชมสินธุ์
ดุจพำพรหมมินบิน	ฟ่องฟ่อน

4.4. การจัดเรือพระราชพิธีในงานพระราชพิธีต่าง ๆ

มีหลักฐานในการจัดกระบวนเรือพระที่นั่งในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงให้มีการเขียนรูปกระบวนเรือไว้ หนังสือที่มีการบันทึกภาพ

นั้นมีชื่อว่า “ริ้วกระบวนแห่พยุหยาตราทางชลมารค สมเด็จพระนารายณ์มหาราช” รูปภาพที่คัดลอกมานั้นเข้าใจว่าจะคัดลอกมาจากภาพเขียนฝ่ายนั่งวัดยม ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งปัจจุบันภาพเขียนดังกล่าวถูกทำลายไปหมดแล้ว

นอกจากนี้ยังมีการบันทึกถึงการจัดกระบวนพยุหยาตราในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จากหนังสือลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางชลมารคและชลมารค

4.4.1. กระบวนเรือพระราชพิธีในงานพระบรมศพ

ปรากฏครั้งแรกในสมัยรัชสมัยของพระเพทราชา พระองค์ทรงโปรดให้อันเชิญพระบรมศพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจากเมืองลพบุรีมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อถวายพระเพลิงโดยใช้เรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัยซึ่งพระเพทราชานั้นได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งไกรสรมุขพินิจเป็นกระบวนพยุหยาตราเมื่อถึงพระราชวังหลวง ได้เชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐาน ณ พระที่นั่งสุริยามรินทร์มหาปราสาท เมื่อถึงกำหนดเวลาพระราชทานเพลิงศพพระบรมศพก็ได้อัญเชิญพระบรมโกศประประดิษฐานเหนือบุษบกพระมหาพิชัยราชรถเข้าริ้วกระบวนแห่ไปยังพระเมรุมาศ

เมื่อถวายพระศพเพลิงพระบรมศพแล้ว อัญเชิญผอบทองพระอัฐิขึ้นประดิษฐานบนเสลี่ยงทองด้วยกระบวนพยุหยาตราไปขึ้นเรือพระที่นั่งกิ่งแก้วจักรรัตน์ แห่ด้วยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคโดยพระเจ้าเอกทัศ พระราชโอรสองค์ใหญ่ประทับเรือพระที่นั่งเอกไชย และพระเจ้าอุทุมพรพระราชโอรสพระองค์เล็กประทับเรือทองขวานฟ้า ตามตามด้วยเรือเกณฑ์แห่ต่างๆ

4.4.2. พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน

ในการถวายผ้าพระกฐินมีการจัดริ้วออกเป็น 5 ริ้ว แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

หัวกระบวน เป็นเรือนำกระบวนมีเรือประตู่หน้าและเรือพิฆาต

กลางกระบวน เป็นเรือของผู้บังคับการเรือ เรือรูปสัตว์และเรือตั้ง

ท้ายกระบวน เป็นเรือพระที่นั่ง เรือแซง เรือประตู่หลัง

4.4.3. พระราชพิธีจองเปรียง

ในสมัยโบราณการประกอบพระราชพิธีนี้มีการใช้เรือพระที่นั่งและเรือตั้งเรือกันนั้นคือการให้พันพรหมราชทำหมายบอกล้อมวงบริเวณที่ใช้ทำพระราชพิธี มีพลเรือน ทหาร และกรมท่าทอดทุ่นใหญ่ๆน้อย ตามหมายที่ตั้งทุ่น กอง พวกที่ทอดทุ่นริ้วสายใน พวกปลัดกรม นั่งคฤห์ ซึ่งใช้เรือรูปสัตว์เขียนลายน้ำมันทอดทุ่น ขวา 4 ทุ่น ซ้าย 4 ทุ่นทางเหนือเป็นเรือของขุนเทพราช ส่วนท้ายสุดเป็นเรือของขุนศรีนรินทร์ริ้วสายนอก เป็นเรือกองเกณฑ์หัดฝรั่ง และกองตำรวจ

ริ้วสายกลางเป็นเรือพิณพาทย์มีกลองแขกหน้า ด้านนอกมีเรือทอดทุ่นและเรือปั้นชั้นนอกมีเรือสำหรับกันเรือภายนอกบนตลิ่งมีกองรักษาความปลอดภัย

เมื่อถึงเวลาเสด็จพนักงานจะชักโคมสัญญาณขึ้นยอดเสา เรือหุ่นจุดโคมราย ทหารเป่าแตร พระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ล่องไปที่เรือบัลลังก์ขนาน ในกระบวนเรือมีเรือประดิษฐานพระพุทธรูปสังข์จำลอง 1 ลำ ตั้งเครื่องพุ่มพานทอง 1 ลำ การจัดจะคล้ายเรือในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน

เนื่องจากการจัดขบวนเสด็จพยุหยาตรา นั้น มาจากการจัดรูปแบบเรือขบวนนั้นไม่สามารถที่จะกำหนดรูปแบบดั้งเดิมได้เนื่องจากหนังสือกระบวนพยุหยาตรา ของหม่อมราชวงศ์ แสงสุริย์ ลดาวัลย์ ได้กล่าวถึงการจัดกระบวนเรือจึงได้ถูกจัดขึ้นใหม่ โดยจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามค้นหาหลักฐานเพื่อวางเป็นระเบียบปฏิบัติ วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470 ได้ทรงทำหนังสือกราบบังคมทูลผ่านทางราชเลขาธิการ ขอประทานพระบรมราชานุญาต วางระเบียบเรือพระราชพิธีเสียใหม่ โดยยึดโบราณราชประเพณีเพียงอนุโลม โดยแบ่งการจัดขบวนพยุหยาตราออกเป็น 2 กระบวนคือ

กระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ทางชลมารค

ลักษณะของกระบวนเป็นกระบวนที่ตั้งขึ้นใช้เรือในกระบวนทั้งหมดที่มีในอดีตเพื่อเป็นการเตรียมพร้อมในยามว่างจากศึกสงครามเป็นการแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของกองทัพ หรือเพื่อใช้ในการพระราชพิธีสำคัญในการเสด็จพระราชดำเนินของกษัตริย์ เรือในกระบวนจะมีเรือพระที่นั่งกิ่งอันเชิญเครื่องสูง ทอดบุษบกพร้อมในพิธี เช่น การเสด็จในงานเฉลิมฉลองงานพระบรมราชาภิเษก การเสด็จถวายผ้าพระกฐิน ในการเสด็จสมโภชกรุง

รูปกระบวนเรือของกระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ทางชลมารค จะใช้เรือทั้งสิ้น 52 ลำ การจัดกระบวนเรือจะมีการจัดดังนี้

เรือประตู่หน้า เป็นเรือนำริ้วกระบวนประกอบด้วยเรือ 2 ลำ คือ เรือตั้งทอง 21 และเรือตั้งทอง 22

เรือพิฆาต อยู่ในริ้ว 2 และ 4 หัวเรือจะมีปืนจ่ารง แก่เรือเสือทะเลยานชลและเรือเสือคำรณสินธุ์

เรือตั้ง เป็นเรือไม้ทาน้ำมัน บางลำทาสีทองไม่มีลายอยู่รอบนอกกระบวนในริ้วขาวสุดและซ้ายสุด ริ้วนอกด้านหน้ามี 6 คู่ ด้านท้ายมี 4 คู่

เรือกลองใน - กลองนอก เป็นเรือกราบ อยู่ในริ้วกลาง มีปี่ชวาและกลองแขก

เรือกลองนอก ชื่อเรืออีเหลื่อง เป็นเรือของรองผู้บัญชาการเรือ

เรือกลองใน ชื่อเรือแตงโม เป็นเรือของผู้บัญชาการเรือ จะอยู่นำหน้าเรือพระที่นั่ง

เรือตำรวจใน – เรือตำรวจนอก เป็นเรือกราบ อยู่ในริ้วกลางหรือริ้วที่ 3 มีสองลำ

เรือตำรวจใน อยู่หน้าเรืออนันตนาคราช

เรือตำรวจนอก อยู่ถัดหน้าเรือตำรวจใน อยู่หลังเรือกลองนอก

เรือรูปสัตว์ เป็นเรือที่โขนเรือแกะสลักเป็นรูปสัตว์ มี 4 คู่ อสุรี ขุนกระบี่ พญาวานร ครุฑ

เรือคู่ชัก เป็นเรือที่นำหน้าเรือพระที่นั่งในอดีตใช้ชักลากเรือพระที่นั่งในกรณีที่ฝายเรือพระที่นั่งไม่เพียงพอ

เรือพระที่นั่ง เป็นเรือที่สำคัญที่สุดและงดงามที่สุดในกระบวนเรือพระที่นั่งกิ่งคือเรือสุพรรณหงส์เรือพระที่นั่งศรีคือเรืออเนกชาติภุชงค์

เรือตำรวจตาม ใช้เรือกราบกันยา เป็นพาหนะของพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์มีตำแหน่งอยู่ในริ้วตอนกลางต่อจากเรือพระที่นั่งรอง

เรือแซง ใช้เรือกราบกันยาเป็นเรือทหารเรือแซงเสด็จทั้งสองข้างของเรือพระที่นั่ง

เรือประตู่หลัง ใช้เรือกราบกันยาเช่นเดียวกับเรือประตู่หน้า เป็นเรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มี 2 ลำ

กระบวนพยุหยาตรา (น้อย) ทางชลมารค

ลักษณะของการจัดรูปกระบวนเป็นกระบวนเรือการจัดคล้ายกระบวนพยุหยาตรา (ใหญ่) ทางชลมารค เพียงแต่ลดจำนวนเรือที่ใช้ให้น้อยลง กระบวนเรือเหล่านี้มักใช้ในงานเสด็จที่ไม่มีพิธีการยุ่งยาก เช่น การเสด็จประพาสเลียบพระนคร

รูปกระบวนเรือของกระบวนพยุหยาตรา (น้อย) ทางชลมารค จะใช้เรือทั้งสิ้น 48 ลำ การจัดกระบวนเรือจะมีการจัดดังนี้

เรือประตุน้ำ 1 คู่

เรือพิฆาต 1 คู่

เรือดั่ง 7 คู่

เรือกลองใน – กลองนอก

เรือกลองนอก ชื่อเรืออีเหลื่อง เป็นเรือของรองผู้บัญชาการเรือ

เรือกลองใน ชื่อเรือแดงโม เป็นเรือของผู้บัญชาการเรือ จะอยู่นำหน้าเรือพระที่นั่ง

เรือตำรวจใน – เรือตำรวจนอก เป็นเรือกราบ อยู่ในเรือกลางหรือเรือที่ 3 มีสองลำ

เรือตำรวจใน อยู่หน้าเรืออนันตนาคราช

เรือตำรวจนอก อยู่ถัดหน้าเรือตำรวจใน อยู่หลังเรือกลองนอก

เรือรูปสัตว์ เป็นเรือที่ขียนเรือแกละสลักเป็นรูปสัตว์ มี 4 คู่ กลองชนะเรือครุฑ อสุรี กระบี่ พญาวานร ครุฑ

เรือคู่ชัก

เรือพระที่นั่ง

เรือพระที่นั่งทรง ใช้เรือศรี

เรือพระที่นั่งรอง ใช้เรือศรีทนต์บัลลังก์กาญจนา

เรือตำรวจตาม 1 คู่

เรือแซง 2 คู่

เรือประตูล้าง 2 คู่

ภาพประกอบ 9 กระบวนเรือพระพยุหยาตรา

6. ลวดลายการตกแต่งเรือพระราชพิธี

ลายที่พบบนเรือพระราชพิธีนั้นที่มีความพิเศษของชิ้นงานเนื่องจากลวดลายดังกล่าวเป็นลายที่ใช้ประดับเครื่องใช้สำหรับสถาบันกษัตริย์ที่เป็นสถาบันที่สำคัญ การสร้างสรรค์งานจึงต้องคัดช่างที่มีความสามารถในสมัยนั้นเข้ามาทำ เรือพระราชพิธีถูกสร้างขึ้นเพื่อทอดล่องในงานช่างที่สืบจากศิลปะอยุธยา ลายไทยนั้นมีความพิเศษและเป็นเอกลักษณ์ เนื่องจากลายไทยเป็นลายที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์และดัดแปลงงานศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศเพื่อนบ้านโดยศึกษาและผสมผสานลักษณะของลายที่ดัดแปลงจากธรรมชาติ เพิ่มความอ่อนช้อยและความละเอียดของลาย จนเกิดเป็นลายไทยที่พบเห็นในปัจจุบัน

ลายไทยเป็นลักษณะของศิลปะประจำชาติของไทย เอกลักษณ์ของลายไทยคือเส้นที่อ่อนช้อยและแนวคิดที่นำธรรมชาติเข้ามาปรับประยุกต์และเขียนออกมาในงานลายเส้น จากการสังเกตธรรมชาติรอบตัวและความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมเป็นแรงผลักดันให้ช่างเขียนสร้างสรรค์ลวดลายออกมาหลากหลาย แม้ลายไทยจะมีแบบแผนมีการสืบทอดมาในรูปแบบของงานช่างคือลักษณะของการสร้างลายจะเป็นไปตามครูช่างถ่ายทอด แต่ผู้ที่ศึกษาหากมีความชำนาญก็สามารถดัดแปลงได้เองตามสภาพความเหมาะสมในพื้นที่ที่ใช้สร้างงาน บันทึกร่องสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งพระพรหมพิจิตร (พรหม พรหมพิจิตร) ได้บันทึกอ้างพระเกียรติไว้ว่า “เมื่ออยู่บ้านตึกดิน ตรอกกรมศิลปากร ถนนดินสอ วันต่อมาได้ทรงถามถึงหลักวิชาว่าอะไรเป็นบ่อเกิดของศิลปะรู้ไหม จึงกราบทูลว่าได้ทรงพระกรุณา ก็ดอกบัวนั้นแหละที่เป็นบ่อเกิดแห่งแห่งศิลปะพึงทราบเกล้าฯ ด้วยรับสั่งแต่นั้นจะรู้ทางบ้าง การจะผิดถูกได้ประทานพระกรุณาอันคำว่าดอกบัวเคยได้ยินผู้ใหญ่พูดว่าเป็นดอกไม้ชนิดหนึ่งที่แปลก ไม่เหมือนดอกไม้ทั้งหลาย มีกลิ่นหอมหวานชวนชื่นอย่างประหลาด น่าจะมีมาแต่ครั้งพุทธกาลคล้ายจะเป็นดอกไม้ที่เทพเจ้าเนรมิตให้เป็นของคู่บารมี เช่นตอนประสูติ ทรงบำเพ็ญพระองค์ในที่อื่น ๆ ทั้งเป็นหัวข้ออุปมาอุปไมยแก่ปวงเวไนยสัตว์ไว้สามประการ แต่หาทราบไม่ว่าเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะต่อเมื่อทรงประทานความรู้จึงได้รับความซาบซึ้งในแนวทางของศิลปะด้วยดี”

6.1. ความเป็นมาของลายไทย

ลายไทยเป็นศิลปะเก่าแก่มีมาตั้งแต่เริ่มประวัติศาสตร์ไทย ลายไทยในสมัยก่อนมีลักษณะแตกต่างจากลายไทยในสมัยปัจจุบัน แต่ยังมีลักษณะเค้าเดิมว่าเป็นเครือเดียวกัน ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเนื่องตามกาลเวลาสมัยนิยม และการเข้ามาจากอิทธิพลของอินเดียที่เข้ามาพร้อมกับลัทธิศาสนา ซึ่งบรรดาประเทศต่างๆ ก็ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียเช่นกัน เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ต่างๆ และการสถาปนา กษัตริย์ของไทยก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับจากอินเดีย

ลายไทยเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันถือเป็นแบบแผนตายตัวเนื่องจากวิวัฒนาการนี้ได้ดำเนินมาจนสมบูรณ์ มีกฎ และชื่อลายเป็นลักษณะเฉพาะ เช่นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายกนกหางหงส์ ลายขอสร้อย ลายประจำยาม ลายกระจังปฏิญาณ ลายช่อหางโต ฯลฯ

ลายไทยก่อนกรุงศรีอยุธยาไม่ได้มีรูปแบบดังที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งได้พบลายปูนปั้นลือทุ่งและสุโขทัยบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่เก่าของเมืองสุโขทัยไปจนสุดนครศรีธรรมราช ลวดลายที่พบไม่ได้เกิดจากการสืบทอดงานศิลปะของขอมหรือทวารวดีแต่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงศิลปะจากเดิมที่ได้รับ

จากอินเดียเข้าสู่รูปแบบของตนเอง คือการตั้งรูปแบบธรรมชาติเข้ามาสร้างเป็นงาน เช่น ลายเครือเถา ลาย ก้านขด ซึ่งลักษณะของลายเป็นศิลปะที่ใกล้เคียงกับลวดลายของอินเดีย

น.ณ.ปากน้ำ (2524 : 4) กล่าวถึงลักษณะของลวดลายที่มีว่า

“..อินเดียจะปรากฏมากในช่วงสมัยทวารวดีและพูน้น เป็นศิลปะในช่วง พุทธศตวรรษที่ 11 ถึง 13 มักจะจำหลักลายคล้ายกับลายที่เราเรียกว่า ลายผักกูด คือมีแกนกลางเป็นลายแผ่นโค้งเหมือนคลื่นส่วนข้าง ทำเป็นหยักและขมวดม้วนตัวบริเวณปลายซึ่ง ปลายไม่เป็นลักษณะพุ่งเป็นเปลวแหลมดังลายไทยในปัจจุบัน อาณาจักรขอมในบริเวณลุ่มน้ำโขงที่จีนบันทึกไว้เรียกประเทศเจนละ ซึ่งร่วมยุคกับทวารวดีและอาณาจักรจาม ปาของพวกจาม ลายของทั้งสองที่พบมีลักษณะเหมือนลายผักกูดของทวารวดี ซึ่งมีแบบอย่างมาจากอินเดีย ลายผักกูดยังปรากฏตามโบราณสถานต่างๆในอินเดียหลายแห่ง เช่น ลายจำหลักในถ้ำแอลเลฟต้า ลาย จำหลักวิหารราชาและราชินี BHUBONES WAR ลายบนแผ่นศิลาจารึกมีจากพระพุทธรูปสมัยคุปตะ ที่ เมืองสารนาท..”

6.1.1. ลายไทยในยุคเริ่มต้น

เราจะพบลายไทยได้มากตามโบราณสถานที่มีความเกี่ยวข้องกับทางศาสนาเนื่องจากศาสนสถาน เป็นจุดรวมของผู้คนที่มีความเลื่อมใสหากมากจะเป็นลายปูนปั้นบนสถาปัตยกรรม ลายจำหลักบนเสมาส่วนมาก พบเห็นบน ศาสนสถาน นครต่าง ๆ บนลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นช่วงที่สลัทธิทธิพลของอินเดียออกไปเพราะ ศิลปะอินเดียบรรลุถึงจุดสุดยอดแล้วในช่วงศิลปะทวารวดี และศิลปะขอมรุ่นเก่า จึงทำให้เกิดงานรูปแบบใหม่ ขึ้นมาในช่วง พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา เนื่องจากอินเดียซึ่งเป็นศูนย์กลางอารยธรรม เริ่มเสื่อม ความสำคัญในราชวงศ์ปาละแห่งเบงกอล

ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้นในลักษณะของลายประจำยามซึ่งตรงกลางของลายมีรูปดอกไม้ธรรมชาติ ซึ่งงานประเภทนี้จะพบจะพบทั่วไปในศิลปะอยุธยา แสดงให้เห็นว่าอยุธยาตอนต้นรับอารยธรรมจากอยุธยา โดยตรง

รูปแบบลวดลายสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาเริ่มต้นจากการเชื่อมสลวยของศิลปะทวารวดี ในช่วงศตวรรษ ที่ 17 งานศิลปะเริ่มมีความเป็นตัวของตัวเองแต่อิทธิพลของอาณาจักรนครหลวงของขอมเข้ามาครอบงำอย่าง รุนแรง ศิลปะอุทธรุ่นแรกกับศิลปะลพบุรีรุ่นแรกจึงมีลักษณะค่อนข้างไปทางขอมเสียมาก

ในสมัยหลังจัดเป็นสมัยอาเคอิกของศิลปะไทย ศิลปะอยุธยาเป็นศิลปะในช่วงอุทธร่อนปลายหรือ ลพบุรีตอนปลาย

6.1.1.1. ศิลปะอาเคอิก เรียกว่าเป็นช่วงที่ก้าวสู่ความเป็นคลาสสิกของสุโขทัย ซึ่งเป็นตอนต้นของอยุธยาและล้านนา งานศิลปะของอยุธยาในยุคนี้แม้จะมี ความละเอียดงดงามแต่ลักษณะของงานยังคงมีลักษณะที่แข็งอยู่บ้าง

6.1.1.2. ศิลปะอยุธยา ถือว่าเป็นงานศิลปะสุดยอดและละเอียดวิจิตรพิสดาร ในช่วงก่อนเริ่มมีอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเดิมอาณาจักรนี้เป็นของคนไทยกลุ่มหนึ่ง

และตกเป็นเมืองขึ้นของขอมจนกระทั่งพ่อขุนผาเมืองและพ่อขุนบางกลางท่าวได้
เข้ายึดเมืองสุโขทัยคืนได้ และพ่อขุนบางกลางท่าวปกครอง

6.1.2. ลายไทยสมัยสุโขทัย

ศิลปะในสมัยสุโขทัยก่อนการปกครองของขอมจะมีลักษณะเช่นไร จากหลักฐานที่พบ จากรากฐาน
ที่พบจากวัดพระพายหลวง จากในกรุและวัดร้างแห่งหนึ่งข้างวัดมหาธาตุ พระพุทธรูปเก่าที่บรรจุไว้เป็น
ศิลปะสมัยอู่ทอง

จากข้อเท็จจริงที่ว่าในช่วง พ.ศ. 1600 ถึง พ.ศ. 1762 ได้มีอาณาจักรไทยแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา
อาณาจักรเหล่านี้ใช้แบบแผนงานศิลปะเดียวกันกับศิลปะสมัยอู่ทอง

ศิลปะไม่ว่าสมัยอู่ทอง ละโว้ อโยธยา หรือแม้แต่สุพรรณภูมิ ล้วนมีลักษณะคล้ายคลึงกันเพราะ
เป็นของร่วมสมัยดังนั้นจึงเรียกศิลปะกลุ่มนี้ว่า ศิลปะสมัยอู่ทอง

ศิลปะอู่ทองสมัยปลายอยู่รวมกับศิลปะปลายของขอม (พ.ศ.1700-1790) ศิลปะสมัยนั้นได้รับ
อิทธิพลมาจากศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งมีทั้งแบบตันตริกและมนตรยานอันเป็นแบบเดียวกับศิลปะสมัยอู่ทอง

ศิลปะสุโขทัย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 ตัวอย่างลวดลายไม้แกะสลักมีอยู่น้อยมาก
หลังคาโบสถ์ วิหารหักพังไม่เหลือร่องรอยลวดลายหน้าบัน คันทวย ไม่มีตัวอย่างให้ศึกษา แต่พิจารณาจาก
ลวดลายที่ปรากฏบนแผ่นศิลาในอุโมงค์วัดศรีชุม ลายปูนปั้นวัดนางพญา ลายบนเครื่องถ้วยสังคโลก หรือ
เครื่องประดับอาคาร เช่น หัวนาคปั้นลมที่ทำจากสังคโลกแล้ว ลวดลายเหล่านั้นมีความเป็นธรรมชาติ คล้าย
กับศิลปะของไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา และในภาคเหนือในระยะเวลาเดียวกัน และยังไม่ปรากฏลายที่เป็น
แม่แบบของลายไทยอย่างลายกนกเลย แม้จะใกล้เคียง แต่ก็ยังคงมีเค้าของลายในศิลปะทวารวดีและเขมรที่
เคยยังปรากฏของศิลปะไว้แต่เดิม ดังตัวอย่างลายแกะสลักไม้ดาวเพดานห้องปราสาท วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ศรีสัชนาลัย ตัวดาวตรงกลางทำเป็นรูปดอกบัวและลายที่มุมเป็นลายขมวดแบบธรรมชาติ ยังไม่ได้ประดิษฐ์
เป็นลายกนก แต่เป็นลายร่วมสมัยกับอยุธยาตอนต้น

6.1.3. ลายไทยสมัยอยุธยาตอนต้น และตอนกลาง

ศิลปะอยุธยาตอนต้นสืบสายมาจากศิลปะอโยธยา อันเป็นศิลปะคลาสสิกของไทย อีกทั้งยังได้รับ
อิทธิพลต่างๆเช่น สุโขทัย และสุพรรณภูมิ ในช่วงศตวรรษที่ 18 และ 19 นครอิสระของไทยได้แก่
เชียงใหม่ พะเยา สุโขทัย และสุพรรณภูมิได้มีความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากมองในด้าน
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้วนครเหล่านี้จะไม่ลงรอยกันเท่าไร แต่นั่นเป็นเพียงเหตุผลทางการเมือง
การคบหาของชาวเมือง ความสัมพันธ์ทางการค้าขายและการแลกเปลี่ยนความรู้ยังคงดำเนินไปตามปกติ
ปรากฏตำนานมูลศาสนาว่า พระเถระสำคัญจากนครสุโขทัยสองรูป ได้เดินทางไปศึกษาพระศาสนายังนครอ
โยธยา ซึ่งแสดงว่าในสมัยนั้นอาณาจักรอโยธยามีความเจริญกว่าสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้าน
พระพุทธศาสนาแบบหินยานลังกา ซึ่งรับช่วงมาจากมอญอีกต่อหนึ่ง

ศิลปะบนใบเสมาในสมัยอโยธยา สุพรรณภูมิ และลพบุรี หรืออู่ทอง มักจะใช้ใบเสมาทำด้วยศิลา
ทรายสีแดงหรือขาว จำหลักลวดลายรูปเครือเถาดอกไม้ ใบไม้ ที่เอาจึงกับบริเวณป่าเสมางามวิจิตร

บรรจงเหลือน้ำต การตกแต่งลวดลายเช่นนี้เข้าใจว่าเป็นช่วงสมัยที่ยังนับถือพุทธแบบหินยานพุกาม หรือ อาจเป็นแบบเถรวาทเดิม ซึ่งอาจมีทั้งครองปะปนแต่ยังไม่สามารถแยกแยะได้

ใบเสมาแบบหินยานลังกา ปรากฏในสมัยอยุธยาและสุโขทัย รวมทั้งอยุธยาตอนต้น ในสามสมัยนี้ จะเป็นใบเสมาขนาดใหญ่ทำด้วยหินชนวนสีเขียว สูงประมาณ เมตรเศษๆหนามาก ไม่มีลวดลาย มีเพียง เส้นกลางตั้งแต่ยอดถึงฐาน เข้าใจว่าคณะสงฆ์ชาวสิงหลมุ่งในทางหลุดพ้นจึงตัดเครื่องอลังการอันเป็นพันธะ ร้อยรัดชีวิตออกไป ใบเสมาลัทธิลังกาวงศ์รุ่นแรกจึงไม่มีลวดลายปรากฏอยู่

ลายหน้าบันสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนใหญ่จะสลักรูปหน้าคนจนเต็มหน้าบัน คือรูปเทวดาล้อมรอบ พระนารายณ์เพราะชื่ออยุธยาเป็นชื่อเมืองของพระราม ซึ่งเป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์

การที่หน้าบันในตอนต้นไม่นิยมลวดลายแต่ประจวบคนเช่นนั้นเข้าใจว่ารับอิทธิพลจากขอม ดูจากรูปแบบงานของขอมที่ใช้หน้าคนบนหน้าบันศิลานครวัด และที่พิมาย ส่วนใหญ่จะเต็มไปด้วยภาพคนที่ใช้ ลวดลายมีเพียงเล็กน้อย

ศิลปะอยุธยา กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 23 ในช่วงต้นของศิลปะอยุธยา ยังมีลักษณะ ลวดลายที่มีเค้าแบบมาจากศิลปะทวารวดีและเขมรที่ได้ดัดแปลงพัฒนามาเป็นศิลปะของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อย่างที่เรียกในกลุ่มอยุธยา สุวรรณภูมิ ตามอย่าง น ฦ ปากน้ำ เรียกไว้ เช่นลวดลายบนไม้แกะสลักพระพุทธรูปบาทไม้ที่สุพรรณบุรี ซึ่งยังไม่มียกนกกอีกเช่นกัน ลายกนกสามตัวอันเป็นแม่แบบของลายไทย เริ่มประดิษฐ์ขึ้นใช้แล้วในสมัยอยุธยาตอนกลาง โครงสร้างของลายยังมีเค้าแบบธรรมชาติปะปนอยู่ ผิดกับลายสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งประดิษฐ์เป็นลายล้วน ๆ ส่วนลวดลายที่ประกอบอาคาร เช่น กระจังในแบบต่าง ๆ ลายกำหนด ปรากฏแล้วในสมัยอยุธยาตอนต้น และได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ

ลายกำหนดที่บานประตูวัดพนัญเชิง ซึ่งออกลายคล้ายกับที่วัดหน้าพระเมรุ สมัยอยุธยาตอนต้น มี เคาตรงกึ่งกลางกำหนดเป็นรูปหัวสิงห์ และใบเทศ อย่างที่เรียกชื่อลายกำหนดหน้าสิงห์ ลายกำหนดใบเทศ ใน สมัยอยุธยาตอนกลาง กำหนดของลายจะเป็นเส้นใหญ่ และกำหนดของลายเป็นเส้นเล็กบางในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตรงกลางวงจะเป็นลายชอกนกหรือลายหางโตกมี

ลักษณะอันเข้มแข็งของศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น เห็นได้จากทวยโอบสถวัดพระเมรุ อยุธยา เป็น ทวยขนาดใหญ่ลักษณะเส้นคดโค้งอย่างตุ้ตันแบบคดกฤษ แบบทวยนี้ยังพบที่ธรรมาสันเกาในพระวิหารหลวง วัดมหาธาตุพิษณุโลก

ปืนใหญ่สัมฤทธิ์ สมัยปลายอยุธยาตอนต้น ในพิพิธภัณฑวังจันทร์เกษม อยุธยา ลักษณะลาย เข้มแข็งสังเกตจากใบหน้าของเทวดาที่สวมขฎกหรือ และรูปนางกิริธชอกนก เป็นลักษณะที่ปักปืน ลาย กระจังตรงปากกระบอกปืนก็อ้วนใหญ่เทอะทะ เข้าใจว่าเป็นศิลปะสมัยพระชัยราชา สังเกตจากรูปนางกิริธไว้ ผมยวและเกล้าผมสูงเป็นมวยเหนือศีรษะซึ่งการแต่งผมแบบนี้ปรากฏในศิลปะสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นใน

ลักษณะการจัดวางลายไทยจะมีการจัดวางลายโดยดูลักษณะของลวดลายที่เหมาะสมกับพื้นที่ (ภิญโญ สุวรรณคีรี. สัมภาษณ์. 2545) ..รูปแบบลายที่ใช้กับพื้นที่จะมีการใช้ลายหลายรูปแบบ เช่น ลายที่มี พื้นที่ยาวแคบเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าจะใช้ลายรูปแบบเป็นลายหน้ากระดาน พื้นที่บริเวณกว้างไม่เป็นเหลี่ยมมุมที่ เท่ากันก็ขึ้นอยู่กับผู้ออกแบบจะจัดวางลงไปเช่นลายกำหนด ลายดอกพุดตาน ลายกนก ฯลฯ ลวดลายไทย นั้นแตกต่างกับลายของต่างชาติตรงที่มีติของลายไทยนั้นสามารถมองได้มากกว่า 3 มิติ มิติที่เกิดขึ้นมาจะ เป็นมิติที่เกิดจากความรู้สึกจากภายใน ซึ่งผู้มองแต่ละคนจะมองไปในรูปเดียวกันนั้นคือความ เชื่อความศรัทธา

6.1.4. ลายไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย

ลายกนกมีความอ่อนไหวและพลิ้วขึ้นมาก ประติษฐานให้กนกเพรียวขึ้นแบบเปลวไฟ เรียกว่ากนกเปลว เป็นที่นิยมในงานเขียน อย่างลายรดน้ำ ตูพระธรรมฝีมือวัดเชิงหวาย ตูพระไตรปิฎกวัดศาลาปูน และในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีลวดลายอย่างฝรั่งแบบยุโรปเข้ามามีอิทธิพลต่อลายศิลปะอยุธยาอย่างกว้างขวาง มีลายใบไม้ฉนวนแบบโบะแคนทัส ลายเทพนมหน้าตาเป็นแบบฝรั่ง ผสมผสานกับลายไทย ตัวอย่างลายไม้แกะสมัยอยุธยาตอนปลายที่มีอิทธิพลของลายฝรั่งนี้ ดูได้จากบานประตูไม้แกะสลักหอไตรวัดระฆังโฆสิตาราม

นอกจากลวดลายแล้ว การแกะสลักภาพมีตัวอย่างที่หน้าบันไม้สมัยอยุธยาตอนต้นที่วัดหน้าพระเมรุ อยุธยา จะเห็นว่านิยมการสลักภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ ล้อมรอบด้วยเทวดาเต็มทั่วแผ่นหน้าบัน รวากับรักรัณเจียพื้นที่ว่าง ตามแบบของศิลปะเขมร ลักษณะหน้าบันเช่นนี้ ยังมีจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยาอีก 1 ชิ้น เป็นหน้าบันของวัดแม่นางปลื้ม อยุธยา และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีครุฑโขมเรือพระที่นั่ง อันเป็นตัวอย่างของไม้แกะลอยตัวในสมัยอยุธยาตอนปลาย

6.1.5. ลายไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

งานศิลปะในสมัยกรุงธนบุรีไม่ปรากฏเด่นชัดเนื่องจากเป็นช่วงที่การก่อตั้งเมือง และงานช่างศิลปะระดมถึงชาวล้านแล้วแต่สืบทอดมาจากอยุธยาทั้งสิ้น จึงไม่มีใครได้กล่าวถึงกันนัก จวบจนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 เป็นต้นมาศิลปะกรรมที่สืบทอดมาแต่กรุงศรีอยุธยาเพียงยังไม่ถึงชั่วอายุคน จึงยังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 1 อย่างเห็นได้ชัด การพยายามรวบรวมช่างฝีมือเก่าแต่ครั้งสมัยอยุธยาที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เพื่อสร้างปราสาทราชวัง ซ่อมแซมวัดวาอาราม

หน้าบัน คันทวย ซ่อฟ้า ใบระกาของพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ หมูพระวิมานวังหน้าแม้ว่าจะได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์หลายครั้งเช่นเดียวกับพระราชมณเฑียร พระที่นั่ง พระอุโบสถ ในพระบรมมหาราชวัง แต่ยังคงสถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษาลวดลายงานไม้แกะสลักในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

รูปลายบนประตูไม้แกะสลักจากวิหารวัดสุทัศน์ฯ เป็นรูปแบบของลวดลายธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลงานไม้แกะสลักในรัชกาลที่ 2 พบว่าลักษณะของดอกไม้ ชาติดิน กับใบไม้เป็นมีรูปแบบมาจากศิลปะจีน ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของศิลปะจีนเริ่มมีบทบาทในสมัยนั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ศิลปะจีนเรียกได้ว่าเป็นศิลปะพระราชนิยม เนื่องจากโบสถ์วิหารที่เคยสร้างมีเครื่องไม้หลังคาไม้แกะสลักเปลี่ยนรูปแบบเป็นการก่ออิฐถือปูน ลายต่างๆ เช่น ตู ตั้ง สลักลายดอกพุดตาน ลายหักมุมจากแบบประจักษ์ ในการใช้ลายอย่างจีนนี้นิยมสอดแทรกอยู่ในลายไทยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ในงานศิลปะดั้งเดิมแบบอยุธยาในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกำชับให้รักษารูปแบบเดิม

หลังจากรัชกาลที่ 3 แล้ว ลวดลายไทยในแบบหลักยังคงอยู่ต่อไป ในขณะเดียวกันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ประเทศไทยเปิดประตูสู่ตะวันตกมากขึ้น มีการนำลวดลายอย่างฝรั่งเข้ามาสอดแทรกในศิลปะไทยอีกครั้งหนึ่งและเริ่มเด่นชัดขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เครื่องเรือน อาคารสร้างตามอย่างยุโรป แต่สำหรับในส่วนองงานศิลปะประเพณีแล้วลวดลายไทยยังปรากฏเป็นเอกลักษณ์อยู่เสมอ เช่น หลังคาทรงปราสาทของพระที่นั่งจักรีฯ พระเมรุมาศทุกสมัย และการสร้างวัดวาอารามทั้งที่กษัตริย์และราษฎรสร้าง ยังคง

รูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยเป็นส่วนใหญ่และงานไม้แกะสลักลวดลายต่าง ๆ ก็ยังคงรูปแบบหลักอย่างเดิม จะผิดเพี้ยนในรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้น

งานศิลปกรรมไทย สามารถแบ่งแยกตามกรรมวิธีการสร้างงานเป็น 10 ประเภท

1. ลายเส้น
2. ลายสอดสี
3. ลายฉลุ
4. ลายรดน้ำ
5. ลายประดับมุก
6. ลายแกะสลัก
7. ลายปูนปั้น
8. ลายสลักหิน
9. ลายตุ้มโลหะ
10. ลายหล่อโลหะ

6.2. ต้นกำเนิดลายไทย

ต้นกำเนิดของลายไทยกำเนิดจากรูปทรงธรรมชาติได้แก่

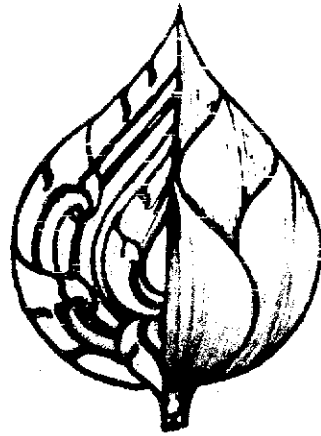
ดอกบัว ดอกชัยพฤกษ์ ดอกมะลิ ดอกกรัก ดอกพุดตาน ใบเทศ เปลวไฟ

ลักษณะลายที่เกิดจากดอกบัวซึ่งสามารถสร้างลวดลายได้หลายแบบ แบ่งออกเป็น 3 ชนิด

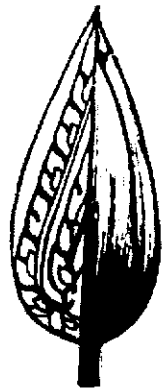
- บัวสัตตบงกช ลักษณะของดอกป่องออก
- บัวสัตตบុตร ลักษณะของดอกกลีบยาว
- บัวหลวง ลักษณะของดอกมนโค้งได้ส่วน

นอกจากลายที่เกิดจากดอกบัวแล้ว ยังมีลายที่เกิดขึ้นจากใบไม้ต่างๆ

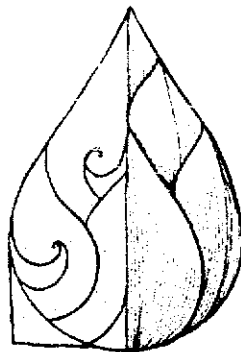
1. ใบฝ้าย
2. ใบเทศ
3. ดอกใบเทศ
4. ก้านขดใบเทศ

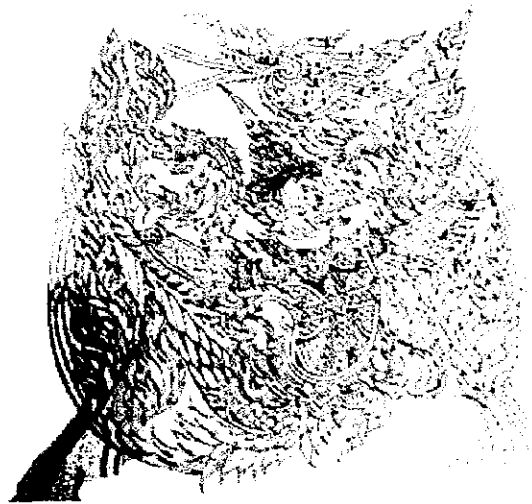
ภาพประกอบ 9 บัวสัตตบงกชและลายที่เกิดจากดอก

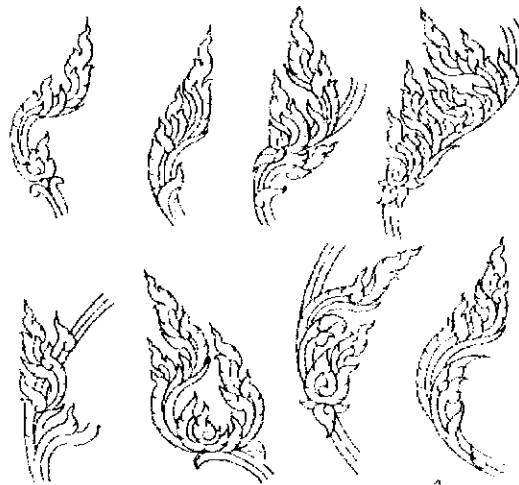
ภาพประกอบ 10 บัวสัตตบุษย์

ภาพประกอบ 11 บัวหลวงและลายที่เกิดจากดอก

ภาพประกอบ 12 ลายก้านขดครุฑจับลาย

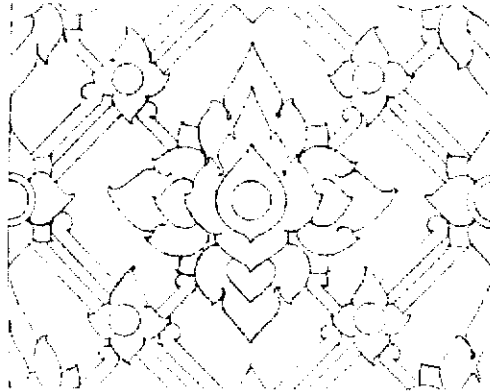

ภาพประกอบ 13 ลายช่อกนกที่ใช้บนลายก้านขดหรือลายเถา

ก้าน

เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล (2535:4) ก้านเป็นคำเรียกเถาเส้นๆใช้เชื่อมต่อดอกหรือใบในการผูกลายไทยเช่น ลายก้านต่อดอก ลายเกลียวและลายก้านแย่ง ในการผูกลวดลายชนิดที่เป็นเถาแบบหนึ่ง เรียกว่า กนกก้านขด หรือลายก้านขด ลวดลายแบบนี้อาศัยเถาเป็นหลักในการผูกลาย การผูกวงเถามีลักษณะเฉพาะที่ต้องขมวดเป็นกันหอย แม้ว่าจะขยายลายออกไปเท่าใดก็ต้องผูกเถาขมวดให้ต่อเนื่องกันไปทั้งเส้นเถาที่ถูกขดเป็นวงแต่ละวงจำเป็นที่จะต้องนำเอาตัวกนกมาผูกประกอบเข้าด้วยกัน ลักษณะคล้ายช่อของเถาไม้ตามธรรมชาติ บางครั้งในส่วนปลายเถาในใจกลางวง มักจะทำเป็นช่อกนกหางโตบ้าง

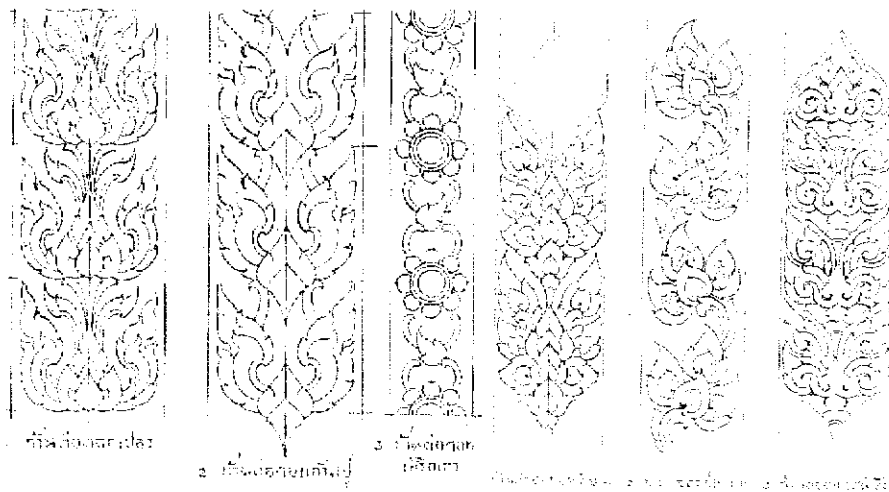
พุ่มในเทตบ้าง หรือทำเป็นรูปราชสีห์ คชสีห์ หรือสัตว์หิมพานต์โผล่มาแต่งเฉพาะส่วนหัว หรือทำเป็นรูปเทวดา อมนุษย์ก็มี จึงมีชื่อเรียกตามแบบลายที่ผูกขึ้น เช่น กนกก้านขด หน้าสิงห์ กนกก้านขดใบเทศ ฯลฯ กนกก้านขดนี้ ในการแกะสลักไม้นิยมบนบานประตู บานหน้าต่าง โบสถ์ วิหาร

ภาพประกอบ 14 ลายก้านแย่ง

ลายก้านแย่ง

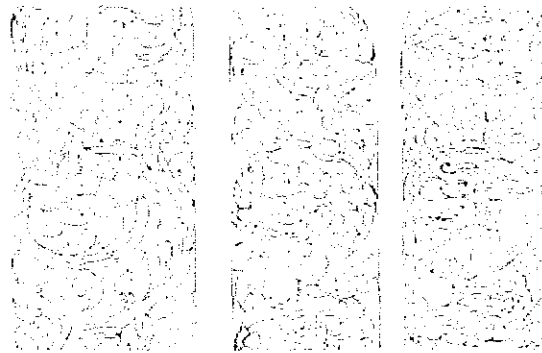
ลายไทยแบบหนึ่ง มีลักษณะการผูกเป็นแถวโค้งบรรจบกัน ตรงที่แถวบรรจบกันนั้นผูก ลายเป็นดอกหรือเป็นพุ่มแบบต่างๆกัน ลงทุกรูร่วมแถว ทำให้ดูคล้ายกับว่าแถวหรือก้าน แย่งดอกกัน พบในการตกแต่งบนพื้นผนังหรือพื้นที่ที่มีความกว้างและพบเป็นลายรดน้ำ ในกลุ่มเรื่อรูปสัตว์ในกระบวนเรือพระยุหยาตรา

ภาพประกอบ 15 ลายก้านต่อดอก

ก้านต่อดอก

ลายไทยแบบหนึ่งเป็นลวดลายผูกติดต่อกัน ซึ่งต่อเนื่องไปในพื้นที่หน้ากระดานทางตั้ง ลักษณะของลายแบบนี้ ประกอบด้วย ตัวแม่ลายผูกเป็นข้อเล็ก ดอกจะต่อเรียงกันเป็นข้อขึ้นไป ถ้าใช้นกเปเลมาต่อเป็นดอกจะมีชื่อว่า ก้านต่อดอกกนกเปเลว ถ้าแม่ลายประจำยามผูก จะเรียกว่าก้านต่อดอกประจำยาม

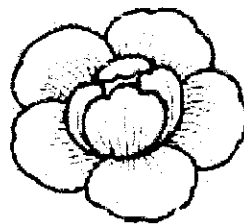

ภาพประกอบ 16 ลายก้านขด

ก้านขด

ก้านขดหมายถึงลายที่มีก้านม้วนขดเป็นเกลียวพันกันหอยเรียงต่อเนื่องซ้ำๆกัน ก้านขดจัดเป็นลายไทยชนิดหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย หากนับจากหลักฐานเก่าแก่ น่าจะเริ่มมาจากศิลปะขอม มีการขดเป็นวงใหญ่ๆ แทรกลวดลายภายในขดอย่างวิจิตรพิสดาร ลายก้านขดในประเทศไทยมีการค้นพบมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งมักนิยมทำปลายก้านขดด้านในให้สวยงาม การตกแต่งบางทีนำรูปสัตว์หิมพานต์ เทพ ยักษ์ มาประดับจึงมีชื่อตามประติมากรรม

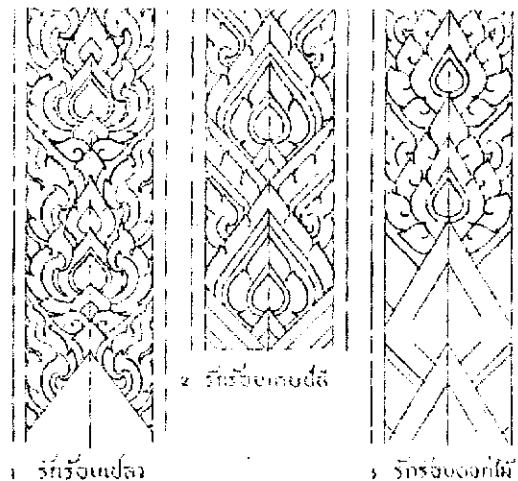
ลายก้านขดจะนำมาใช้กับพื้นผิวที่เรียบเป็นหน้ากระดานที่มีความกว้าง การตกแต่งนี้พบในการตกแต่งของเรือพระที่นั่ง

ภาพประกอบ 17 ลายดอกพุดตาน

ลายดอกพุดตาน

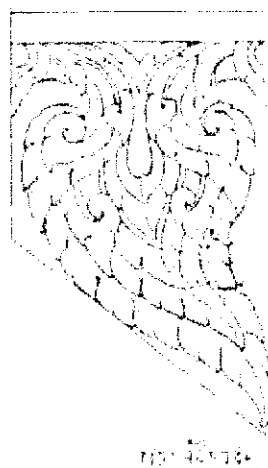
เป็นลายที่ประดิษฐ์มาจากดอกพุดตาน ซึ่งเป็นดอกไม้พุ่มชนิดหนึ่ง ใบมีขน ขอบใบหยัก เว้า ดอกสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีชมพูในเวลากลางวัน เป็นลายที่เกิดขึ้นและเป็นที่นิยมใน สมัยรัชกาลที่ 3 ในงานประเภทเครื่องเรือนบ้าง โบสถ์วิหารบ้าง

ภาพประกอบ 18 ลายรักร้อย

ลายรักร้อย

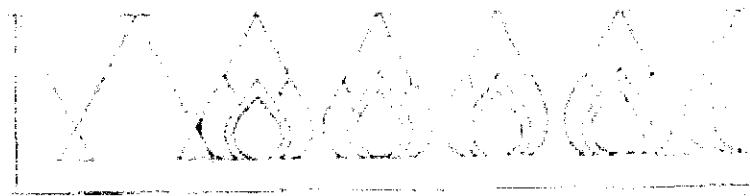
เป็นชื่อของลายที่ได้ต้นเค้ามาจากการร้อยดอกรัก โดยผูกสายให้ต่อกันในแนวตั้ง นิยมใช้เป็นลายหน้ากระดาน หรือเป็นขอบเขตของลายที่ประดับตามเสาอาคาร

ภาพประกอบ 19 ลายกระจิงรวน

กระฉัตรวน

กระฉัตรเจิมหรือกระฉัตรปฏิญาณที่ห้อยหัวลงและมีปลายยอดแฉะเฉียงไปข้างใดข้างหนึ่ง เหมือนใบไม้ลู่อลม กระฉัตรวนนี้นิยมประดับหน้ากระดานข้างราชรถ ประกอบเกรินใต้ฐาน พระ ธรรมาสน์ หน้าบัน เป็นต้น

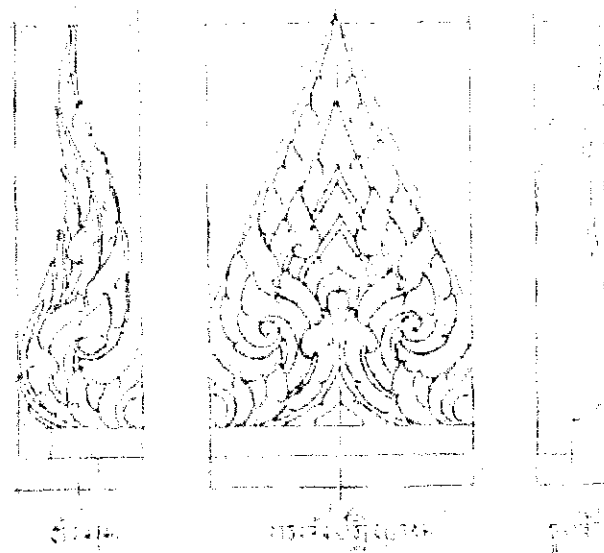

กระฉัตรวน

ภาพประกอบ 20 ลายกระฉัตรอ้อย

กระฉัตรอ้อย

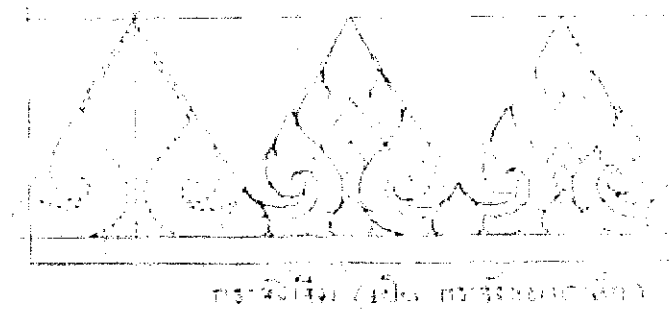
กระฉัตรขนาดเล็กที่ประดิษฐ์ขึ้นเป็นส่วนประดับตามเส้นขอบลายมีรูปร่างคล้ายกลีบบัว หรือตาอ้อย และมีขนาดเล็กที่สุดในบรรดากระฉัตรทุกประเภท

ภาพประกอบ 21 ลายกระฉัตรปฏิญาณ

กระจิ่งปฏิญาณ

กระจิ่งแบบหนึ่งที่อยู่ในกรอบลายรูปสามเหลี่ยมเรียงต่อกันลักษณะภายนอกคล้ายกระจิ่ง
ตาอ้อย แต่มีตัวเหงาหันหน้าออกอยู่ด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน เป็นกระจิ่งที่มีขนาดใหญ่ มักทำ
ไว้ที่ด้านข้างของฐานหรือแท่น หลังตู้ เช่น พระที่นั่ง บัลลังก์ สัปคับ

กระจิ่งจิ๋ว (รูป) กระจิ่งของพระเจ้ากา

ภาพประกอบ 22 ลายกระจิ่งจิ๋ว

กระจิ่งเจิม

รูปร่างคล้ายกระจิ่งปฏิญาณ แต่ขนาดเล็กกว่า นิยมใช้เข้าชุดกับกระจิ่งตาอ้อยและกระจิ่ง
ปฏิญาณในการประดับตกแต่งลายบนฐานต่าง ๆ เช่น ฐานธรรมาสน์ ฐานบัลลังก์ บุษบก

ลายกระจิ่งเจิม (รูป) ลายกระจิ่งเจิม

ภาพประกอบ 23 ลายกนกท่ายเกริน

กนกท่ายเกริน

เป็นแบบลวดลายที่ผูกขึ้นด้วยกนกเพื่อประดับตกแต่งส่วนท้ายราชนครหรือประกอบฐานด้านข้างทั้ง ๒ ข้างของพระที่นั่งบุษบกมาลาตรงส่วนที่เรียกว่า เกริน (ส่วนที่ยื่นออกสองข้างของบุษบกเป็นรูปงอน อีกอย่างหนึ่งคือที่เลื่อนพระโกศสู่ที่สูง)

ภาพประกอบ 24 ลายกนกเปลว

กนกเปลว

เป็นแม่ลายกนกที่ประดิษฐ์ขึ้นมีรูปร่างเพรียวกว่าแม่ลายกนกสามตัวอันเป็นพื้นฐาน และบังคับให้มีปลายเรียวสะบัดอ่อนไหวแลดูคล้ายเปลวไฟ กนกเปลวใช้เป็นแบบลายนำมาเขียนผูกเข้าด้วยกันเป็นข้อ ๆ ประกอบกับเกาทำเป็นลวดลายกนกเครือวัลย์ หรือ ลวดลายกนกเครือต่าง ๆ ลายกนกเปลวนี้นิยมเป็นลายประดับในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร เช่น ลายในหน้าบัน ประตู่ หน้าต่าง และงานประดับตกแต่งบัลลังก์ พระที่นั่ง บุษบก ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ กนกเปลวเหนือเศียรนาครประกอบราชรถใช้ทรงพระบรมศพ ที่แกะสลักได้อย่างวิจิตรดังเปลวเพลิงที่กำลังพวยพุ่งโดยรอบพระบรมศพอย่างน่าอัศจรรย์

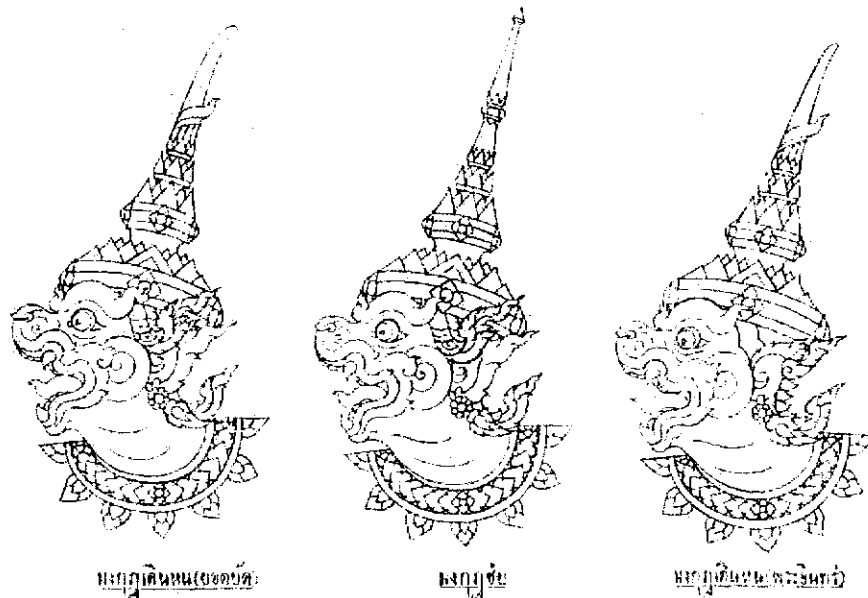
แม่ลายทอง

หม่อม นิลพัท นิลนนท์ นัจฉาน

ภาพประกอบ 25 รูปหน้ากระบี่สวมาลัยทอง

รูปกระบี่

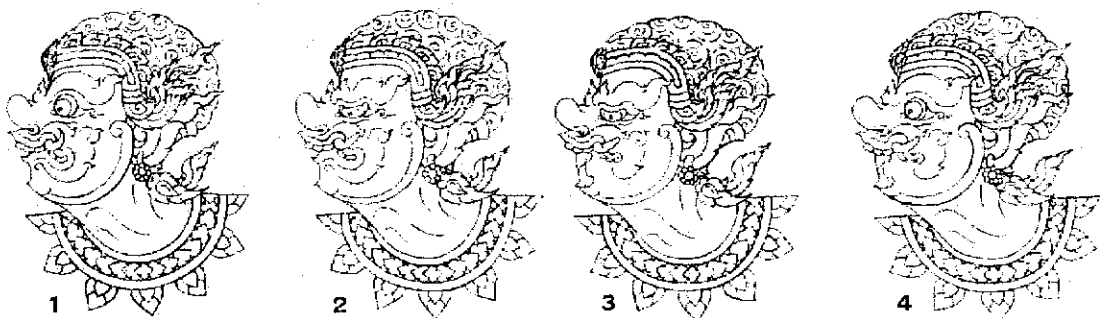
บริเวณหัวมีแถบคาดเรียบกมัลยทอง มีกรรเจียกจร ทับจอนหู และกรรองคอ ลักษณะปากอ้า เป็นลักษณะของ หนุมาน นิลพัท นิลนนท์ มัจฉานุ

ภาพประกอบ 26 รูปหน้าวานรสวมมงกุฏ

รูปหน้าวานรสวมมงกุฏ

ลักษณะของมงกุฏที่วานรสวมเป็นลักษณะเฉพาะของวานรที่เป็นพญาวานร วานรที่สวมมงกุฏเดินหน(ยอดบัต) ได้แก่ พาลี และ สุครีพ วานรที่สวมมงกุฏชัยได้แก่ ท้าวมหาชมพูพาน ชมพูพาน ชมพูพราชม หนุมานครองเมือง วานรที่สวมมงกุฏเดินหน(พระอินทร์) ได้แก่ หนุมานทรงเครื่อง

ภาพประกอบ 27 รูปหน้าอสูร

รูปหน้าอสูร

ลักษณะหน้าตาของอสูรมีหน้าตา 4 แบบคือ ประเภทปากแฉะตาโหล่ง ปากแฉะตาจระเข้ ปากขบตาจระเข้ ปากขบตาโหล่ง

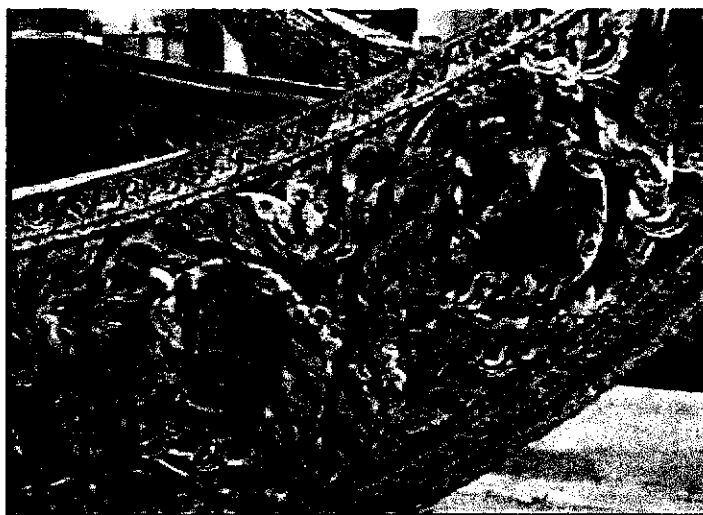
6.3. ลายสลัก

ลายสลักเป็นการทำให้ เถา กาบ ใบ และดอกของลายให้มีมิติขึ้น การสลักลายที่มีมิติบนพื้นไม้ที่พบในอดีตนั้นจะเป็นงานประเภทการแกะสลัก งานลงรักปิดทอง เป็นงานศิลปะที่แสดงถึงความตั้งใจที่ผู้สร้างมีต่อผลงานนั้นๆ

การที่จะอธิบายความว่า งานแกะ และ งานสลักเกิดขึ้นครั้งแรกได้อย่างไร เริ่มเกิดเมื่อใดเพราะอะไรนั้น คงจะเป็นการยากอย่างยิ่งที่จะตอบเรื่องนี้อย่างชัดเจน แต่จากการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทางด้านงานช่างแกะช่างสลักจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการต่างๆแล้ว นพวัฒน์ สมพันธ์ (2541: 21) ได้กล่าวถึงแนวทางเกิดงานแกะและงานสลักได้ 5 แนวทาง

แนวทางที่ทำให้มนุษย์สร้างงานด้านแกะและสลัก คือ

- 1 เพื่อสร้างมิติ (Dimension)
- 2 เพื่อสนองความเชื่อ (Belief)
- 3 เพื่อประโยชน์ใช้สอย (Function)
- 4 เพื่อลอกเลียนหรือจำลองธรรมชาติ (Realistic)
- 5 เพื่อความงามทางศิลปกรรม (Fine)

ภาพประกอบ 28 ลายแกะสลักไม้ลายก้านขดเทพรา

การแกะสลักไม้เป็นงานที่ต้องอาศัยความชำนาญอย่างมากการแกะสลักงานแต่ละชิ้นมักทำกันอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากในการร่างลายที่บนชิ้นงานและทำการแกะลายที่ร่างไว้จะหลุดออกไปหากไม่มีสมาธิกับงานที่ทำลายที่แกะอาจผิดเพี้ยนไปได้

การสร้างสรรค์งานแกะสลักแต่เดิมเรียกว่างานจำหลัก เนื่องจากงานชนิดนี้ไม่ได้ใช้กำลังกับการทำงานมาก และคำว่าสลักนั้นก็มีความหมายถึงตัวที่ยึด เช่น สลักประตู สลักหน้าต่าง การจำหลักเป็นงานที่ต้องอาศัยทักษะในการมองลวดลายที่เป็นเพียง 2 มิติ และสร้างชิ้นงานให้มีมิติขึ้นมาได้ งานแกะสลักเป็นการสืบทอดศิลปะที่มีมาแต่โบราณ การแกะสลักไม้ เครื่องเงิน เครื่องทอง การสร้างพระพุทธรูป ล้วนแต่สืบทอดความงามและวิธีการ ของศิลปะอยุธยาทั้งสิ้น ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการติดต่อกับชาวต่างชาติมากขึ้นโดยเฉพาะชาติตะวันตก ทำให้ลักษณะศิลปะตะวันตกหลังไหลเข้าสู่ ประเทศไทย และมีอิทธิพลต่อศิลปะไทยในสมัยต่อมา

อุปกรณ์และเครื่องมือแกะสลัก

ค้อนไม้ ลักษณะแบบตะลุมพุกขนาดเล็ก ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้แดง ไม้ชิงชัน หรือเลือกส่วนที่เป็นแกนของไม้เนื้อแข็งทำเป็นตัวค้อน ส่วนด้ามอาจใช้ไม้ที่มีเนื้ออ่อนกว่าได้ เหตุที่ต้องเป็นค้อนไม้เพราะเวลาตอกลงบนส่วจะทำให้เบาแรง ควบคุมน้ำหนักได้ดี ไม่ทำให้ส่วนด้ามส่วต้องเสียรูปหรือเป็นเร็ว เป็นการรักษาส่วให้มีอายุการใช้งานได้อีกด้วย ปัจจุบัน เห็นมีใช้ท่อนไม้หรือไม้หนากว้างต่าง ๆ สุดแต่ความถนัดของช่าง

ส่ว เครื่องมือสำคัญในการแกะสลักไม้ให้เกิดรูปร่างหน้าตา ลวดลายขึ้นลึกลงบางทำจากเหล็กที่มีความเหนียวไม่เปราะง่าย ที่ใช้ในงานแกะมีทั้งมีด้ามและไม่มีด้าม แล้วแต่ความถนัดของช่างและชนิดของงานที่สำคัญเช่น

ส่วเล็บมือหรือส่วปลายโค้ง มีหนากว้างตั้งแต่ ¼ นิ้ว ขึ้นไป ใช้แกะเส้นโค้ง วงกลม ลายขด ร่อง

ส่วหน้าตรง มีขนาด ½ นิ้ว ถึง ๑ นิ้ว ใช้แกะเส้นตรง ขุดพื้นให้ลึก

ส่วปากเสียว คล้ายกับส่วหน้าตรง ผิดกันที่คมส่วเฉียงเป็นมุมแหลม ใช้ปาดลาย หรือแต่งลายในช่องแคบ ๆ

นอกจากนี้ยังมีสิ่งในลักษณะพิเศษที่ทำงานบางประเภท เช่น ส่วงอ ใช้ขุดให้มีแอ่งลึก ใช้ขุดแอ่งหรือหลุมในพื้นที่แคบ เป็นต้น

เครื่องมือช่างไม้อื่น ๆ เช่น เลื่อย ตะไบ กบไสไม้ มีด ส่วาน กาว ดินสอ กระดาษทราย ปัจจุบันเครื่องมือบางอย่างเป็นเครื่องมือไฟฟ้าที่ทำให้ทำงานเร็วขึ้น หากแต่งงานสลักไม้ที่นิยมว่ามีคุณค่า งดงามจะต้องเป็นงานสลักด้วยมือทุกชิ้นตอน

ไม้ เป็นสิ่งที่ช่างจะต้องมีความรู้ในคุณสมบัติของไม้ ที่จะเลือกใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะงาน เช่น ความคงทน ความอ่อนหรือแข็งมีเนื้อละเอียดหรือหยาบ ส่วนสีของไม้ช่างโบราณจะคำนึงเพียงเล็กน้อย เพราะงานไม้ส่วนใหญ่จะต้องนำไปตกแต่งลงรักปิดทอง ประดับกระจก นอกจากนั้นจะต้องพิจารณาคัดเลือกไม้ที่ไม่มียาพิษ เช่น เป้นตาไม้หรือมีรอยร้าว

ชนิดของไม้ที่นิยมมาแต่โบราณ คือ ไม้สัก ซึ่งมีความแข็งแรงปานกลาง เนื้อไม้ค่อนข้างหยาบแต่มีผิวละเอียดสีน้ำตาลอ่อน สามารถทนทานต่อดินฟ้าอากาศ แผลงกินเนื้อไม้ได้ดีกว่าไม้ชนิดอื่น ตลอดจนการยืด

หัตถ์ก็ไม่มาก หน้าบัน บานประตู โบสถ์วิหาร พระราชมณเฑียร สมัยอยุธยา อายุนับร้อย ๆ ปี เป็นประจักษ์พยานให้เห็นตรบเท่าทุกวันนี้

นอกจากไม้สักแล้วยังมีไม้ชนิดอื่น ๆ อีก เช่น ไม้ตะเคียน นิยมแกะโขงหัวเรือ มาในปัจจุบันไม้สักเป็นของหายากและมีราคาแพง งานแกะสลักไม้ขนาดใหญ่จึงลดจำนวนลงหรือใช้วัสดุอื่น เช่น ปูน โลหะ แทน ซึ่งอาจหาได้ง่ายและคงทนกว่า แต่ให้ความงดงามต่างกัน งานไม้แกะจึงคงไว้แต่ประเภทเครื่องเรือน หัตถกรรม เครื่องประดับภายในอาคาร ของที่ระลึก โดยใช้ไม้ที่สั่งจากต่างประเทศ หรือเลือกใช้ไม้ที่มีราคาถูกกว่าไม้สัก เช่น ไม้ขนุน ไม้จำปา อย่างไรก็ตาม ไม้สักก็สูญหายไปได้

กรรมวิธีการแกะสลักไม้ได้มีการถ่ายทอดกันมาจนปัจจุบันการแกะจำต้องมีเทคนิคที่จัดลายให้เกิดความสวยงาม มีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

ขั้นตอนการแกะสลักไม้

1. เตรียมเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อม
2. ออกแบบลวดลายลงบนกระดาษแข็งเพื่อใช้เป็นแบบทาบ
3. ใช้แบบทาบแล้วลอกลายลงบนแผ่นไม้
4. ใช้เลื่อยเลื่อยไม้ส่วนที่ไม่ต้องการออกเสียก่อนเพื่อเป็นการขึ้นรูปหรือโครงลาย
5. ใช้สิ่วขนาดใหญ่สกัดลวดลาย เป็นการคัดลายให้ทราบว่ส่วนใดเป็นลาย ส่วนใดเป็นพื้น
6. ทำการขุดพื้น โดยขุดเพียงตื้น ๆ ก่อนแล้วตรวจดูความถูกต้อง แล้วจึงลงมือขุดพื้นให้ลึกตามความต้องการ
7. แกะตัวลายหรือกลอนลายด้วยการใช้สิ่วจากปาดตัวลายโดยให้ตั้งฉากด้านหนึ่งเฉียงด้านหนึ่ง เป็นการคัดลายให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น
8. เก็บรายละเอียดของลวดลายให้เรียบร้อย สมบูรณ์ ด้วยสิ่วแบบต่างๆ เช่น สิ่วเล็บมือ สิ่วขมวด
9. ขัดกระดาษทรายและทาฉินสอพองเพื่ออุดร่องเนื้อไม้
10. ทาน้ำมันเคลือบเนื้อไม้ หรือทาน้ำมันชักเงา หรือย้อมสีไม้ หรือทาสีทับหรือลงรักปิดทอง ตามชนิดของงาน

การแกะจะเริ่มด้วยใช้สิ่วขนาดเล็กแกะกรุยลายว่าส่วนใดจะเป็นพื้นส่วนใดจะเป็นตัวลาย แล้วเริ่มขุดพื้นด้วยสิ่วหน้าตรงเอาส่วนที่ไม่ใช่ตัวลายออก การขุดพื้นจะขุดเป็นชั้น ๆ เมื่อลึกตามที่ต้องการก็แต่งพื้นให้เรียบไว้เพื่อประดับตกแต่งต่อไป เมื่อขุดพื้นเพื่อเน้นให้ลายเด่นแล้ว จะใช้สิ่วปาดแต่งลายให้เฉียง ลึก กลม หรือเป็นลายสูงต่ำตามต้องการ บางลวดลายเช่น ลายพันธุ์พฤกษา อย่างบานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์ฯ ซึ่งกึ่งก้านของต้นไม้สลักซับซ้อน จะต้องใช้การขุดเซาะด้วยสิ่วอย่างประณีต

สำหรับการแกะภาพลอยตัวอย่างประติมากรรม จะใช้มีดหรือขวานตัดฉากให้ได้รูปกลอนตามแบบลายที่ลอกหรือเขียนร่างอย่างคร่าว ๆ แล้วจึงตอกแกะด้วยสิ่วตามลวดลายละเอียดที่เขียนซ้ำหลาย ๆ ครั้ง

เพราะเมื่อแกะลายที่เขียนแล้วก็ต้องเขียนลายเพื่อแกะลายใหม่อีก นอกเสียจากช่างที่มีความชำนาญ จะแกะโดยกะระยะสัดส่วนโดยไม่ต้องเขียนลายอีกหลายครั้ง

การปรับแต่งลายและรูปในขั้นตอนสุดท้าย ช่างจะตกแต่งด้วยตะไบ หรือขัดด้วยกระดาษทรายแล้ว รอกการตกแต่งในลักษณะต่าง ๆ กัน

6.4. ลายรดน้ำ

ลายรดน้ำเป็นกรรมวิธีการเขียนลายที่เป็นที่นิยมในสมัยอยุธยาใช้แพร่หลายกันในช่วงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การเขียนแต่เดิมใช้สีแดงชาดเป็นสีพื้นต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสีดำ เนื่องจากสีแดงชาดเป็นสีที่ช่างหลวงใช้ทำถวายพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อนำมาใช้กับบุคคลทั่วไปจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นสีแดงชาดเป็นสีดำ คาดว่าลายประเภทนี้กำเนิดมาก่อนสมัยสุโขทัย

จุลทรรศน์ พยาธยานนท์ (2516 : 7-8) กล่าวในหนังสือศิลปกรรมไทยโบราณกล่าวถึงที่มาของลายรดน้ำไว้ว่า " ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อทรงครองราชย์นั้นได้มีการติดต่อค้าขายกับเมืองจีน จนถึงขนาดส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีซึ่งกันและกัน ทำให้ศิลปวัตถุต่างๆ ตลอดจนกรรมวิธีในการประดิษฐ์ศิลปวัตถุเหล่านั้นแพร่หลายเข้ามาในอาณาจักรสุโขทัย และโดยเหตุที่ชาวจีนเป็นชาติแรกที่รู้จักการใช้รักก่อนชาติอื่นใด.."

วิทย์ พินคันเงิน (2512: 159 – 162) มีความเห็นกับเรื่องการเข้าวิธีการใช้รักว่า ..การทำรักนี้ ไทยเราน่าจะได้วิธีการมาจากจีน เพราะในสมัยสุโขทัยยังไม่มีการทำรักมีแต่ปิดกระจก แล้วจะใช้รักทา ด้านหลังหรือไม่นั้นไม่มีหลักฐานปรากฏชัด แต่การลงรักปิดทองของไทยเริ่มมีในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา ส่วนจีนได้ทำกันมานาน ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 579 ปี ประมาณราชวงศ์จิ๋ว..

จากสภาพสังคมในอดีตทำให้เชื่อได้ว่าไทยเราคงได้รับการถ่ายทอดถึงวิธีการต่างๆ ในการใช้รัก รวมไปถึงกรรมวิธีในการทำลายรดน้ำมาแต่ครั้งสุโขทัยนั่นเอง" อุไร สิงห์ไพบุลย์ (2542 : 15) กล่าวถึงความสวยงามของลายรดน้ำว่า ..ทำให้เป็นที่นิยมเรื่อยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงสมัยอยุธยา นับเป็นเวลายาวนานถึง 400 ปี ลายรดน้ำคงได้เกิดมีทำกันแพร่หลาย และเจริญต่อมาในสมัยอยุธยา

ภาพประกอบ 29 ภาพสมัย รัชกาลที่ 3 ลายพุดตานนิยมใส่เป็นพื้นหลังแก่พื้นที่ว่าง

การเขียนลายรดน้ำเป็นประเพณีศิลปทางจิตรกรรมอย่างหนึ่งที่ต้องอาศัยการลงรักปิดทอง และเขียนลายด้วยน้ำยา ซึ่งอาจทำได้ทั้งบนไม้ โลหะ ปูน ดินเผา และเครื่องสาน เป็นต้น ลายรดน้ำที่มีชื่อเสียงและมีผลงานมาก คือ สมัยอยุธยา ผู้พระธรรมของครุวัดเชิงหวาย ได้รับการยกย่องว่ามีความงดงามมากที่สุด มีลายกนกเดินเถาแบบปลายเปลว มีลายคันพุดตานมีดอกสะพรั่ง มีนกกระเรียน และกระแตไล่กัน เบื้องล่างของบานประตูมีสิงห์บานละ 2 ตัว

วิธีการทำลายรดน้ำ

การลงรักลองพื้น

รักที่ใช้ส่วนมากเป็นรักทางเหนือเพราะแห้งเร็วกว่ารักทางใต้ รักทางใต้นั้นเมื่อแห้งแล้วจะแข็ง เมื่อไ้รักมาจะกรองด้วยผ้าขาวและนำรักนั้นไปทาบนพื้นให้ทั่วแล้วทิ้งให้แห้งสนิท ถ้าทำพื้นรักบนปูนและดินเผาต้องประสะผิวปูนให้หมดเต็มก่อน แต่ถ้าทำบนพื้นไม้ต้องแต่งพื้นให้เรียบ

การลงรักสมุก

เมื่อนำรักมาแล้วให้ใช้ใบทองหรือหญ้าคาซึ่งเผาเป็นถ่าน นำถ่านนั้นมากรองด้วยผ้าขาวสะอาด แล้วใช้ผงถ่านที่สะอาดมาผสมกับรักแล้วคลุกเคล้ากัน จากนั้นนำไปกลิ้งบนกระดานโดยใช้ลูกกลิ้งบิดไปมา จนเหนียวพอปั้นได้ จากนั้นนำรักที่ได้นี้ (ซึ่งเรียกว่ารักสมุก) ไปเกลี่ยทับบนพื้นรักที่ลองพื้นแล้ว โดยปาดให้พื้นที่เสมอ ระวางอย่าให้หนาเกินไปและให้เสมอกันทั่ว ๆ ทิ้งไว้ 2 อาทิตย์ จากนั้นจึงขัดด้วยหินหน้าเกลี้ยงชนิดหยาบกันน้ำ ถ้ายังมีหลุมก็ให้เอารักสมุกที่บดไปอีก หลังจากนั้นใช้หินละเอียด (หินลับมีด) ขัดอีกครั้งจนเกลี้ยงแล้วทิ้งไว้ให้แห้ง

การลงรักน้ำเกลี้ยง

นำรักน้ำเกลี้ยงกรองด้วยผ้าให้สะอาดแล้วนำไปทับบนพื้นรักสมุกที่ขัดจนเกลี้ยง โดยใช้แปรงชนิดละเอียดทาแผ่ว ๆ ให้บางและให้เสมอกันทั่ว รักน้ำเกลี้ยงนี้ใสกว่ารักลองพื้น ฉะนั้นเมื่อทาระวางอย่าให้ไหล และทาแล้วให้นำไปเก็บในที่มืดชดอย่าให้ยุ่งหรือแมลงมาเกาะ ทิ้งไว้จนแห้งสนิท

การเขียนภาพ

ให้เขียนลวดลายบนกระดานข่อย แล้วใช้เข็มเล็ก ๆ ปรูตามเส้นโดยใช้หมอนรองข้างใต้ เมื่อปรูกระดานจนทั่วให้นำไปทาบนกระดานที่ทารักน้ำเกลี้ยง จากนั้นนำลูกประคบ (ที่บรรจุดินสอพองเผาไฟแล้วบดจนละเอียด) มาละเลงบนแผ่นกระดาน

การทำน้ำยาสำหรับเขียน

น้ำยาสำหรับเขียนใช้หระดาน (มีลักษณะคล้ายหิน) แต่ไม่แข็งเท่าที่มีสีเหลือง ให้นำมาฝนกับหินลับมีด) ผสมกับน้ำแล้วคนจนได้ที ทิ้งไว้จนหระดานนอนกันจึงนำน้ำใส่นั้นไปทิ้งเหลือแต่เนื้อหระดานให้ทำ 3-4 ครั้ง จนกว่าจะหมดรสเค็มจึงจะนำไปเทในโถรงสำหรับกวน

ส่วนน้ำที่ผสมน้ำยาจะใช้ฝักส้มป่อยซึ่งปิ้งไฟพอสุกมาใส่น้ำแล้วแช่ทิ้งไว้ 2 วัน จึงจะนำมาผสมน้ำยา การที่ใส่ฝักส้มป่อยเพื่อแก้ความเค็ม เพราะน้ำฝักส้มป่อยมีรสเปรี้ยว เมื่อกวนกับหระดานให้นำไปผึ่งแดดจึงจะ

นำมาผสมกับน้ำลาว กาวที่ใช้นี้ได้จากยางต้นมะขวิดหรือยางต้นกระถินนำมาละลายกับน้ำ จากนั้นจึงไปผสมกับหอยระดานที่ฝึ้งแดดไว้แต่แรก

การเขียน

นำน้ำยาที่ผสมในตอนต้นมาเขียนด้วยพู่กันขนาดเล็ก ข้อระวังในการเขียนคือห้ามไม่ให้แห้งหรือของเดิมโดนพื้นรัก เพราะจะทำให้เขียนยากและปิดทองเลอะเลือน

การทำรักเซ็ด

ใช้กรรมตามาผสมกับน้ำมันยางแล้วกวานในหม้อตั้งไฟอ่อน ๆ กวานจนน้ำรักระเหยเหลือแต่รักและน้ำมันยางทิ้งให้เย็น ใช้ผ้าสะอาดชุบรักที่ในหม้อแล้วทาบนพื้นที่เขียนลวดลายตลอดจนลงน้ำยาไว้แล้วทาให้ทั่ว จากนั้นใช้ผ้าสะอาดเซ็ดอีกครั้ง ระหว่างลงรักเซ็ดต้องกะเนื้อที่พอประมาณให้ทันกับการปิดทอง เพราะรักเซ็ดแห้งเร็ว

การปิดทอง

ใช้ทองเปลวปิดบนพื้นรักเซ็ด และเกลี่ยด้วยสำลีหรือแปรงนุ่ม ๆ พยายามปิดขนาดแผ่นต่อแผ่น

การรดน้ำ

ใช้กระดาษฟางชุบน้ำให้โชก แล้วทาบนพื้นทองที่ปิดไว้ ทั้งประมาณ 20 - 30 นาที จึงนำน้ำรดล้างกระดาษออก ทองที่ไม่ใช้ตัวลายและภาพจะหลุดออกมา จึงปรากฏพื้นและเส้นรักสีดำ หากที่ได้ยังไม่ออกอย่าใจร้อนไปถูแรง ๆ ให้ทิ้งไว้สักครู่จะออกมาหมด

การคัดเลือกยางรัก

1. ใช้นิ้วมือแตะยางรัก ขยี้ และดมกลิ่น ถ้าบริสุทธิ์ จะไม่มีกลิ่นน้ำมันดิน น้ำมันสน และน้ำมันยาง
2. ใช้ไม้พายจุ่มลงไปใยยางรักและยกขึ้นปล่อยให้ยางรักไหลกลับ ถ้าบริสุทธิ์รักจะไหลติดต่อกันเป็นเส้นเสมอกัน ถ้าไม่บริสุทธิ์ยางรักจะไหลขาดเป็นตอน ๆ
3. ใช้นิ้วแตะยางรักแล้วนำไปทาบนกระจก ยางรักคุณภาพดีจะทาได้เรียบเสมอกัน
4. ถ้ายางรักแห้งเร็วกว่าปกติ มักเป็นยางรักที่ผสมด้วยน้ำมันสนมากเกินไปจนความต้องการมีคุณภาพต่ำ
5. ใช้นิ้วมือแตะยางรักแล้วยืดดูถ้าคุณภาพดีจะมีความเหนียวกว่ายางรักที่ปลอมปน

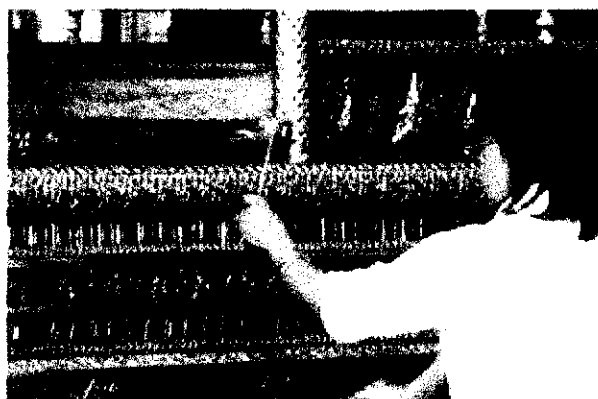
6.5. การปิดทอง

งานลงรักปิดทองที่ถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญของไทย คือ การลงรักปิดทองทั้งองค์ปราสาท ที่มีชื่อว่า “ศิวิไลธรรมมหาพิมานบรรยงค์” สร้างในแผ่นดินของพระเจ้าปราสาททอง ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์พระองค์นี้จึงได้นำมาว่า “พระเจ้าปราสาททอง” ทั้งที่พระนามจริงของพระองค์ คือ “สมเด็จพระสรรเพชญ์พระองค์ที่ 5” หรือ “สมเด็จพระรามาธิบดี”

เจดีย์ทองในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ก็เคยลงรักปิดทองมาก่อน จนกระทั่งในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าฯ จึงโปรดให้ใช้กระเบื้องทองจากอิตาลีมาประดับแทนการปิดทอง ในการลงรักปิดทองถ้าเป็น

ลายแกะไม้ต้องใช้รงทาก่อน (รงเป็นยางชนิดหนึ่งละลายน้ำเป็นสีเหลือง นิยมไปหล่อในกระจกไม้ไม่) พอทาแล้วใช้รกรองพื้นบาง ๆ ทิ้งให้แห้งแล้วทาสี 2 - 3 ครั้ง แล้วทารักน้ำเกลี้ยงทับ จากนั้นจึงจะลงรักปิดทอง

การปิดทองบนลายสลักไม้ไม่นิยมปล่อยพื้นลายระหว่างตัวนกให้ดำ จึงใช้สีแดงผสมน้ำมันทาทับเรียก "ล่องชาด" (เมื่อปิดทองแล้วจึงล่องชาด) สีทองกับสีแดง จึงเป็นสีที่คู่กันมาทุกยุค แต่ถ้าเป็นปิดทองพระพุทธรูปต้องลงรักสมุกทับเนื้อโลหะหนา ประมาณ 1 มิลลิเมตร เพื่อทำพื้นให้เกลี้ยงเกลาแล้วลงรักน้ำเกลี้ยงอีกชั้นจึงลงรักเช็ดปิดทองชั้นสุดท้าย

ภาพประกอบ 30 ทารักน้ำเกลี้ยงก่อนการปิดทอง

6.6. การประดับกระจก

เข้าใจกันว่าน่าจะมีส่วนในสมัยปลายสุโขทัย โดยประดับกระจกบนเพดาน ส่วนสมัยอยุธยา ก็มีการประดับกระจกกันมาก เช่น พระที่นั่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และที่พระพุทธรบาทสระบุรี

สำหรับในปัจจุบันการประดับกระจกนั้น ใช้รกรองพื้นก่อนแล้วจึงลงรักสมุก ทารักน้ำเกลี้ยงแล้วจึงติดกระจก มีหลายสี แต่ถ้าประดับกระจกบนผนังปูนจะใช้ปูนขาวกรองจนละเอียดไขลกลดกับน้ำมันตังอิ้วจนเหนียวแล้วทาพื้นปิดกระจกทับ บางแห่งก็ใช้น้ำอ้อยเคี้ยวจนเหนียวผสมปูน (เข้าใจกันว่าในสมัยสุโขทัยใช้แบบนี้)

การตกแต่งในงานไม้แกะสลักทุกชนิด ทั้งสถาปัตยกรรมภายนอก ภายในอาคาร เครื่องใช้ เครื่องเรือน สิ่งของของกษัตริย์ราชวงศ์ และเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาด้วยเหตุที่เป็นของสูง เป็นของควรแก่การเคารพบูชา การตกแต่งด้วยทองจะทำให้มีคุณค่าสมฐานะของผู้ใช้ยิ่งขึ้น

กรรมวิธีในการลงรักปิดทองต้องใช้เวลาและใช้ฝีมืออย่างประณีต ตั้งแต่การทาสีด้วยรงด้วยแปรงแต่เพียงบาง ๆ ให้สม่ำเสมอ เมื่อแห้งแล้วทาสีอีกจนหนาและเรียบเป็นที่พอใจ ทิ้งให้แห้งสนิทแล้วปิดด้วยทองคำเปลวชนิด 100 เปอร์เซ็นต์ ทองแต่ละแผ่นจะต้องทับเกยกันอย่างน้อย 2 มิลลิเมตร เพื่อมิให้เกิดรอยต่อ แล้วกดให้แผ่นทองติดแน่น ข้อพึงระวัง การปิดทองในที่อับหรือมีที่กำบังลมเป็นอย่างดี

การลงรักก็ยังมีส่วนช่วยในการเคลือบเนื้อไม้ ป้องกันการเสื่อมโทรมของไม้ที่อาจเกิดจากแสงแดด ฝน และแมลงกินเนื้อไม้ได้เป็นอย่างดีด้วย ปัจจุบันรักหาได้ยากและกรรมวิธียุ่งยากและต้องใช้เวลาในการทา

รักหลายวัน จึงมีผู้ใช้สไปรณยนต์ซึ่งมีสีดำทาแทนรัก ด้วยมีคุณสมบัติที่แห้งเร็วกว่า ทุนเวลาและแรงงาน รวมทั้งต้นทุนได้มาก แต่ไม่มีความคงทนเท่ากับรักธรรมชาติ

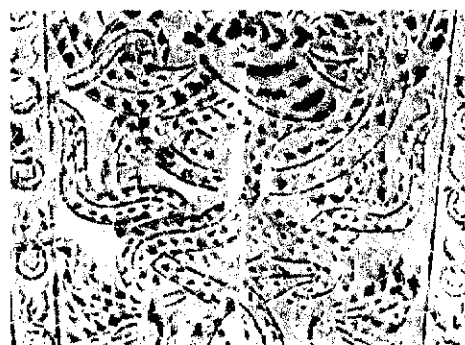
การประดับกระจกแบ่งได้เป็น 4 แบบ

1. ประดับกระจกแบบพื้นเต็มหน้า เช่น ช่อฟ้า ใบระกา ฝาผนัง
2. ประดับเป็นร่องกระจกในพื้นลายที่แกะสลักลงรักปิดทองเรียกว่า ปิดทองร่องกระจก
3. ประดับบนพื้นไม้ที่ขูดเป็นร่องลวดลายต่าง ๆ แล้วประดับกระจกสลับตัวลายนั้น ๆ พื้นปิดทองทึบ เรียก ประดับกระจกลงยา
4. ประดับกระจกผสมการประดับมุก เรียกว่า มุกแถมเบื้อ

ชนิดของกระจกที่ใช้ในสมัยโบราณจะเป็นกระจกสีที่ตากอยู่บนแผ่นดีบุก มีความบางเหมือนข้าวเกรียบ เรียกว่า กระจกเกรียบ (พินิจ สุวรรณบุณย์. สัมภาษณ์. 2545) ลักษณะของกระจกเกรียบจะทำขึ้นมาโดยใช้กรรมวิธีการหุง เป็นการนำแก้วลงไฟแล้วเป่าแก้วเป็นลูกกลมๆ เนื้อของลูกแก้วนั้นจะเป็นแผ่นกระจกที่มีความบาง ในการใช้งานจะตัดใช้จากบางส่วนของลูกแก้วนั้นมาใช้เนื่องจากผิวแก้วบางส่วนจะโค้งมากเกินไป

ภาพประกอบ 31 ลายปิดทองร่องกระจก

ภาพประกอบ 32 ลายประดับกระจกลงยา

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

วิธีดำเนินการค้นคว้าศึกษาข้อมูลข้างต้น (primary sources) โดยศึกษาจากเรื่องพระที่นั่งจริงที่พิพิธภัณฑ์เรือพระที่นั่ง การวิเคราะห์ส่วนประกอบต่างๆของเรือกำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์ลวดลายลักษณะของงาน โดยนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาประกอบภาพ

การกำหนดประชากร

เรือพระที่นั่งลายทองเป็นเรือที่มีความสำคัญและมีความสวยงามที่สุดในกระบวนเรือทั้งหมด เรือที่กล่าวมาจะมีลวดลายการประดับตกแต่งที่เป็นเอกลักษณ์โดยมีเรือทั้งสิ้น 14 ลำ คือ

1. เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
2. เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
3. เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์
4. เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณฯ
5. เรือครุฑเหินเห็จ
6. เรืออสุรวายุภักษ์
7. เรือกระบี่ปราบเมืองมาร
8. เรือเอกไชยเหินหาว
9. เรือพาลีรังทวีป
10. เรือสุครีพครองเมือง
11. เรือครุฑเทเวศร์ไตรจักร
12. เรือกระบี่ราชนราพณ์
13. เรืออสุรวายุภักษ์
14. เรือเอกไชยหลาวทอง

โดยการศึกษาเรือพระที่นั่งทั้ง 14 ลำจะแบ่งส่วนประกอบเพื่อการศึกษาเป็น 3 ส่วน คือ

1. โขนเรือและหัวเรือ
2. ลำเรือ
3. ท้ายเรือ

ในส่วนประกอบทั้ง 3 ส่วนจะแบ่งเรื่องที่ทำการศึกษาเป็น 3 เรื่อง คือ

- 1.1. ลวดลาย โดยแบ่งการศึกษาเป็น
 - 1.1.1. โครงของวัตถุที่ใช้ลวดลาย
 - 1.1.2. การจัดวางลาย
 - 1.1.3. การถ่ายทอดความรู้สึก
 - 1.1.4. ลักษณะของลายที่ใช้
 - 1.1.5. ลักษณะลายที่ตอบสนองกับความเชื่อทางศาสนา
- 1.2. รูปแบบการตกแต่ง เช่น การปิดทองประดับกระจก ลงรักปิดทอง ฯลฯ

1.3. วัสดุที่ใช้กับส่วนประกอบ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

เครื่องมือในการศึกษาค้นคว้า ลวดลาย ประเภทของงาน บนตัวเรือพระที่นั่ง ภายใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเรือพระราชพิธี ซึ่งผู้วิจัยใช้มีดังนี้

1. หนังสือรวบรวมภาพเรือพระราชพิธี
2. เอกสารแบบแปลนของเรือพระราชพิธี
3. เอกสารข้อมูลเรื่องลายไทย
4. เอกสารข้อมูลลายแกะสลักไม้และวิธีการแกะสลักไม้
5. เอกสารข้อมูลลายรดน้ำ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในกรรมวิธีการรวบรวมข้อมูลจะลำดับความสำคัญของข้อมูลที่จัดเก็บ จะแบ่งเป็นข้อมูลแบบประถม ภูมิ และทุติยภูมิ

1. ข้อมูลประถมภูมิที่ได้รวบรวมมา คือ การเก็บภาพถ่ายเรือพระที่นั่งทั้ง 14 ลำ และศึกษาส่วนประกอบต่างๆของเรือ
2. ข้อมูลทุติยภูมิที่รวบรวมเป็นข้อมูลจากเอกสารที่หาจากแหล่งต่างๆ เป็นข้อมูลที่กล่าวถึงเรือพระที่นั่ง

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ลวดลายที่พบบนตัวเรือ

1. รวบรวมข้อมูลของลายไทยที่มีอยู่เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการแยกประเภทของลาย
2. ถ่ายภาพลวดลายที่พบบนตัวเรือ
3. ขนาดของเรือ ความกว้าง ความยาว ความลึก
4. เก็บข้อมูลประวัติผู้ออกแบบเรือ และผลงานอื่นๆที่มีลักษณะใกล้เคียงกันเก็บข้อมูลเรื่องราวประวัติจากหนังสือที่ใช้อ้างอิง
5. บันทึกเก่าของชาวต่างชาติที่กล่าวถึงการเห็นกระบวนเสด็จทางชลมารค ในช่วงก่อนกรุงรัตนโกสินทร์
6. ศึกษาข้อมูลการกล่าวถึงจาก “วรรณกรรมต่างๆ”
7. ศึกษาประวัติความเป็นมาของศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อที่มีในสมัยนั้น
8. การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่มีความรู้ เรื่องลายไทย และเรือพระที่นั่ง

การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างเรือพระที่นั่งลายทองโดยอาศัยข้อมูลการเขียนลายไทยโดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น

1. การศึกษาแนวทางการออกแบบลวดลายโดย แบ่งออกเป็น
 - 1.1. ลวดลาย โดยแบ่งการศึกษาเป็น
 - 1.1.1. โครงของวัตถุที่ใส่ลวดลาย
 - 1.1.2. การจัดวางลาย
 - 1.1.3. การถ่ายทอดความรู้สึก
 - 1.1.4. ลักษณะของลายที่ใช้
 - 1.1.5. ลักษณะลายที่ตอบสนองกับความเชื่อทางศาสนา
 - 1.2. กรรมวิธีการทำงาน เช่น การปิดทองประดับกระจก ลงรักปิดทอง ฯลฯ
 - 1.3. วัสดุที่ใช้กับส่วนประกอบ
2. ลักษณะของงาน การทำลวดลายบนตัวเรือมีลักษณะของงานหลายชนิด
 - 2.1. ลายรดน้ำ
 - 2.2. ปิดทองประดับกระจก
 - 2.2.2.1. แกะลายนูนสูงร่องกระจก
 - 2.2.2.2. แกะพื้นฝังกระจก
 - 2.3. ลายแกะสลักปิดทอง
 - 2.2.3.1. แกะบนตัวเรือปิดทอง
 - 2.2.3.2. แกะขึ้นลายมาประกอบ
3. วัสดุที่ใช้ เป็นส่วนประกอบในการสร้างเรือพระที่นั่งและลายบนเรือพระที่นั่ง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์

จากการศึกษาเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาพถ่ายและข้อมูลที่บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องรายการกับเรือและสอบถามข้อมูลจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเรือและลายของเรือในกระบวน ซึ่งปัจจุบันเรือที่มีเป็นเรือที่สร้างและซ่อมแซมในช่วงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 9 ทั้งสิ้น 14 ลำ ได้ผลการวิเคราะห์ดังนี้

1. เรือพระที่นั่ง

เป็นเรือที่สำคัญในกระบวนเรือพระราชพิธี เรือพระที่นั่งได้พบในบันทึกทางประวัติศาสตร์ และมีการกล่าวอ้างว่ามีมาแต่สมัยสุโขทัยแต่มีการบันทึกชัดเจนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยจากชาวต่างชาติ และ ภาพยนตร์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ได้กล่าวถึงชื่อเรือที่พบในบันทึกมีชื่อเรือพระที่นั่งและเรือในกระบวนมากมายแต่มีชื่อเรือพระที่นั่งลำหนึ่งที่เหมือนกับชื่อเรือพระที่นั่งที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 คือเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เป็นไปได้ว่าเป็นการสร้างขึ้นตามอย่างเรือในอดีต เนื่องจากในช่วงนั้นเรียกได้ว่าเป็นยุคสร้างบ้านแปงเมือง มีการรวบรวมช่างที่กระจัดกระจายจากกรุงศรีอยุธยาสร้างงาน งานที่พบบนเรือพระที่นั่งนั้นจึงเป็นงานที่ได้รับการถ่ายทอดจากงานศิลปะ ของอยุธยาตอนปลายสุด ที่เรียกได้ว่ามีความวิจิตรสวยงาม

1.1. เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

เป็นเรือพระที่นั่งที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากร (2539:131) จากบันทึกกล่าวว่า "ชื่อเรือพระที่นั่งนี้มีกล่าวครั้งแรกในสมัยอยุธยาต้นรัชกาลพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ.2091 ลำปัจจุบันสร้างขึ้นปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทดแทนลำเดิมที่สร้างมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เรือลำนี้เสร็จในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.." เรือสุพรรณหงส์สร้างขึ้นใช้เป็นเรือพระที่นั่งทรง เป็นเรือที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับขณะเสด็จในกระบวนพยุหยาตรา

ขนาดเรือ กว้าง 3.15 เมตร, ยาว 44.70 เมตร, ลึก 0.41 เมตร ประเภทเรือพระที่นั่ง

เครื่องประกอบของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ พู่ห้อย ที่หัวเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ทำด้วยขนของสัตว์ชื่อ จามรี (ลักษณะเหมือนม้ายู่ในป่า) ลักษณะขนสีขาว นุ่มละเอียด นำมาประกอบทำเป็นชั้นๆ ตามทรงของพุ่มเป็นแบบอยู่ข้างใน แล้วจึงติดขนวนโดยรอบและตกแต่งให้สวยงาม ซึ่งนำมาจากเนปาล บัลลังก์กัญญา เรือพระที่นั่งจะทอดบัลลังก์กัญญา เป็นที่ประทับกลางลำ ตกแต่งด้วยม่าน

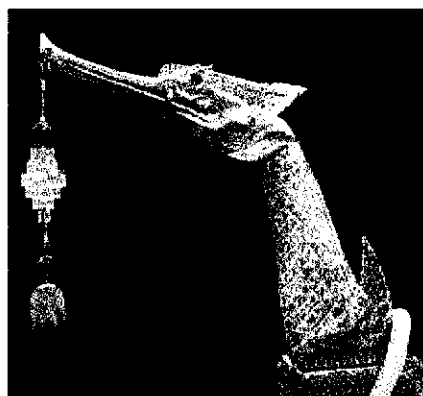
ในการศึกษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษาเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
2. ด้านข้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ภาพประกอบ 33 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

1.1.1. โขนเรือและหัวเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ภาพประกอบ 34 โขนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

โขนเรือเป็นรูปหงส์ กรรมวิธีการสร้างใช้การแกะสลักไม้เป็นรูปของหงส์ ลักษณะเช่นเดียวกับหงส์ในวรรณคดี ตามคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าสุพรรณหงส์พาหนะของพระพรหม ลำคอหงส์มีลักษณะยาวช่วงปากเรียวแหลม ทำทางของรูปโขนเรือเหมือนพญาหงส์กำลังโผบินขึ้นจากน้ำ โขนเรือ แสดงถึงความอ่อนช้อยของช่วงลำคอที่ทอดรับกับส่วนหัวที่เชิดขึ้น

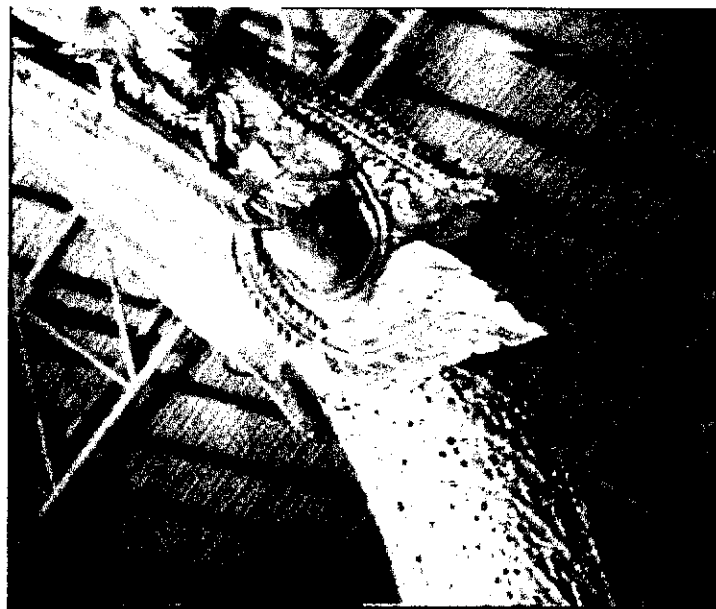

ภาพประกอบ 35 บริเวณส่วนที่เป็นปากหงส์ส่วนโขนของเรือสุพรรณหงส์

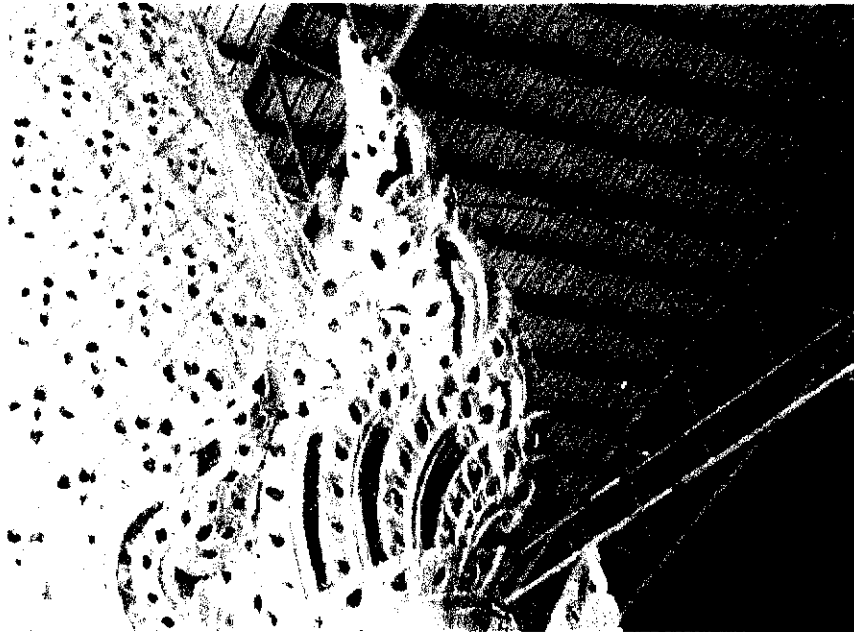
ภาพประกอบ 36 บริเวณส่วนโขนของเสื้อสุพรรณหงส์ส่วนที่เป็นตาหงส์และตรีบข้างปาก

ลายบริเวณตาทำเป็นรูปกระเจี๊ยบได้ลายทำเป็นลูกตาของหงส์ประดับกระจกสีขาวใจกลางสีดำ

ภาพประกอบ 37 บริเวณส่วนโขนของเสื้อสุพรรณหงส์ช่วงต่อระหว่างคอกับหัว

ส่วนของโขนเรือที่เป็นรูปหัวของหงส์ ทำมาจากไม้แกะสลักบริเวณปากหงส์เป็นครีบริบรอบปาก เรียกว่าไฟรปาก การแกะลายได้ชุดตัวลายให้ลึกลงในบริเวณแกนของลายมีลักษณะพลิ้วเหมือนใบไม้(ใบเทศ) ช่วงหัวเชิดขึ้น

ภาพประกอบ 40 ลายกนกกรรณิณี บริเวณคอของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ลายกนกกรรณิณี เป็นลายที่เกิดจากลายกนกแผ่ผสมกับลายกนก กรรมวิธีการสร้างลาย โดยใช้ การแกะสลักไม้ ปิดทองประดับกระจก ลวดลายประดับเหนือรัดอกของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ลักษณะเป็น กาบหุ้มช่วงลำคอของหงส์ ไล่ลายประดับกระจกละเอียดและถี่ขึ้น

ภาพประกอบ 41 รัดอกของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ลายรัดอกบริเวณโขงเรือ เป็นลายที่วางคาบบริเวณที่จะมีการเชื่อมต่อของลาย หรือเชื่อมต่อระหว่างวัตถุที่มีความแตกต่างกัน เช่น มีลวดลายต่างกัน ขนาดต่างกัน หรือการใช้วัสดุต่างชนิดกัน

ภาพประกอบ 42 ภาพขยายลายรดอกเรือสุพรรณหงส์

ลายรดอก กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักปิดทองประดับกระจก ลักษณะลายจะมีประจํา ยามดอกใหญ่บริเวณที่อยู่ส่วนหน้าของโซนเรือขนาดดอกกว้างเท่ากับความกว้างของลายรดอก ลายรดอก ด้านในเป็นประจํายามรักร้อยประดับกระจกสีแดงและเขียวช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงินมีเส้นลาดคั่นขอบ นอกของเส้นลวดประดับกระจกสีแดง นอกสุดเป็นกระจังวงนํ้าลายประดับกระจกสีเขียว ช่องไฟด้านหลัง กระจังประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน ลายรดอกจะใช้เชื่อมระหว่างวัตถุ การจัดวางลายบนพื้นที่มีลักษณะเป็น แถบสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ภาพประกอบ 43 ลักษณะหงส์คาบลายข้างเรือสุพรรณหงส์

ลายหัวเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ โครงลายเป็นผืนคล้ายสีเหลี่ยมผืนผ้าวางตัวโค้งตามรูปหัวเรือ การจัดวางลายมีการเสริมชอกนกในพื้นที่ว่างตัวลายเป็นลายก้านขด 2 วง กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักไม้เป็นลายเถา ก้านขดหงส์คาบ บนเถา ก้านขดมีหัวหงส์คาบลายประกอบ ลักษณะการของลายก้านขดที่ใช้ให้ความรู้สึกเหมือนปุยเมฆที่มีความอ่อนช้อยทำให้เห็นเหมือนอยู่บนวิมาน สัตว์กระจกที่ใช้ในเถา ก้านขดประดับกระจกสีเขียวและกระจกสีขาวในลักษณะปิดทองร่องกระจก ช่องไฟของลายก้านขดประดับกระจกสีน้ำเงิน

1.1.2. ข้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

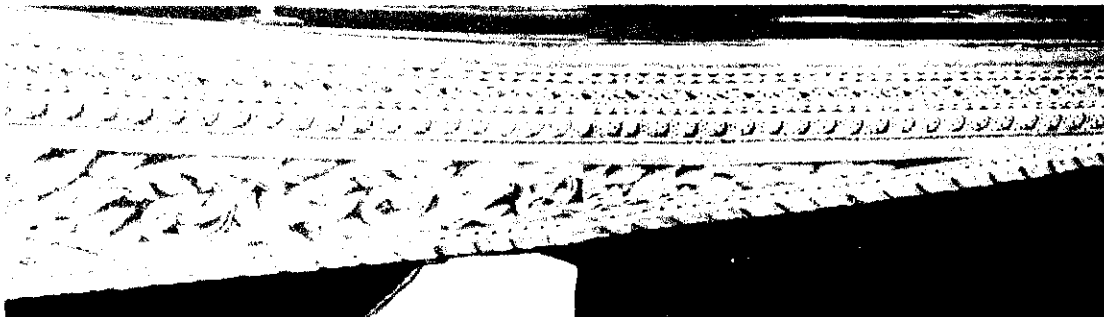
ภาพประกอบ 44 ลายรัดอกคาคาลำเรือสุพรรณหงส์

ภาพประกอบ 45 ดอกประจำยามครึ่งซีกบนลายรัดอกคาลำเรือสุพรรณหงส์

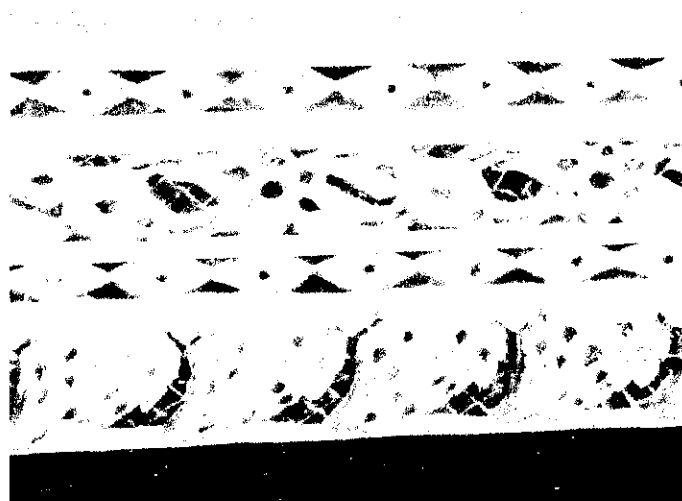
ลายคาคาลำเรือตอนหน้าลักษณะเป็นลายประจำยามรักร้อย เป็นแผ่นผืนผ้าคาคาข้างลำเรือลักษณะลายเหมือนลายรัดอกบริเวณโขนเรือ กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักไม้ บริเวณใต้ท้องเรือเป็นลายประจำยามรักร้อยคาคาข้างลำเรือขอบเรือเป็นดอกประจำยามครึ่งซีกขนาดใหญ่ กึ่งกลางแถบลายในเป็นลายรักร้อยใส่ลายรักร้อยประดับกระจกสีเขียวช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงินขอบสายรัดอกเป็นลายรักร้อยช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ลายที่ใช้คาคาข้างลำเรือส่วนนี้ทำหน้าที่ระหว่างลายหัวเรือกับลายข้างเรือ เนื่องจาก

ลายขอบข้างของเรือจะต้องลดระดับความกว้างของลายให้เล็กลงจนเหลือเป็นลายหน้ากระดาน ขอบล่างของลายข้างเรือที่เป็นลายหน้ากระดานขอบบนสุดจะเป็นขอบบัวและถัดมาเป็นลายพุ่มข้าวโอบเขตขอบล่างเป็นกระจิงรวน

ภาพประกอบ 46 ลายโชนด้านข้างเรือสุพรรณหงส์

ลายข้างเรือช่วงต่อจากลายคาดข้างเรือ โครงลายมีพื้นที่เป็นรูปสามเหลี่ยม ลักษณะลายเป็นเถา ก้านขดปลายสุดของสามเหลี่ยมเป็นชอกนกโดยใช้เถาชอกนกวางเต็มพื้นที่สามเหลี่ยม ช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงินตัวลายปิดทอง ก้านลายประดับกระจกสีเขียวเป็นลักษณะปิดทองร่องกระจก

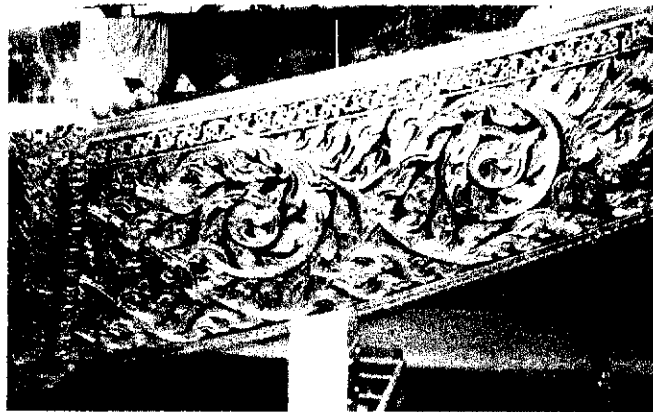

ภาพประกอบ 47 ลายข้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

พื้นเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เป็นสีดำ กรรมวิธีการสร้างลายบริเวณข้างเรือเป็นลายหน้ากระดาน กระสลักด้วยไม้ปิดทองประดับกระจก มีลักษณะเป็นแถบยาวตลอดลำเรือ ตัวลายเริ่มจากขอบบนสุดของข้างเรือลักษณะของลายเป็นลายประจำยามกลีบดอกประดับกระจกสีขาวได้ลายประดับกระจกสีแดง จะเป็นลายประเภทลายหน้ากระดานก้านแย่งพุ่มข้าวโอบเขต ขอบตอนล่างเป็นกระจิงรวน การประดับกระจกช่องไฟใช้

กระจอกสีน้ำเงิน ได้กระจัดประดับกระจอกสีเขียว และขาว การประดับกระจอกบนได้ลายก้านแย่งพุ่มใบเทศมีสีของไส้ดอกไม่เหมือนกัน อาจเกิดจากการซ่อมแซมที่ไม่ประณีต

1.1.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ภาพประกอบ 48 ท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

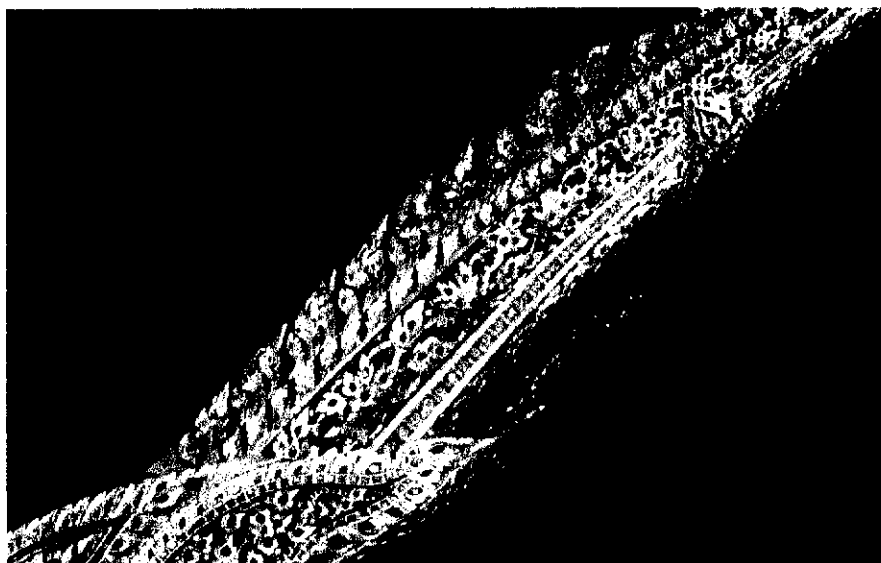
ภาพประกอบ 49 รูปขยายลายท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

โครงของลายเป็นผืนยาวโค้งตามรูปท้ายเรือ ลายก้านขัดบนท้ายเรือด้านข้างแทรกรูปหัวหงส์คาบบริเวณก้านของลาย ลักษณะของลายก้านขัดให้ความรู้สึกเหมือนเรือล่องลอยอยู่ในวิมาน เนื่องจากรูปร่างของโขนเรือที่เป็นหงส์ที่สื่อถึงสุพรรณหงส์ที่เป็นพาหนะของพระพรหมการกำหนดลวดลาย

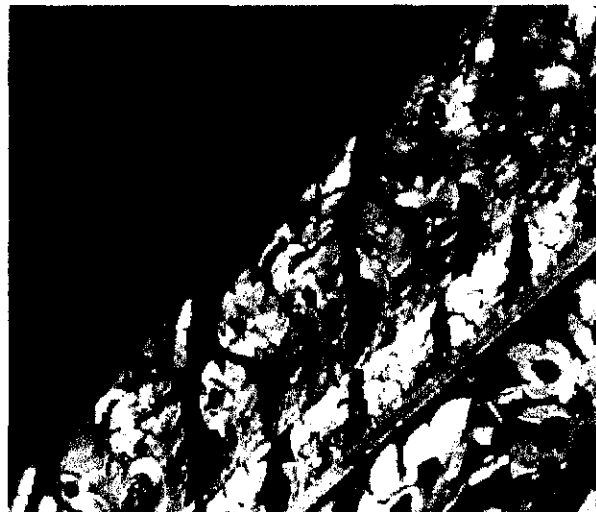
กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายแกะสลักด้วยไม้ บริเวณช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ก้านลาย
 บางส่วนประดับกระจกสีเขียวขอบด้านบนเป็นลายหน้ากระดานก้านแย่งพุ่มข้าวโอบเทศ ลักษณะของลายที่
 ปรากฏที่เป็นลักษณะของลายก้านขด

ภาพประกอบ 50 ลายคดท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

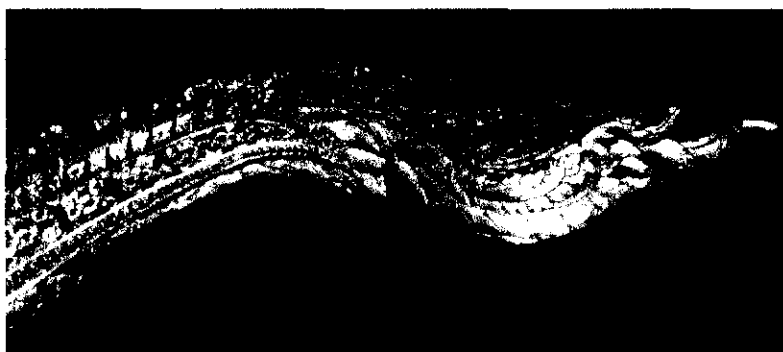

ภาพประกอบ 51 ทวนหางเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ภาพประกอบ 52 กนกท้ายเกรินบนทวนหางเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

ทวนหางของเรือมีลักษณะทอดยาวโค้งลงเล็กน้อย ทวนหางจะยกสูงกว่าส่วนหัวของเรือเป็นส่วนที่มีกนกถือจาก(หางเสือเรือ)บังคับทิศทางของเรือท้ายเรือยกสูงเพื่อช่วยให้มองเห็นข้างหน้าได้ การแกะสลักลายบนทวนหางแกะสลักลายโดยรอบ ลายด้านข้างเป็นเป็นลายก้านต่อดอกใบเทศช่องไฟประดับกระจกลีน้ำเงินไล่ลายประดับกระจกลีเขียว ขอบด้านบนของทวนหางเป็นลายนักษัตร สันด้านบนของทวนหางเป็นกนกท้ายเกรินบริเวณท้องหางเป็นลายกรรไกรช่องไฟของลายประดับกระจกลีน้ำเงินตัวลายกรรไกรปิดทอง

ภาพประกอบ 53 ปลายของท้ายเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ปลายหางเป็นลายกนก

ลักษณะของลายที่ปลายหางค่อนข้างดูยาก ลักษณะของลายหางเป็นลายกนกหางหงส์ โดยการย่อขนาดลายของหางหงส์ ที่มีขนาดใหญ่ให้สามารถนำมาใช้กับส่วนหางของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ได้ กาบบริเวณทวนหางขึ้นมารับปลายหางที่เป็นกนก

การสร้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ สร้างขึ้นในช่วงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 มีพระราชประสงค์ให้จำลองสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจากกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีเดิมที่มีความรุ่งเรืองและสวยงามถือเป็นช่วงที่มีความเจริญสูงสุดทางศิลปะและวัฒนธรรม การสร้างเมืองมีความมุ่งหมายเพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจของประชาชนที่สูญเสียราชธานีและรวบรวมศิลปะที่กระจัดกระจาย การสร้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ซึ่งพบชื่อเรือจากบทนิพนธ์ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง

โดยมีการเปรียบเรือพระที่นั่งเป็นดั่งหงส์ที่เป็นพาหนะของพระพรหม เป็นแนวชี้นำให้เห็นถึงความเชื่อที่ถ่ายทอดมาประกอบกับโขนเรือและลวดลายแกะสลักที่ใช้บนเรือพระที่นั่งโดยมีลักษณะรูปทรงท่งท่าที่เหมือนกำลังบินใกล้เคียงกับคำบรรยาย ส่วนของลวดลายส่วนใหญ่ใช้ประดับบนลำเรือเพื่อความสวยงาม

ลักษณะของเรือเป็นเรือโขนของเรือเป็นรูปหงส์ซึ่งหงส์ในตามคติความเชื่อถือเป็นสัตว์สูง จะเห็นได้ว่าการนำรูปหงส์ตกแต่งตามสถาปัตยกรรม ที่สำคัญทางศาสนา หรือ สถาปัตยกรรมภายในพระบรมหาราชวัง ตามประตู่ซุ้มหน้าต่างของโบสถ์วิหารหรือหอไตรของวัดต่างๆ หงส์ตามคติความเชื่อของพราหมณ์นั้นเชื่อว่าหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม จะเห็นได้ว่ารูปร่างของสัตว์ที่นำมาใช้เป็นโขนนั่นได้ถอดแบบมาจากจินตนาการจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ เรือได้สร้างในช่วงก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ สันนิษฐานว่าความเชื่อในช่วงนี้อาจมองกษัตริย์เปรียบดั่งพระพรหมซึ่งเป็นเทพผู้สร้างที่ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นจึงสร้างรูปเรือพระที่นั่งที่เป็นพาหนะเป็นรูปหงส์ที่เป็นพาหนะของพระพรหม

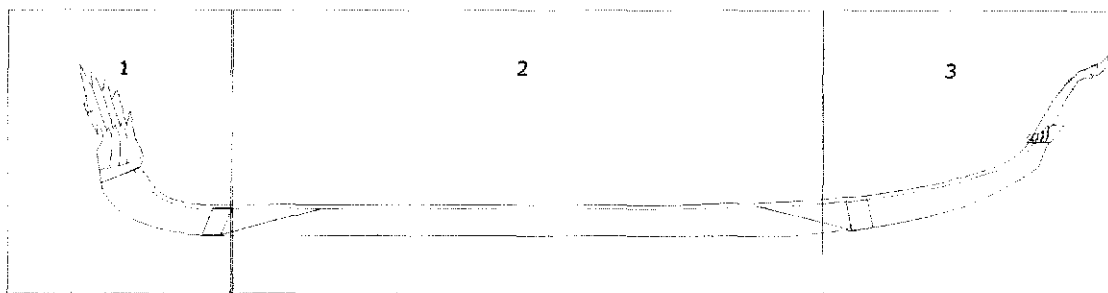
รูปแบบของลายที่ประดับบนเรือจะใช้ลายหน้ากระดานเป็นส่วนใหญ่ จากรูปทรงของเรือที่มีความยาวและพื้นที่ที่ใช้ประดับลายที่อยู่ข้างเรือจะต้องทำให้พื้นระดับของน้ำ จึงมีพื้นที่ลาย

1.2. เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เป็นเรือพระที่นั่งมีหัวเรือเป็นรูปพญานาค 7 เศียร กรมศิลปากร (2539:134) จากบันทึกกล่าวว่า “ลำปัจจุบันสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แทนลำเดิมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4.” เรือพระที่นั่งลำนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นเรือบัลลังก์ แต่ในปัจจุบันทำหน้าที่ในตำแหน่งเรือพระที่นั่งกึ่งทอดบัลลังก์บุษบกแทนเรือพระที่นั่งประภัสสรชัย ลักษณะของเศียรพญานาคเศียรบริเวณส่วนกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุดและมีเศียรสองข้างเรียงลดหลั่นลงมาข้างละ 3 เศียร เป็นเรือที่ใช้ในการเชิญผ้าพระกฐิน ขนาดเรือ กว้าง 2.58 เมตร, ยาว 44.58 เมตร, ลึก 0.87 เมตร ประเภทเรือ พระที่นั่งกึ่ง

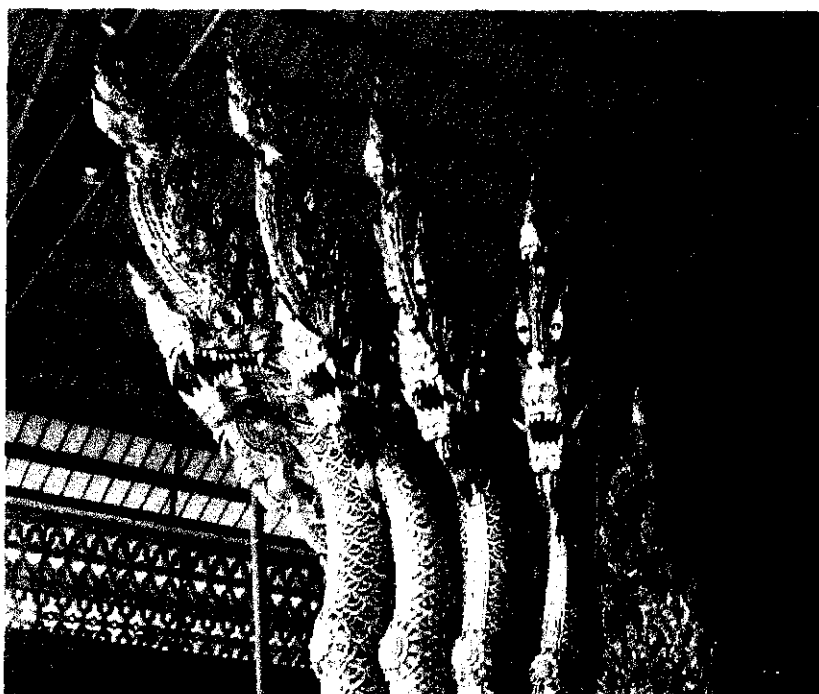
ในการศึกษาเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
2. ด้านข้างเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

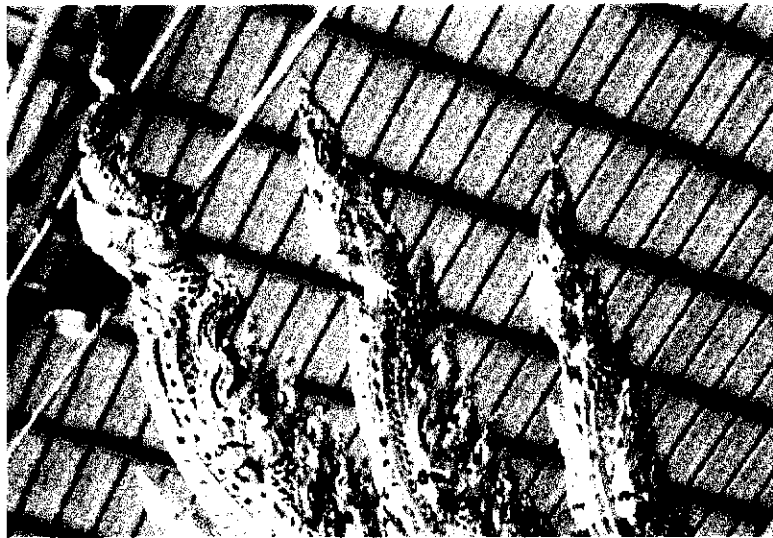
ภาพประกอบ 54 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

1.2.1. โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

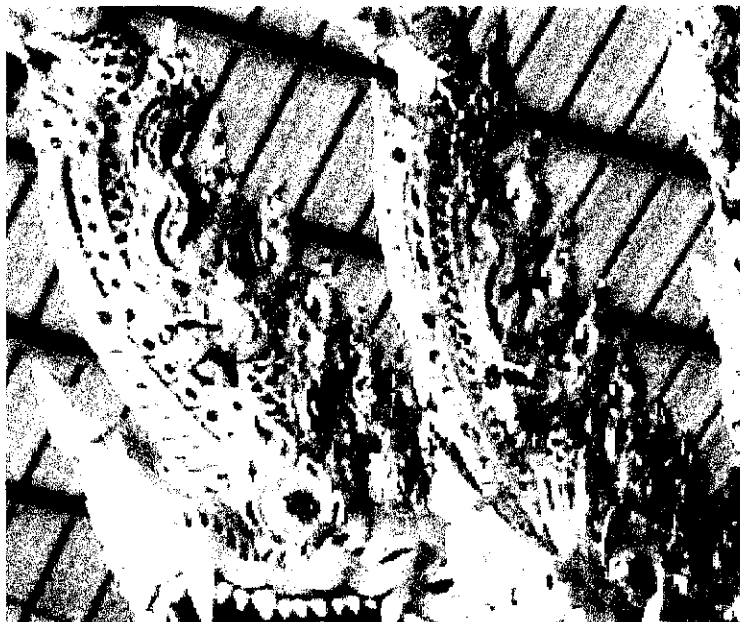

ภาพประกอบ 55 โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

ส่วนยอดของเศียรพญานาคเป็นรูปกนกหัวนาครทั้ง 7 เศียร ลวดลายประดับกระจุกตามร่องเกล็ด เป็นลักษณะงานปิดทองร่องกระจุก

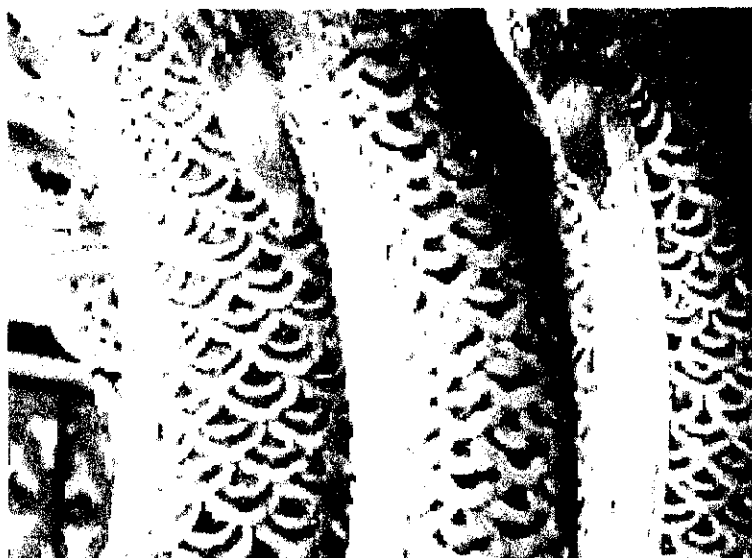

ภาพประกอบ 56 ลายแกะสลักส่วนยอดของเศียรพญานาค

ภาพประกอบ 57 ลายส่วนหัวของเรือที่เป็นรูปพญานาคดัดแปลงมาจากลายกนก

ส่วนยอดของเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช กรมวิธิการสร้างลาย โดยการแกะสลักปิดทองประดับกระจกมีลักษณะลายเป็นเปลวยอดสะบัด การประดับกระจกใช้เพียงตกแต่งในไล่ลาย ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นไม้ที่ปิดทองบริเวณเขี้ยวและในปากใช้สีน้ำมันทา ลูกลาประดับกระจกสีขาวและกระจกสีแดงตรงกลาง

ภาพประกอบ 58 บริเวณลำคอเสื้อพระที่นั่งอนันตนาคราช

ลวดลายบริเวณลำคอ กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักปิดทองประดับกระຈก ลายเกร็ดแกะเป็นร่องเหลือเส้นขอบของเกร็ดและลายเกร็ดประดับกระຈกสีเขียวในร่องเกร็ด บริเวณส่วนหน้าของคอเป็นแนวเส้นเกร็ดห้องนำลักษณะมาจากลักษณะของร่องเกร็ดห้องงูแกะเป็นร่องเหลือเส้นขอบเกร็ดประดับกระຈกสีขาวในร่อง

ภาพประกอบ 59 บริเวณอกของพญานาคมีลายดอก 10 กลีบ ประดับอกละ 1 ดอก

บริเวณหน้าอกของพญานาคเป็นรูปดอก 10 กลีบ กรรมวิธีการสร้างลายโดยวิธีแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระຈก กึ่งกลางของดอกเป็นเกสรแกะด้วยไม้เป็นเมล็ดเกสรปิดทอง กลีบดอกมี 2 ชั้นกลีบดอกชั้นในมีขนาดเล็กและไส้ของกลีบดอกออกประดับกระຈกสีขาว กลีบดอกชั้นนอกมีขนาดใหญ่และไส้กลีบดอก

ประดับกระจกลีแดง ลักษณะของดอกอาจเป็นความหมายตามความเชื่อของพราหมณ์ที่กล่าวว่าเศียรของพญานันตนาคราชที่มีความหมายแทนวันทั้ง 7 วัน

บริเวณรอบค่อนั้นจะมีกระเจี๊ยบพยอม ลักษณะของกระเจี๊ยบพยอมเป็นกระเจี๊ยบขนาดใหญ่ช่วงกลางของกระเจี๊ยบมีรูปเทพพยอมอยู่ กระเจี๊ยบประดับกระจกลีเขียวในไล่ลายช่วงกลางลายรูปเทพพยอมด้านหลังรูปเทพประดับกระจกลีน้ำเงิน ลักษณะของกระเจี๊ยบเป็นกระเจี๊ยบชั้นสูงจึงใช้แกะไม้ประกอบประดับบุษบก, ราชรถ, ของพระมหากษัตริย์

ภาพประกอบ 60 ช้องปิ่นจ่ารง อยู่ตรงกลางรัดอกของเรือพระที่นั่ง

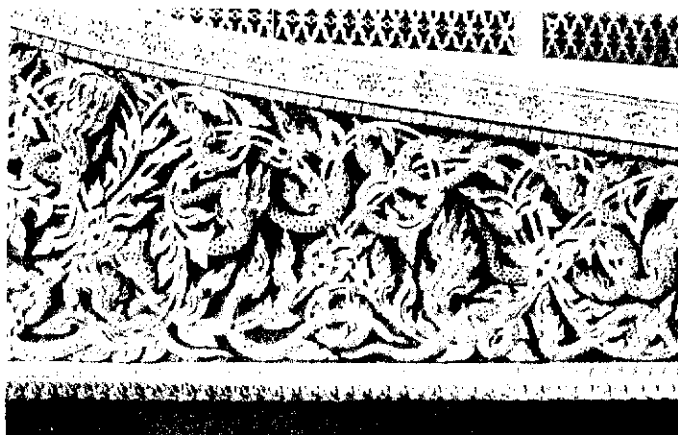
ปิ่นจ่ารงเป็นปิ่นสำหรับติดตั้งบนพาหนะใช้ยังระยะใกล้นิยมใช้ติดในเรือพิฆาตการเล็งยิงต้องหันหัวเรือจึงเข้าหาเป้า จำเป็นต้องมีความคล่องตัว ตัวอย่างเช่น เรือเสือทะเลยานชล และเรือเสือดำรณสินธุ์ ซึ่งเป็นเรือปืนที่มีขนาดเล็กมีความเร็วมาก สันนิษฐานว่าการติดตั้งปิ่นจ่ารงบนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชเพียงเพื่อใช้แสดงแสนยานุภาพของเรือ ช้องปิ่นเป็นลักษณะลายคล้อยคล้อยกรองคอตที่ด้านหน้าและด้านหลังประกบกันเป็นวงกลม

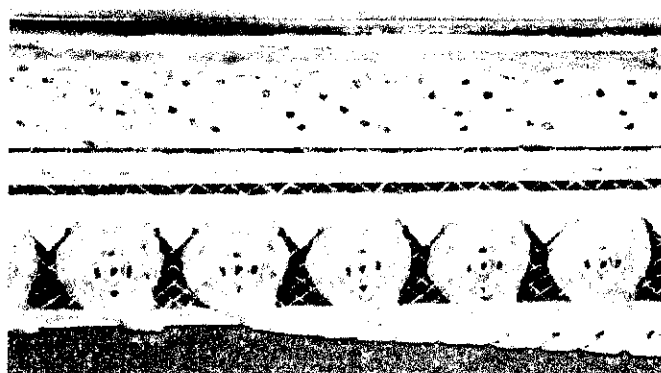
ภาพประกอบ 61 ลายรัดอกของเรืออนันตนาคราช

ลายรัดอกตอนล่างกรรมวิธีการสร้างลายโดยแกะสลักปิดทองประดับกระจกลี เป็นลวดลายรักร้อยคาดด้วยเส้นลวดลายคอตทองไม้และลายกระเจี๊ยบเป็นลายแกะไม้ปิดทองประดับกระจกลี

1.2.2. ลายข้างเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

ภาพประกอบ 62 ลายรดอกของเรืออนันตนาคราช

ภาพประกอบ 63 ลายขอบข้างเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

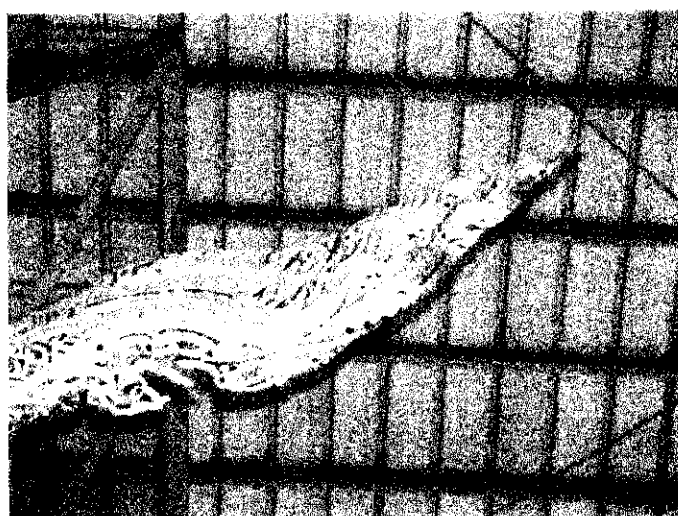
ลายข้างเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช บริเวณหัวเรือพื้นที่เป็นผืนยาวโค้งตามรูปหัวเรือลวดลายที่ใช้เป็นลายเถาขนาดใหญ่การวางลายเต็มเนื้อที่ลักษณะเช่นเดียวกับลายบนงานในสมัยอยุธยาตอนปลาย ขอบด้านข้างพื้นที่เป็นแนวยาวเกาะขอบเรือกรรมวิธีการสร้างลายลายข้างเรือเป็นลายหน้ากระดานขนาดใหญ่มีเส้นลวดกันมีลายกระจังวงเกาะอยู่ด้านล่าง บนพื้นข้างลำเรือเป็นสีเขียวสันนิษฐานว่าเป็นสี

1.2.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

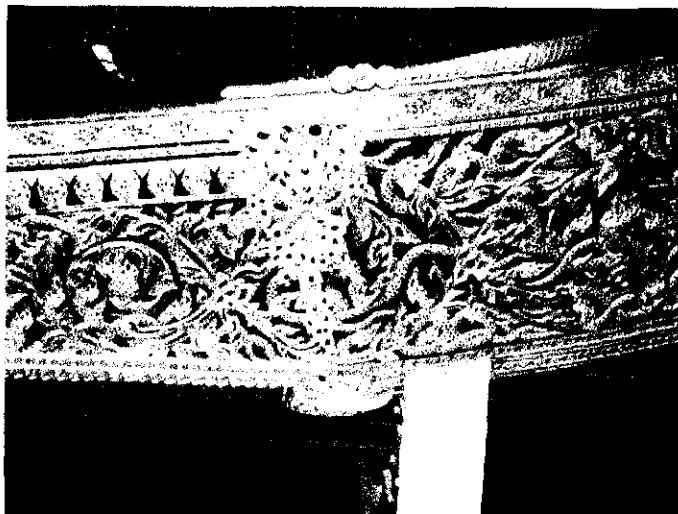
ภาพประกอบ 64 ท้ายเรืออนันตนาคราชบริเวณทวนหางมีลายเป็นเกร็ด

ส่วนท้ายของเรือช่วงที่เป็นทวนหางจะออกแบบลวดลายให้เข้ากับโซนเรือโดยประดับเป็นเกร็ดไล่ของเกร็ด
ประดับกระจกสีเขียวสังเกตว่าเมื่อมีส่วน

ภาพประกอบ 65 ปลายหางเรืออนันตนาคราช

ปลายสุดของหางเรืออนันตนาคราชทำเป็นลายหางไหลทำให้คล้ายกับปลายหางของพญานาค
ลวดลายใช้ปิดทองร่องกระจกคือใช้แกะสลักตัวลายขึ้นมาในร่องลายใช้กระจกสีประดับ ตัวลายที่แกะปิดด้วย
ทอง

ภาพประกอบ 66 ห้ายเรือนันทนาคราชเป็นลายเถาก้านขด

ลายห้ายเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายปิดทองประดับกระจก ด้านข้างเป็นลายเถาก้านขดหัวนาคมีการสอดแทรกรูปพญานาคบริเวณเถาลาย ช่องไฟของลายประดับ กระจกสีน้ำเงิน ระหว่างรอยต่อของลำเรือและห้ายเรือประดับด้วยลายประจำยามรับขอบกระงังฐานของขอบข้างเรือ

1.3. เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

เป็นเรือพระที่นั่งที่ปัจจุบันใช้เป็นเรือพระที่นั่งรอง คือทำหน้าที่เป็นเรือแทนเรือพระที่นั่งทรงเมื่อเรือพระที่นั่งทรงใช้การไม่ได้ ในการจัดรูปกระบวนเรือ เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์จะล่องตามหลังเรือพระที่นั่งทรง กรมศิลปากร (2539:134) จากบันทึกกล่าวว่า “เรือถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5”

ขนาดเรือ กว้าง 2.91 เมตร, ยาว 45.67 เมตร, ลึก 0.91 เมตร

ประเภทเรือ พระที่นั่งศรี

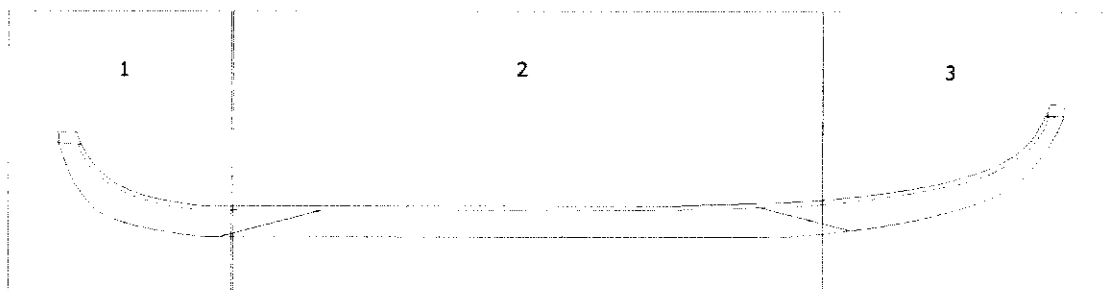
เรือพระที่นั่งจะทอดบัลลังก์กัญญา เป็นที่ประทับกลางลำ ตกแต่งด้วยม่าน

เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์เป็นเรือพระที่นั่งที่มีลักษณะของโขนเรือแตกต่างกับโขนของเรือพระที่นั่งลำอื่นๆในกระบวน เนื่องจากโขนของเรือมีลักษณะเหมือนเรือตั้งแต่ยกสูง ขนาดของเรือจะมีขนาดใหญ่ เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ลักษณะโดยทั่วไปของเรือจะโดดเด่นในลวดลายรูปนาคที่ผูกเรียงเป็นลายเกลียว เป็นการถ่ายทอดถึงจินตนาการของผู้ออกแบบลายที่ต้องการแสดงให้สอดคล้องกับชื่อของเรือ ทำให้เห็นถึงจำนวนนาคที่มีมากมายมหาศาล การจัดวางการร้อยของพญานาคเป็นจังหวะ ทำให้เห็นการแบ่งชั้นของนาคโดยในลวดลายสุดถูกกันด้วยเกี้ยวเป็นชั้นของนาคที่มี 7 เศียร ต่ำลงมาเป็นนาค 3 เศียร และปลายสุดเป็นนาค 1 เศียร ซึ่งเป็นนาคระดับล่าง จากการถ่ายทอดลายสอดแทรกแนวคิดความเชื่อทางการปกครองที่มีการจัดชั้นชั้น ลักษณะของพญานาคที่อยู่ยอดบนสุดแสดงถึงชั้นชั้นปกครองสูงสุด

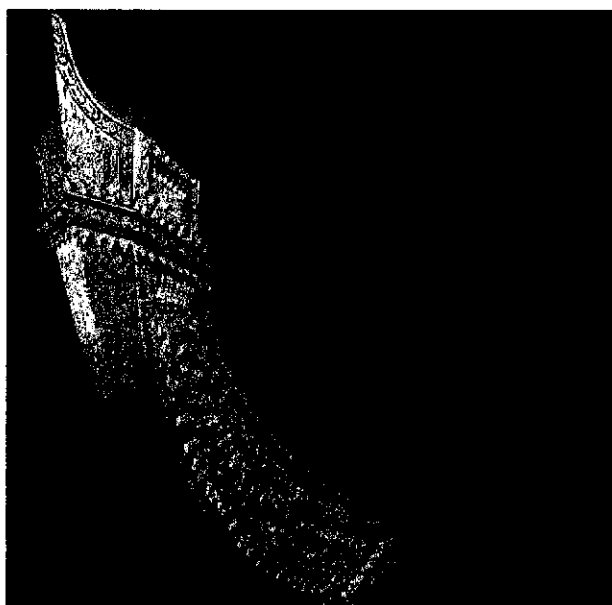
ในการศึกษาเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
2. ด้านข้างเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
3. ท้ายเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

ภาพประกอบ 67 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

1.3.1. โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

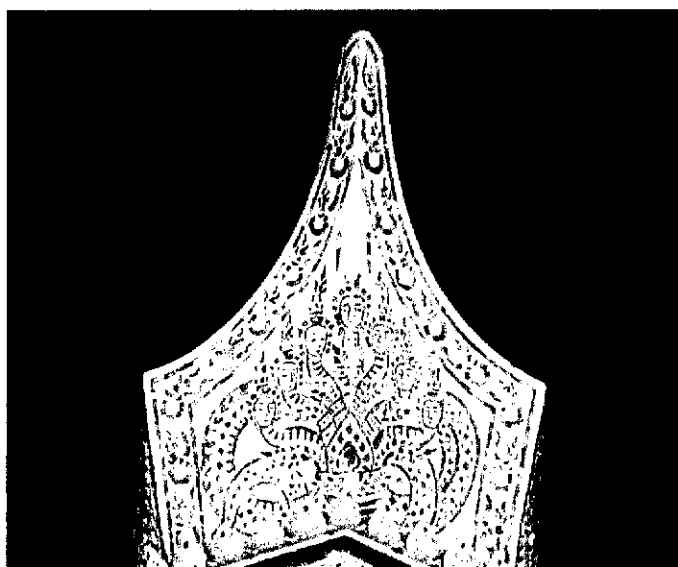

ภาพประกอบ 68 โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

บริเวณโขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจก ลายที่ใช้เป็นลายนาคเกี่ยว ซ่องไฟของลายเหลือพื้นที่เพียงเล็กน้อย พื้นที่ว่างลายบนโขนเรือไม่ได้เป็นรูปสัตว์เป็นโขนของเรือตั้งธรรมดาพื้นที่ในการวางลายจึงมีพื้นที่ด้านหน้าเพิ่มจากเรือลำอื่น ลายด้านข้างเป็นสีเหลี่ยมผืนผ้าที่ตัดโค้งมีความยาว แต่มีการแกะสลักลวดลายตลอดทั้งโขนเรือ มีการใช้ลายร่องกระจกในพื้นที่ด้านหน้า บริเวณยอดจะมีเกี้ยวรักร้อยชั้นในส่วนยอดสุดซึ่งมีรูปพญานาคที่มีหัวเป็นมนุษย์ตัวเป็นนาค

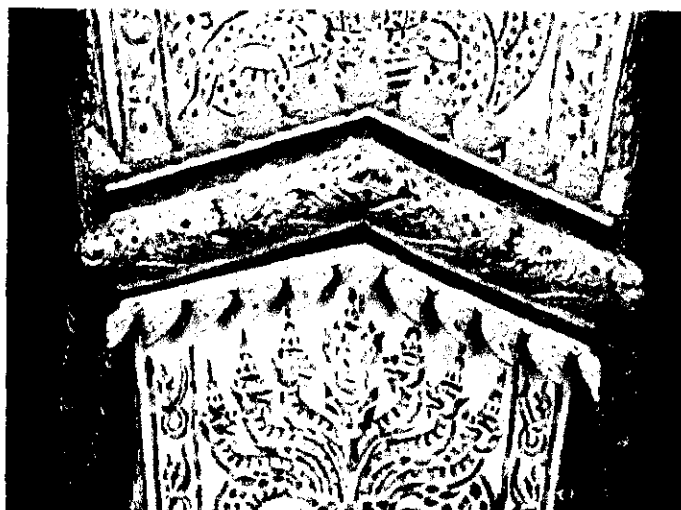
ซึ่งตามคติความเชื่อทางพราหมณ์เชื่อว่าพญานาคนั้นมีหลายระดับชั้น ตั้งแต่ระดับที่เป็นสัตว์เดียรฉาน จนถึงชั้นเทพ ซึ่งชั้นนี้จะสามารถกลายร่างเป็นมนุษย์ได้ ในความหมายของรูปพญานาคที่มี 7 เศียรและสามารถกลายร่างเป็นมนุษย์ได้ สันนิษฐานตามความเชื่อทางศาสนาว่านาค 7 เศียร เป็นพญานาคที่ตนาคราช เนื่องจากความเกี่ยวเนื่องระหว่างกลุ่มเรื่องที่ศึกษาจะเป็นรูปสัตว์ที่มีอำนาจ และมีความเกี่ยวเนื่องกับ พระมหากษัตริย์ ซึ่งในกลุ่มนาคด้วยกันพญานาคตนาคราช ถือเป็นนาคกึ่งเทพที่มีฤทธิ์และเมื่อพระนารายณ์ อวตารไปเกิดในชาติต่างๆ ตามความเชื่อได้เปรียบพญานาคตนาคราช ก็จะตามไปคู่บารมีพระมหากษัตริย์ เป็นพระนารายณ์อวตารลงมา รูปบนโขนเรือนำจะมีความหมายถึงพญานาคตนาคราชที่ไปเกิดคู่บารมีด้วย

ความเชื่อที่ถ่ายทอดลงในการออกแบบและตกแต่งโขนเรือในเรื่องเทพและสัตว์ในหิมพานต์ ลายประกอบในบางส่วนเป็นเพียงลายประดับเพื่อความสวยงาม

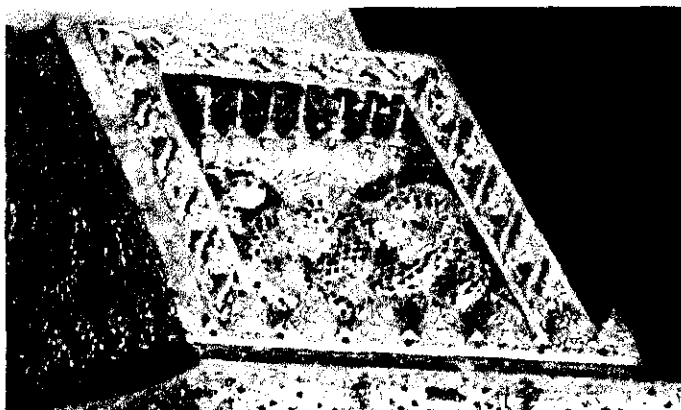
ภาพประกอบ 69 ลวดลายร่องกระจกรูปพญานาคมีหัวเป็นคน

ลายยอดโขนเรือเนกขัตติวงศ์ กรรมวิธีการสร้างลาย เป็นลายปิดทองร่องกระจก คือวิธีการขุดร่องส่วนที่เป็นลายและฝังกระจกลงในร่อง กลางภาพเป็นรูปที่เข้าใจว่าเป็นร่างหนึ่งของอนันตนาคราช โดยรอบด้านข้างและด้านบนทำเป็นลายหน้ากระดานเกลียวนาคส่วนฐานเป็นเกี่ยวลายรักร้อยขอบบนและขอบล่างเป็นกระจังตาอ้อยเรียงโดยรอบมีเส้นลวดคาด ด้านในประดับกระจกสีน้ำเงินลายตอนกลางเป็นลายรักร้อยหัวนาค

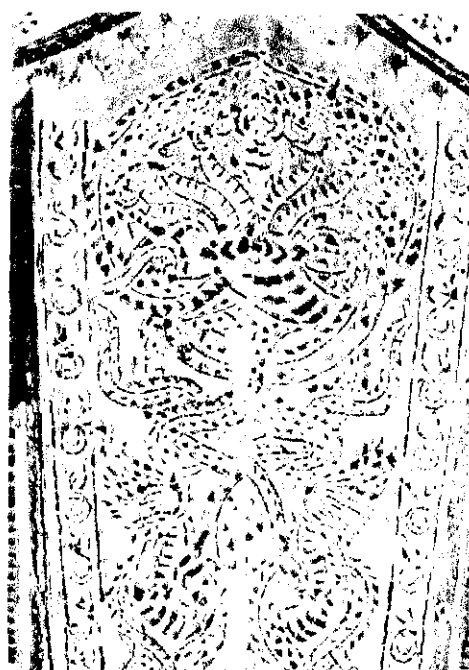
ภาพประกอบ 70 เกี้ยวโชนเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

เกี้ยวบริเวณโชนเรือทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก ไม้เกี้ยวนำมาประกอบบนโชนเรือลายหน้ากระดานบนเกี้ยวทำเป็นรูปหัวนาคตะแคงตามแนวของลายหน้ากระดาน ยอดของหัวนาคหันเข้าชนตรงกลางซึ่งมีรูปเป็นลายหน้าสิงห์ บนตัวลายประดับกระจกสีแซมบนเกร็ดหัวนาคลักษณะลายเป็นลายที่ผูกขึ้นใหม่ที่พบบนเกี้ยวโชนของเรืออเนกชาติภุชงค์ ขอบบนและล่างของเกี้ยวเป็นลายกระจังรวมไล่ลายประดับกระจกสีเขียวตัวกระจังโน้มยื่นออกจากผนังลายทั้งหมดปิดทอง

ภาพประกอบ 71 โชนเรือด้านข้างตอนบนของโชนเรือเป็นลายแกะสลักปิดทองประดับกระจก

ลายโชนเรือด้านข้าง กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจก ลักษณะของภาพเป็นรูปพญานาคมีหัวเป็นมนุษย์ พื้นหลังประดับกระจกสีน้ำเงินลายมีการขุดลายบนลำตัวพญานาคทำเป็นเกร็ดประดับกระจกสีเขียว

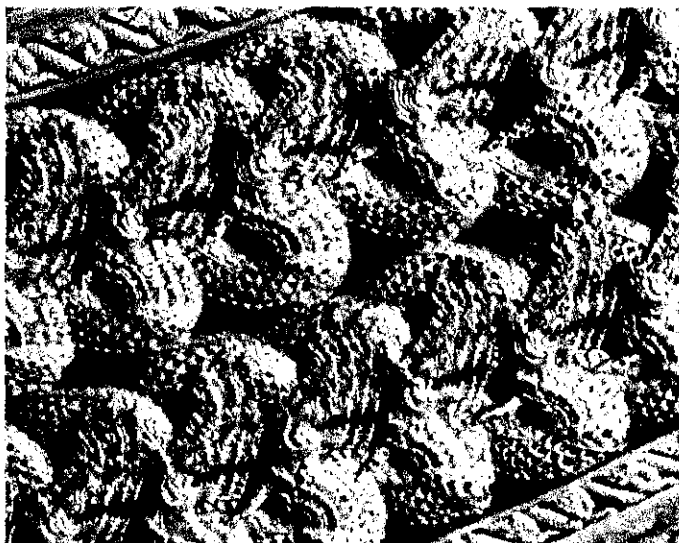
ภาพประกอบ 72 ลายด้านหน้าตอนล่างของเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

บริเวณด้านหน้าใต้เกี้ยวโชนเรือ เป็นพื้นที่วางลายร่องกระจก รูปทรงของพื้นที่เป็นผืน 5 เหลี่ยม ส่วนฐานยาวลงมาเป็นลักษณะผืนผ้า ส่วนยอดที่เป็นมุม 3 เหลี่ยมมีรูปพญานาค 7 เศียรขดหางพันวนรอบหัวเป็นวงกลมและมีลายนาค 3 เศียรเอวหางพันขดรองรับพญานาค 7 เศียร ลักษณะที่เกี่ยวรัดกันขึ้นเป็นลวดลายเป็นการผูกลายขึ้นเฉพาะ กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักปิดทองร่องกระจก ใช้วิธีการเซาะร่องฝังกระจกโดยเส้นลายจะถูกเซาะเพื่อฝังกระจกสี กระจกที่ใช้ประดับเป็นกระจกสีเขียว ลายที่ปรากฏเป็นลายเลียนแบบลายแกะไขว้จากภาพลายสื่อความหมายถึงบริวารนาคมี นาคทั้ง 3 เศียร และ 1 เศียรพันรายล้อมอยู่เบื้องล่าง

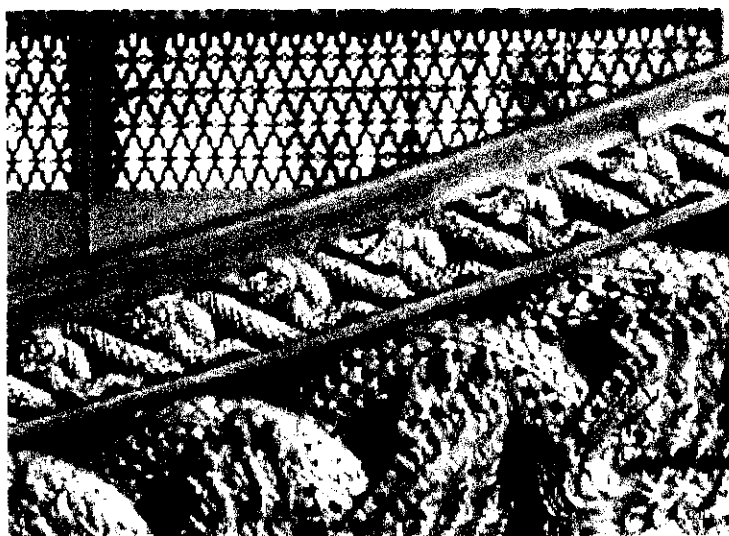
ภาพประกอบ 73 ลายหน้ากระดานบริเวณขอบของลายด้านหน้าเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

ลายหน้ากระดานขอบข้างของลายด้านหน้าโชนเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์เป็นรูปนาคขดเป็นรูปเลขแปด

ภาพประกอบ 74 ลายด้านข้างโซนเรือเนกชาติภูซังค์

ลักษณะของการจัดวางลายใช้ลายลักษณะเป็นลายหน้ากระดานขนาดเกี่ยวสองแถววางเรียงซ้อนกัน ลายเกล็ดประดับกระจกสีเขี้ยว พื้นหลังประดับกระจกสีน้ำเงิน

ภาพประกอบ 75 ลายขอบข้างเรือด้านที่ติดกราบเรือ

ลายบริเวณขอบที่ติดกราบเรือเป็นลายบัวขอบลายทั้งหมดปิดทองถัดลงมาเป็นลายนาฬิกาเกี่ยวพื้น หลัง (ช่องไฟ) ประดับกระจกสีน้ำเงิน

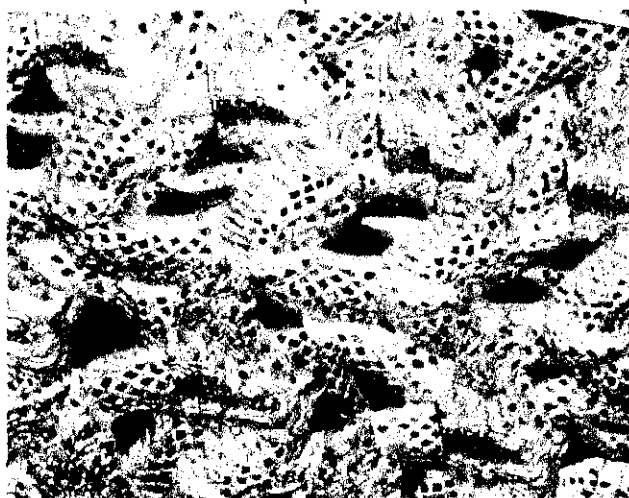
1.3.2. ลายข้างเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

ภาพประกอบ 76 ลายข้างเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

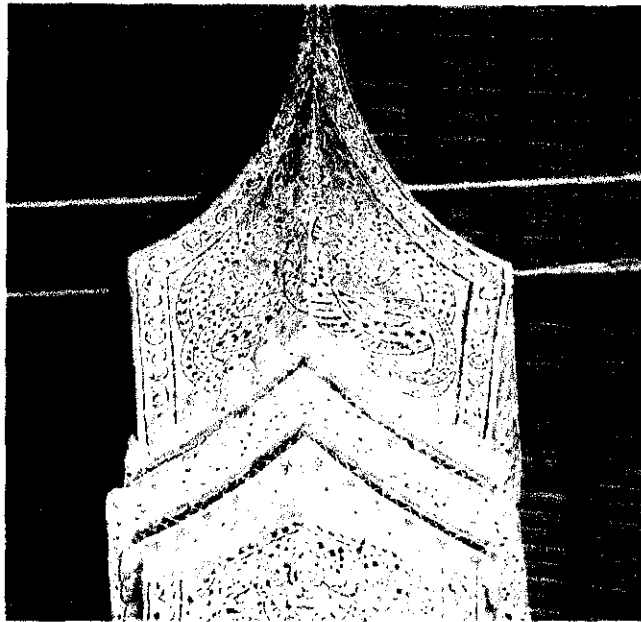
เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจก ลักษณะขอบด้านบนเป็นรูปลายเขี้ยวรูปพญานาคมีเส้นลาดกันด้านล่างมีลายกระจังรวนอยู่ตอนล่างช่องไฟของกระจังรวนประดับกระจกสีน้ำเงิน พื้นข้างเรือถึงท้องเรือเป็นสีชมพู สันนิษฐานว่าเป็นสีประจำวันพระราชสมภพของรัชกาลที่ 5 คือวันอังคาร

3.1.3. ท้ายเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์

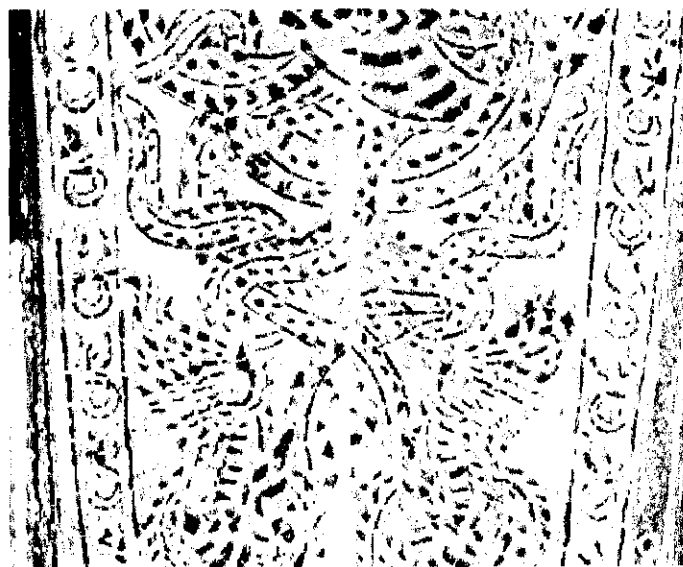
ภาพประกอบ 77 ลายข้างเรือตอนท้ายเรืออเนกชาติภุชงค์

การวางลายของเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์เป็นลายนาครี้นกเหียว เหมือนลายที่อยู่บริเวณหัวเรือ

ภาพประกอบ 78 ทำยเรือเนกชาติภุขงคัลักษณะลายเหมือนกับหัวเรือ

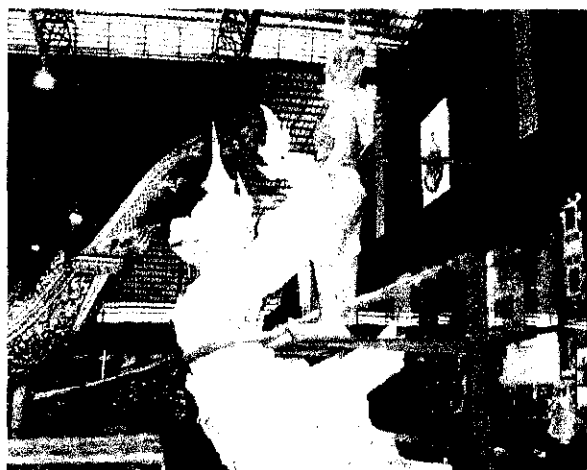
ทำยเรือของเรือเนกชาติภุขงคัลักษณะคล้ายกับส่วนของโขนเรือ แต่มีความสูงที่มากกว่าเล็กน้อย ลายที่ประดับตกแต่งด้านหน้าเป็นลายพญานาคหางวางไขว้เป็นลาย

ภาพประกอบ 79 รูปพญานาคไขว้หาง

1.4. เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 เป็นเรือพระที่นั่งเพียงลำเดียวที่สร้างขึ้นในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และเป็นเรือพระที่นั่งลำเดียวที่สร้างเสร็จภายในรัชกาล เรือลำนี้ทำจากรองแบบจากโขนเรือเดิม กรมศิลปากร() ได้บันทึกว่า "...มีเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ ซึ่งเดิมมีแต่รูปครุฑเปล่าๆ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ทำองค์นารายณ์เดิมเข้าไปด้วย..."

ภาพประกอบ 80 โขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ ลำเดิมซึ่งเสียหายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ลวดลายที่ประดับเสียหาย ลำเรือและท้ายเรือไม่สามารถนำกลับมาซ่อมแซมได้ ทางกองทัพเรือจึงได้ทำการเก็บรักษาโขนเรือไว้ ต่อมาจึงได้มอบให้กรมศิลปากรจัดเก็บรักษา และได้นำมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธีในปัจจุบัน

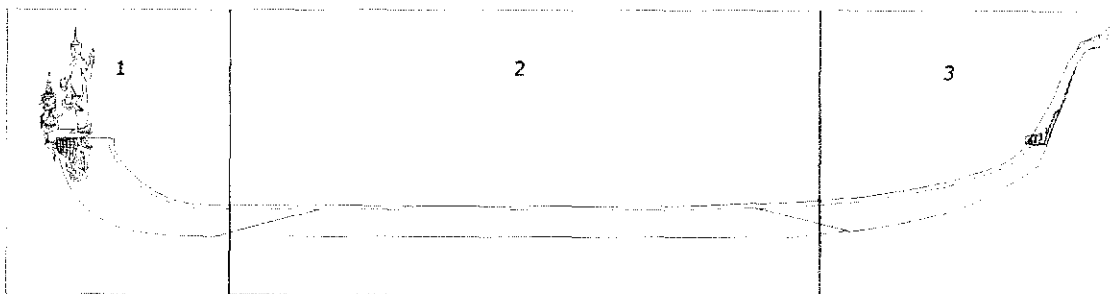

ภาพประกอบ 81 ด้านข้างโขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

โซนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณได้ใช้เป็นต้นแบบให้กับเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ
รัชกาลที่ 9 ซึ่งได้สร้างในวโรกาส 50 ปี แห่งการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน
ขนาดเรือ กว้าง 3.20 เมตร, ยาว 44.30 เมตร, ลึก 1.10 เมตร ประเภทเรือพระที่นั่ง

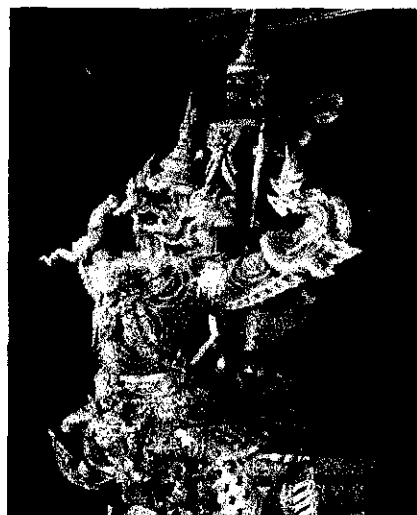
ในการศึกษาเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 ได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษาเป็น
3 ส่วนคือ

1. โซนเรือและหัวเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9
2. ด้านข้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

ภาพประกอบ 82 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

1.4.1. โซนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

ภาพประกอบ 83 โซนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

โขนเรือนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 ลักษณะเป็นรูปพระนารายณ์ถืออาวุธตรีศูลา จักร สังข์ ประทับยืนหลังรูปครุฑ ลำตัวประดับกระຈกสีม่วง ครุฑมีสีตัวสีแดงลายบนตัวครุฑหนึ่งคาบบนหัวเรือ สวมสร้อยสังวาลเป็นลายปิดทองประดับกระຈก มือสองข้างจับนาคข้างละตัวยกขึ้นบริเวณเท้าจับนาคข้างละตัว บริเวณระหว่างขามีช่องป็นจ่ารง

ป็นจ่ารงที่ติดบนเรือพระที่นั่งที่สร้างขึ้นทำจากไม้แกะสลักเป็นรูปป็น ประดับทำให้เห็นว่าเป็นที่นำมาติดตั้งตามการออกแบบเพื่อเสริมให้เกิดความน่าเกรงขาม หรือแสดงแสนยานุภาพของเรือ

รูปนารายณ์ทรงสุบรรณนั้นมิใช้ในการตกแต่งสถาปัตยกรรมบริเวณหน้าบัน ซึ่งในสมัยอยุธยาจะพบเห็นวัดที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างจะมีหน้าบันเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งในปัจจุบันกลับพบวัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างได้ใช้หน้าบันเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ อาจเป็นเพราะระบอบการปกครองและความเชื่อได้เปลี่ยนไป รูปพระนารายณ์ทรงครุฑที่ใช้ตามหน้าบันมีลักษณะเป็นรูปพระนารายณ์ประทับยืนบริเวณไหล่ของครุฑ ซึ่งการประทับยืนแตกต่างกับนารายณ์ทรงครุฑบนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ 9 เนื่องจากรูปพระนารายณ์ที่จัดวางให้ประทับบนไหล่ครุฑเนื่องจากรูปดังกล่าวสามารถมองได้จากมุมมองด้านหน้าเป็นหลัก หากนำรูปพระนารายณ์ซ้อนอยู่ด้านหลังจะดูไม่เหมาะสม ต่างจากลักษณะของเรือที่วางตัวในแนวยาวสามารถมองได้จากด้านข้างรูปนารายณ์ประทับยืนหลังครุฑจะเป็นการจัดพื้นที่ในการวางได้เหมาะสมกว่า

ภาพประกอบ 84 ลายด้านข้างเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ

ลายด้านข้างเรือ กรรมวิธีการสร้างแกะสลักบนแผ่นไม้ปิดทองประดับกระຈก ตัวลายเป็นลายเถา ก้านขดหางโตครุฑบริเวณไหล่และก้านประดับกระຈกสีเขี้ยว ปลายลายก้านขดเป็นรูปครุฑมี 2 ลักษณะ คือ ทำพนมมือ และทำยุคนาค ซึ่งเป็น ลักษณะการผูกลายโดยนำรูปมาผสมกับลวดลายเป็นงานศิลปะในสมัยอยุธยาตอนปลาย ในส่วนของข้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณเดิมนั้นลายที่อยู่ข้างลำเรือเป็นลายดอกพุดตาน ภายในก้านลายประดับกระຈกสีเขี้ยวช่องไฟประดับด้วยกระຈกสีน้ำเงิน

ภาพประกอบ 85 ภายในลายก้านขดมีรูปครุฑยุดนาคอยู่กลางลาย

ภาพประกอบ 86 ภายในลายก้านขดมีรูปครุฑพ่นมออยู่กลางลาย

แต่เดิมลายไขนเรือส่วนล่างของเรือนารายณ์ทรงสุบรรณเป็นลายดอกพุดตาน ในการออกแบบเรือลำใหม่ได้เปลี่ยนใช้ลายเถาก้านขดแทน ลายที่ออกแบบใหม่แสดงลักษณะของภาพครุฑพ่นมอหันหน้าเข้าหา รูปครุฑยุดนาคมีความหมายถึงรูปครุฑที่ยุดนาคคือพญาสุบรรณซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับลักษณะครุฑบนไขนเรือเป็นครุฑที่มีฤทธิ์เหนือเหล่าครุฑ คือตีความได้ว่าผู้ที่นั่งบนหลังพญาครุฑ ซึ่งหมายถึงพระนารายณ์

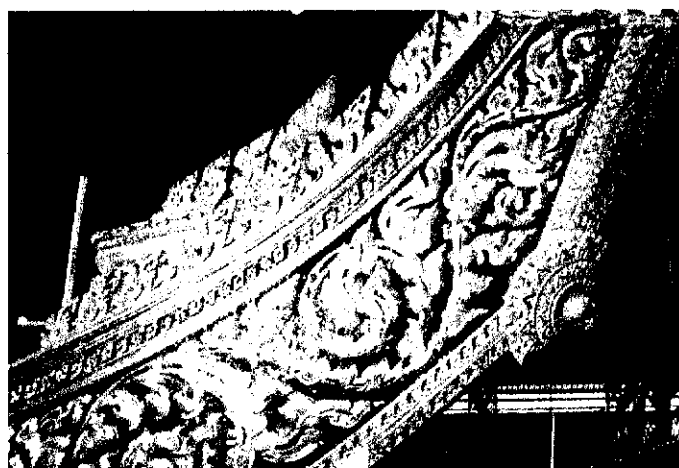
1.4.2. ลายข้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

ภาพประกอบ 87 ข้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

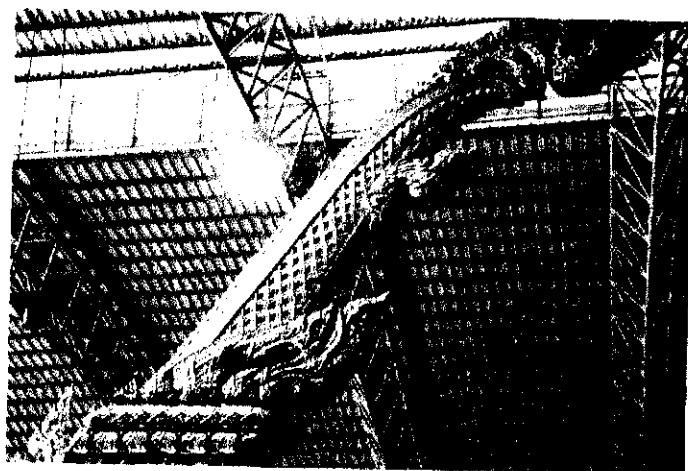
ข้างของเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 พื้นเรือเป็นสีแดง ลักษณะลายขอบเป็นลายหน้ากระดานเครือเถาประจายามไบเทคช่องไฟประดับด้วยกระจกสีน้ำเงิน มีลายเส้นลวดกันขอบลวดประดับกระจกสีเขียวเป็นเส้น และมีกระจกรวนอยู่ขอบล่างช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงินตัวลายปิดทอง

4.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

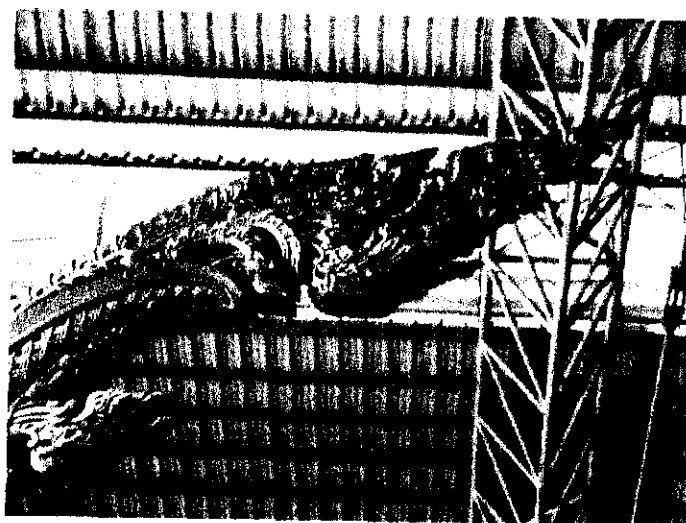

ภาพประกอบ 88 ท้ายเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

ลายตอนท้ายเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายแกะสลัก ปิดทองประดับกระจก ลวดลายเป็นลายเถาขดมีไหลกลนมาจบตรงปลายในก้านลายประดับกระจกสีเขียว ขอบด้านบนมีลายหน้ากระดานในช่องไฟของลายก้านขดประดับกระจกสีน้ำเงินขอบด้านบนมีลายหน้ากระดานเครือเถาประจายามส่วนบนจะมีที่นั่งของนักสราชนักเป็นกนกท้ายเกริน

ภาพประกอบ 89 ทวนหางเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

ภาพประกอบ 90 ปลายหางเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 มีกรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกทำเรือมีลักษณะคล้ายเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เพียงแต่ส่วนปลายเหนือมาลัยท้ายเป็นนกหงาครุฑและท้องลายของทวนหางเป็นลายขนกุฑ

ลักษณะของลวดลายส่วนใหญ่มุ่งเน้นเพื่อการประดับตกแต่งให้วิจิตร บางส่วนของลายทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับหัวเรือ ในส่วนผืนลายเถาก้านขบบริเวณด้านข้างของหัวเรือเป็นรูปครุฑสองตัว ตัวแรกกำลังยืนนาค และอีกตัวกำลังพนมมือ เป็นการให้ความหมายถึงครุฑที่ยุดนาคเช่นเดียวกับรูปบนโขนเรือเป็นครุฑที่มีความยิ่งใหญ่เหนือเหล่าครุฑอื่นๆ ตามความเชื่อที่ยังมีอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเรือลำนี้สร้างขึ้นจำลองแบบโขนเรือเก่าซึ่งลายด้านข้างหัวเรือเป็นลายดอกพุดตาน

ลักษณะของการใช้สีกับลายแกะสลัก พบว่าลายส่วนใหญ่พื้นลายหรือช่องไฟจะประดับด้วยกระจกลีน้ำเงินลายที่ใช้จะจัดไล่บนพื้นที่จนเต็มมีช่องไฟเหลือน้อยเป็นลักษณะของลายในช่วยปลายสุดของอยุธยา ข้างเรือลายจะถูกลดขนาดความกว้าง เพื่อให้ตัวลายพื้นระดับน้ำ การตกแต่งลายบริเวณหัวเรือด้านข้างของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์, เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช และเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 จะเป็นลายประเภทเถากำนหด โดยในเถาลายมีภาพประกอบ ในเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชใช้ลายนาคเกี่ยว (พินิจ สุวรรณบุญ, สัมภาษณ์, 2545) “ในการสร้างลายเรือพระที่นั่งจะมีการผูกลายเฉพาะ ลักษณะของลายเป็นลวดลายที่ผูกขึ้นเฉพาะ มีเนื้อหาที่ถ่ายทอดเกี่ยวกับพญานาคและพญอนันตนาคราชที่เป็นลวดลายบนสุดของโขนเรือ การยกเรื่องสัตว์หิมพานต์มาประดับกับตัวเรืออาจเป็นเพราะเรือเหล่านี้แต่เดิมเป็นเรือรบ ลักษณะของโขนเรือต้องการให้ข้าศึกที่พบเห็นเกรงกลัว แต่มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่าเรือสุพรรณหงส์โขนเรือไม่ได้สร้างเป็นสัตว์ที่ดูร้ายหรือแสดงความต้องการที่จะข่มขวัญ โขนเรือมุ่งประเด็นเรื่องความศรัทธาที่ประชาชนได้แสดงออกต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะของผู้สร้าง แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในพระมหากษัตริย์ในขณะนั้นเปรียบดังพระพรหมที่เป็นผู้สร้าง ซึ่งเรือสุพรรณหงส์ลำแรกได้สร้างในช่วงก่อตั้งเมือง (ภิญญ สุวรรณศิริ, สัมภาษณ์, 2545) “...ในการสร้างงานศิลปะไทยจะเป็นงานที่สวยงามยังแฝงความเชื่อความศรัทธาซึ่งเป็นผลงานที่มีมากกว่า 3 มิติ...”

2. เรือกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

โขนเรือมีความสวยงามรองลงมาจากเรือพระที่นั่งและความสำคัญของเรือในกระบวนก็มี ความสำคัญ เนื่องจากเป็นเรือที่พระบรมวงศานุวงศ์ และเหล่าเสนาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะประจำที่เรือ เหล่านี้ขณะอยู่ในกระบวน ลักษณะของเรือจะถูกจัดเป็น คู่ในกระบวน การจัดวางมีการจัดอันดับของคู่เรือ และเรือที่คู่กันจะมีลักษณะคล้ายกันมาก เช่น คู่สุร คู่กระบี่ คู่พญาวานร คู่ครุฑ คู่เหรา (เรือเอกไชย) จากบทนิพนธ์ของพระยาพระคลัง (หน) ได้กล่าวถึงลักษณะของเรือรูปสัตว์ในอดีตเช่น รูปเศียรราชสีห์ รูปคชสีห์ รูปสินธุปักษี รูปอินทรียักษิณี รูปกิเลน ฯลฯ ลักษณะของรูปโขนเรือจะเป็นรูปสัตว์ที่น่าเกรงขาม ลักษณะของเรือในกระบวนจะมีเป็นคู่มีลักษณะที่คล้ายกันจึงได้ทำการศึกษาและเปรียบเทียบเรือเป็นคู่ดังนี้

2.1. เรือสุรวายุกษ์

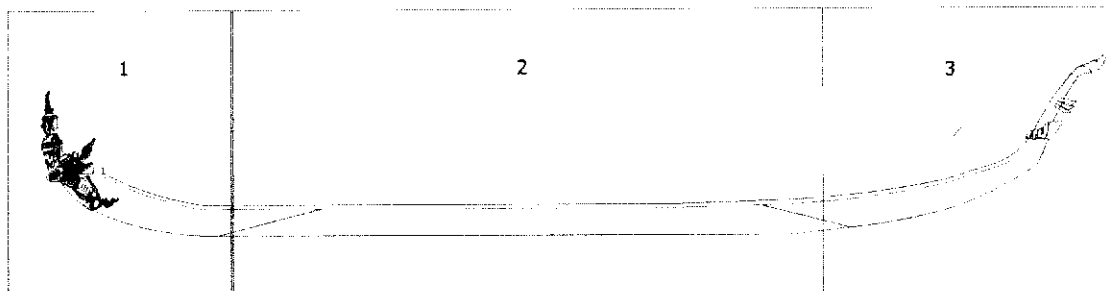
เรือสุรวายุกษ์โขนเรือรูปนกกัญหิ กรมศิลปากร (2539:138) ได้บันทึกไว้ว่า เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง ลักษณะส่วนหัวเป็นนกกัญหิลักษณะหน้าตาโหลงปากขบ มงกุฎเดินหน ฉลององค์แขนสั้น รูปร่างเหมือนกันลายที่ใช้เหมือนกันแต่สีตัวแตกต่างกัน อสุรวายุกษ์สีตัวเป็นสีเขียวแก่ ส่วน อสุรปักษาสีตัวเป็นสีเขียวก้านมะลิ ไม่ปรากฏปีที่สร้าง

เรือสุรวายุกษ์

ขนาดเรือ กว้าง 2.03 เมตร, ยาว 31.00 เมตร, ลึก 0.62 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

ในการศึกษาเรือสุรวายุกษ์ได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษาเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือสุรวายุกษ์
2. ด้านข้างเรือสุรวายุกษ์
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือสุรวายุกษ์

ภาพประกอบ 91 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือสุรวายุกษ์

2.1.1. โขนเรือและหัวเรือสุรวายุกษ์

ภาพประกอบ 92 โขนเรือสุรวายุกษ์

ภาพประกอบ 93 ใบหน้าของอสุรวายุกษ์

ภาพประกอบ 94 ลวดลายชุดของโชนเรือสุรวายุกฤษ์

โชนเรือสุรวายุกฤษ์ ลักษณะเป็นรูปครึ่งยักษ์ครึ่งนกตัวสีน้ำเงิน ส่วนบนเป็นยักษ์ส่วนล่างเป็นนกสวมมงกุฎเดินหน ลักษณะของหน้าเป็นยักษ์ปากขบตาโพลง มือทั้งสองข้างถือธงวางบนเอวตรงสามารถถอดเก็บได้ เป็นงานแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกลงสี ลายของชุดเป็นลายเกราะเพชรซึ่งลวดลายชนิดนี้มีคำ่ว่าได้รับอิทธิพลมาจากจีนในภาพจิตรกรรมมักพบภาพยักษ์สวมเกราะเพชรหรือเกร็ดแก้วเกราะเพชร

ลักษณะของโชนเรือแสดงให้เห็นถึงความน่าเกรงขาม เนื่องจากเรือชนิดนี้เป็นเรือที่ใช้ในการสงครามจึงต้องมีการตกแต่งเพื่อใช้ข่มขวัญศัตรู

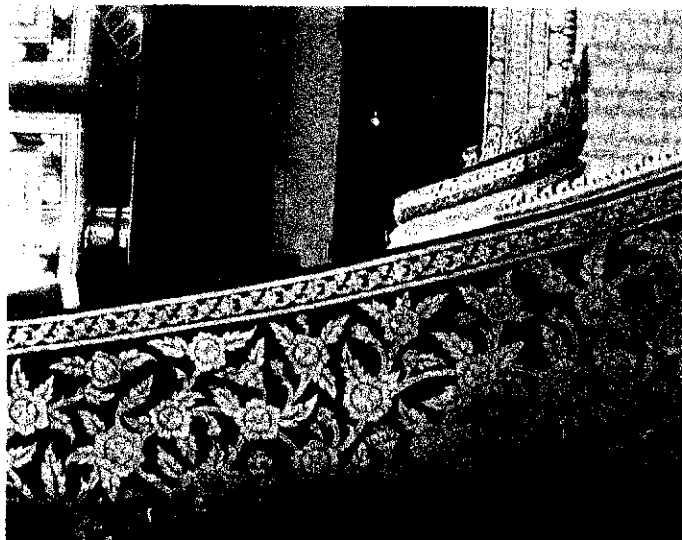
2.1.2. ข้างเรือสุรวายุกฤษ์และเรือสุรปักษา

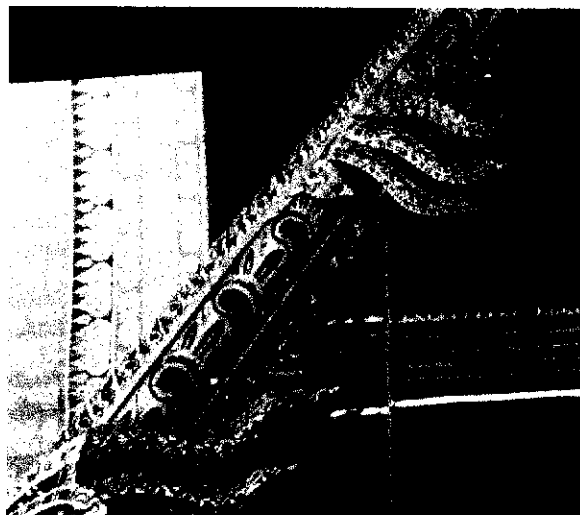
ภาพประกอบ 95 ลายข้างเรือสุรวายุกฤษ์

ลายข้างเรือสุรวายุกฤษ์ เป็นลายประเภทลายรดน้ำ เป็นลายทองบนพื้นดำ (พื้นรัก) ลวดลายเป็นลายหน้ากระดานประจำยามเถาใบเทศอยู่ตอนบนของข้างเรือและมีกระจังปฏิกุณฐานรวนอยู่ด้านล่าง

2.1.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือสุรवायุกษ์

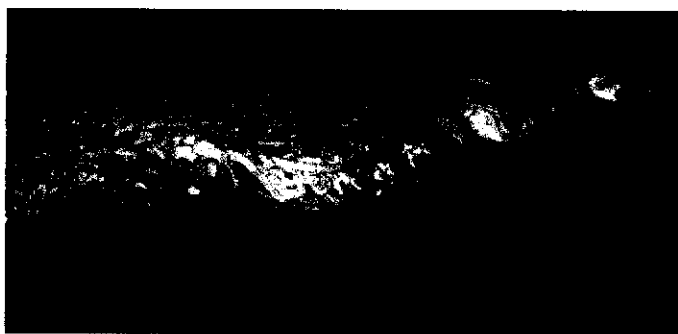

ภาพประกอบ 96 ท้ายเรือสุรवायุกษ์

ภาพประกอบ 97 ทวนหางของเรือสุรवायุกษ์

ลายช้างลำเรือบริเวณท้ายเรือสุรवायุกษ์ กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายรดน้ำลายทองบนพื้นดำ ลักษณะของลายพุดตานก้านแย่งประดับบริเวณด้านข้าง แกบด้านบนด้านบนเป็นลายหน้ากระดานเครือเถา ลายประดับบนทวนหาง ลักษณะของทวนหางเรือสุรवायุกษ์จะมีช่องทางกะลวยแต่งเป็นลักษณะของชนนก แกนหางมีลวดลายแฉวมยุราใช้วิธีการฝังกระจกสีเขียวเป็นลายขอบด้านบนมีลายกระจังรวนเรียงตลอดแนว โคนช่องทางกะลวย รองรับด้วยภาพพรหมศรด้านบนมีที่นั่งนักสราษพนักหลักเป็นกนกท้ายเกรินหัวยักษ์ ลายพุดตานในช่วงต้นรัตนโกสินทร์จะพบมาเนื่องจากลักษณะของลายนี้เป็นลายพระราชนิยม

ภาพประกอบ 98 หางของเรือสุรวาโยักษ์

ทวนหางของเรือสุรวาโยักษ์ กรรมวิธีการสร้างลายเป็นการแกะสลักไม้ที่มีลักษณะเป็นทวน โดยแกะสลักปิดทองประดับกระจก ลายบนทวนหางทำเป็นลายแฉวมยุรา ท้องหางเป็นลายรักร้อยมีหางกะลวยบนกึ่งกลางและตอนล่างของทวนหาง ปลายหางเป็นนกนกสามตัวแฉวมยุรา

2.2. เรือสุรบึกษา

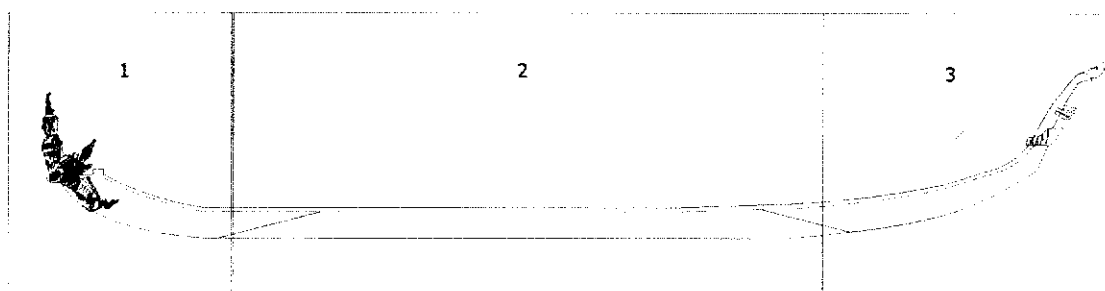
เรือสุรบึกษาเป็นโขนเรือรูปนกยักษ์ ส่วนหัวเป็นยักษ์ลักษณะหน้าตาโหลงปากขบ มงกุฎเดินหน จลององค์แขนสั้น รูปร่างเหมือนกันลายที่ใช้เหมือนกันแต่สีตัวแตกต่างกัน อสุรบึกษาสีตัวเป็นสีเขียว ก้านมะลิ

เรือสุรบึกษา

ขนาดเรือ กว้าง 2.03 เมตร, ยาว 31.00 เมตร, ลึก 0.62 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

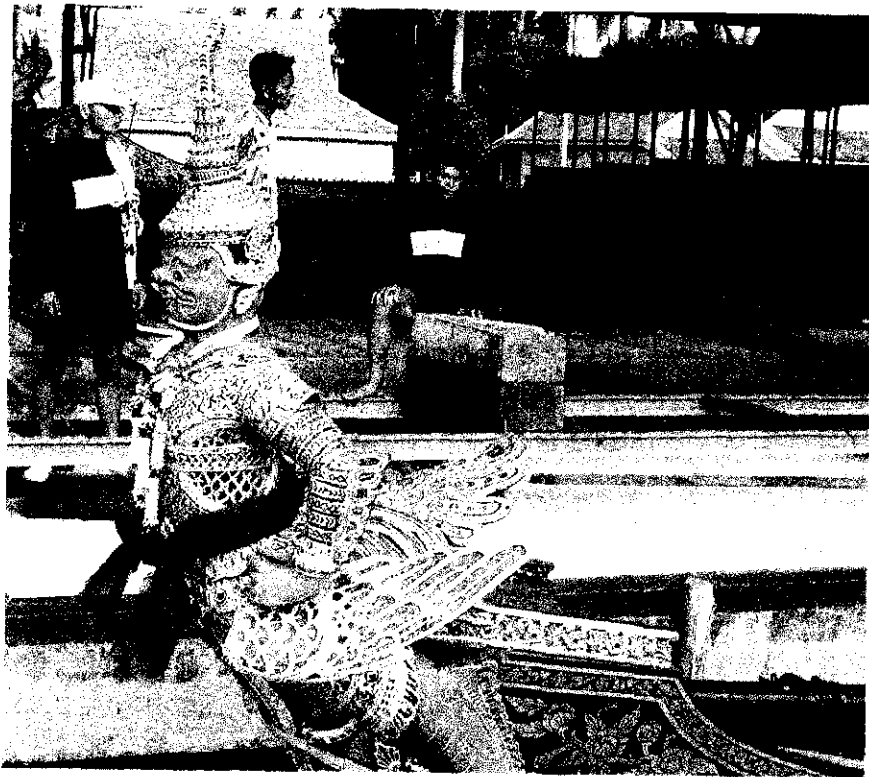
ในการศึกษาเรือสุรบึกษาได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือสุรบึกษา
2. ด้านข้างเรือสุรบึกษา
3. ห้ายเรือและทวนหางเรือสุรบึกษา

ภาพประกอบ 99 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือสุรบึกษา

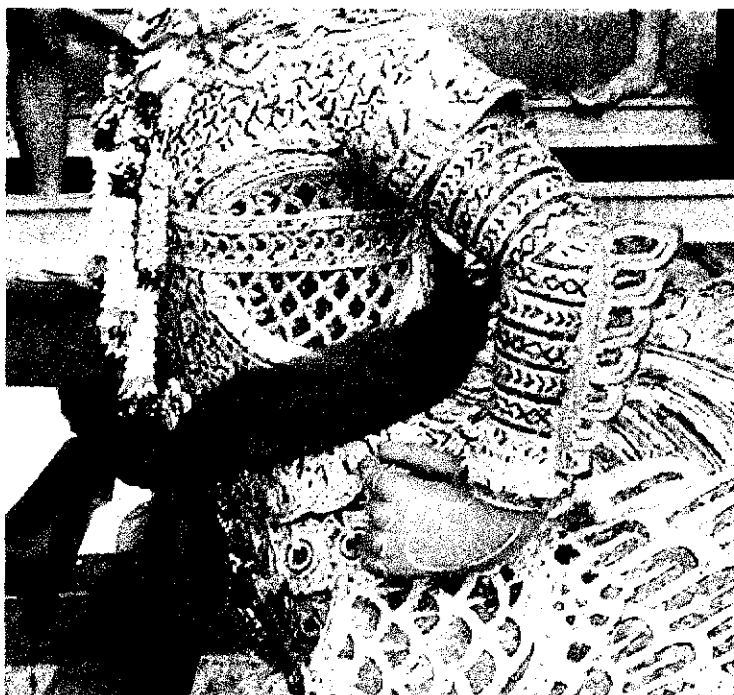
2.2.1. โขนเรือสุรปักษา

ภาพประกอบ 100 โขนเรือสุรปักษา

ภาพประกอบ 101 โขนหน้าสุรบนโขนเรือสุรปักษา

ภาพประกอบ 102 ลำตัวสูบนโชนเรือสุรปักษา

โชนเรือสุรปักษา ลักษณะเป็นรูปครึ่งยักษ์ครึ่งนกลักษณะหน้า เป็นแบบปากขบตาโพลง ส่วนบนเป็นยักษ์ส่วนล่างเป็นนกสวมมงกุฎเดินหน มือทั้งสองข้างถือธงวางบนเอวซึ่งสามารถถอดเก็บได้ เป็นงานแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกเงาสี ลายของชุดเป็นลายเกราะเพชรซึ่งลวดลายชนิดนี้มีเค้าว่าได้รับอิทธิพลมาจากจีนในภาพจิตรกรรมมักพบภาพยักษ์สวมเกราะเพชรหรือเกร็ดแก้วเกราะเพชร

ลักษณะของโชนเรือแสดงให้เห็นถึงความน่าเกรงขาม เนื่องจากเรือชนิดนี้เป็นเรือที่ใช้ในการทำสงครามจึงต้องมีการตกแต่งเพื่อใช้ข่มขวัญศัตรู การประดับตกแต่งเนื่องจากเรือชนิดนี้เป็นเรือของขุนนางจึงใช้ลายรดน้ำบริเวณลำตัวเรือไม่มีการแกะสลักยกเว้นส่วนของโชนและทวนหาง

2.5.2. ข้างเรือสุรปักษา

ภาพประกอบ 103 ลายข้างเรือสุรปักษา

ลายข้างเรือสุรายุภักษ์ เป็นลายประเภทลายรดน้ำ เป็นลายทองบนพื้นดำ (พื้นรัก) ลวดลายเป็นลายหน้ากระดานประจำยามเถาใบเทศอยู่ตอนบนของข้างเรือและมีกระจังปฏิญาณรวนอยู่ด้านล่าง

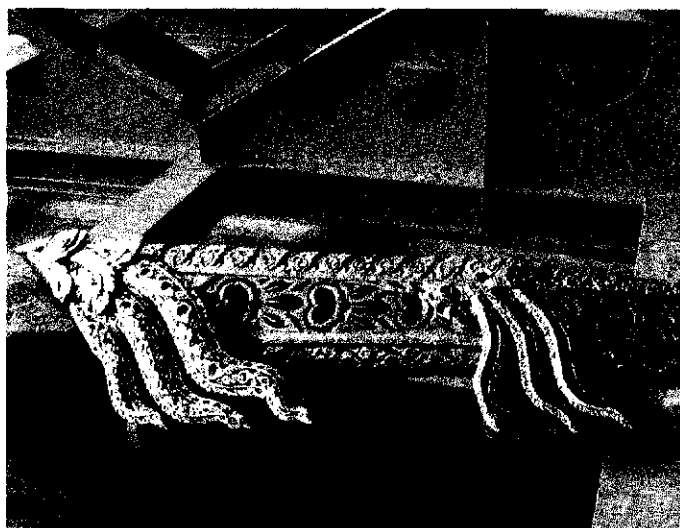
2.5.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือสุรปักษา

ลายข้างเรือสุรปักษา เป็นลายประเภทลายรดน้ำ เป็นลายทองบนพื้นดำ เป็นลายหน้ากระดานเครือเถาอยู่ตอนบนของข้างเรือและมีกระจังปฏิญาณรวนอยู่ด้านล่าง

ภาพประกอบ 104 ท้ายเรือสุรปักษา

ลายข้างลำเรือบริเวณท้ายเรือสุรปักษา กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายรดน้ำลายทองบนพื้นดำ ลักษณะของลายเถาพุดตานประดับบริเวณด้านข้าง แกะด้านบนด้านบนเป็นลายหน้ากระดานเครือเถา ลายประดับบนทวนหาง ลักษณะของทวนหางเรือสุรปักษาจะมีช่องทางไหลแต่งเป็นลักษณะของขนนกแกนหางมีลวดลายแววมยุราใช้วิธีการฝังกระจกลีเขียวเป็นลายขอบด้านบนมีลายกระจังรวนเรียงตลอดแนวโคนช่องทางไหลรองรับด้วยกาบพรหมศรด้านบนมีที่หนึ่งนักสราชนักหลักเป็นกนกท้ายเกรินหัวยักษ์

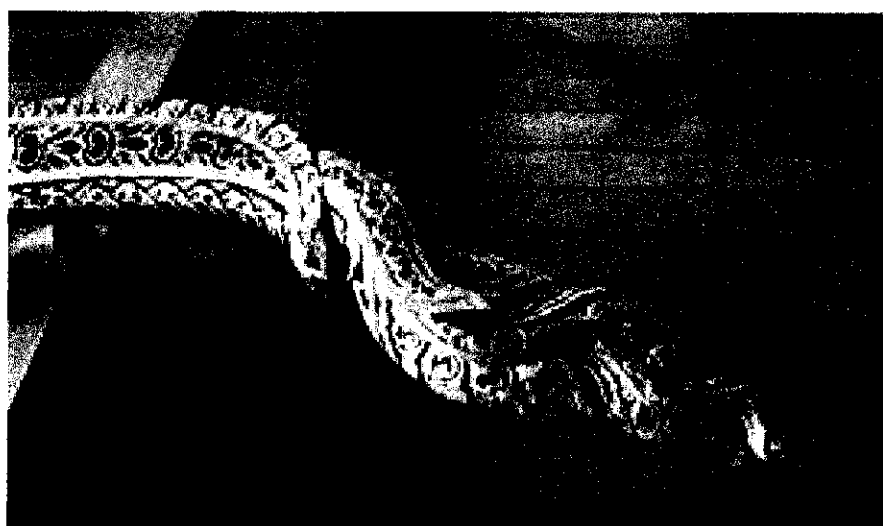

ภาพประกอบ 105 หางของเรือสุรปักษา

ภาพประกอบ 106 หางกะลวยบริเวณโคนทวนหางเรือสุรปักษา

หางกะลวยเป็นลักษณะลายที่ดัดขึ้นมาจากส่วนปลายหางที่ยาวยื่นออกมาของไก่ ลักษณะรูปทรงเป็นหางไหลสามเส้นบริเวณโคนมีลายกาบหุ้ม

ภาพประกอบ 107 ปลายหางของเรือสุรปักษา

ทวนหางของเรือสุรปักษา ปลายหางเป็นนกสามตัวแวมยุราเป็นลายกนกที่นำแวมยุรามาประกอบเพื่อให้เห็นเป็นส่วนประกอบของนกลักษณะการประดับกระจกเป็นการปิดทองร่องกระจก

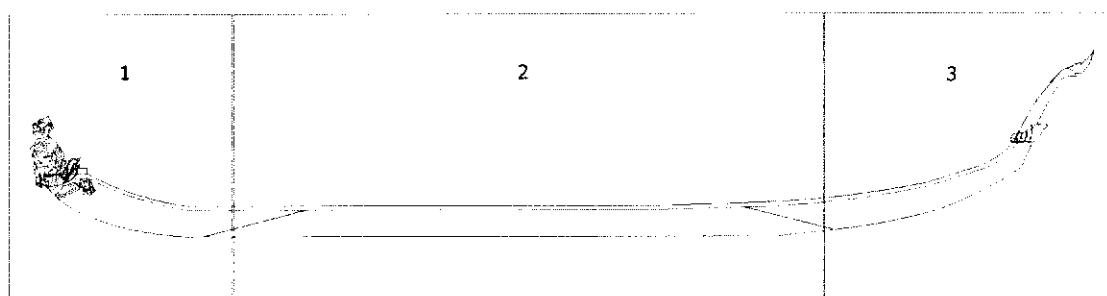
2.4. เรือกระป๋ปราบเมืองมาร

โขนเรือกระป๋ปราบเมืองมาร กรมศิลปากร (2539:138) ได้บันทึกไว้ว่า เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง แต่ถูกระเบิดได้รับความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ 2 ปี กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือและท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์เมื่อปี พ.ศ.2491 ลำปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ.2510 โดยใช้หัวเรือเดิมนำมาซ่อมแซม..

ขนาดเรือ กว้าง 2.10 เมตร, ยาว 28.85 เมตร, ลึก 0.56 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

ในการศึกษาเรือกระป๋ปราบเมืองมารได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือกระป๋ปราบเมืองมาร
2. ด้านข้างเรือกระป๋ปราบเมืองมาร
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือกระป๋ปราบเมืองมาร

ภาพประกอบ 108 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือกระป๋ปราบเมืองมาร

2.4.1. โขนเรือและหัวเรือกระป๋ปราบเมืองมาร

ภาพประกอบ 109 โขนเรือกระป๋ปราบเมืองมาร

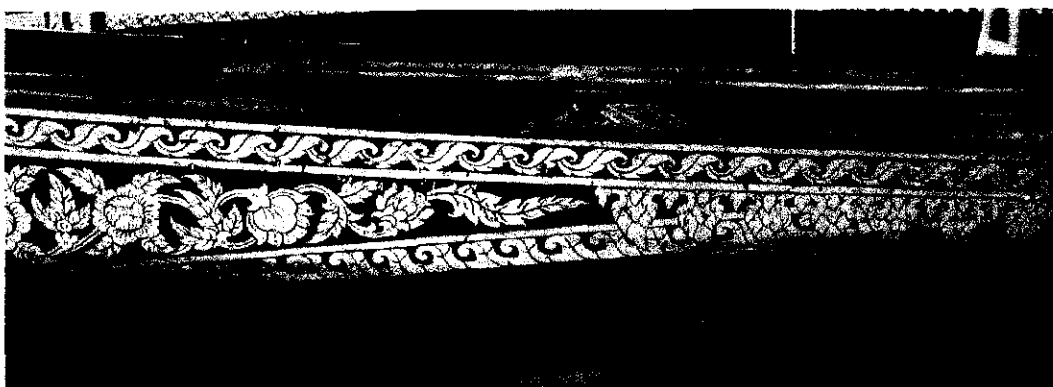
โซนเรือกระบี่ปราบเมืองมาร เป็นโซนของเรือคู่เรือรูปสัตว์ที่เรียกว่าคู่กระบี่ โซนกระบี่ปราบเมืองมารเป็นกระบี่สีขาวตามรูปลักษณะคำบรรยายตัวละครในรามเกียรติ์ตรงกับตัวหนุมานคือเป็นลิงขาวสวมมาลัยทองบนหัว ปากอ้า บนเพดานปากมีเขี้ยวแก้ว

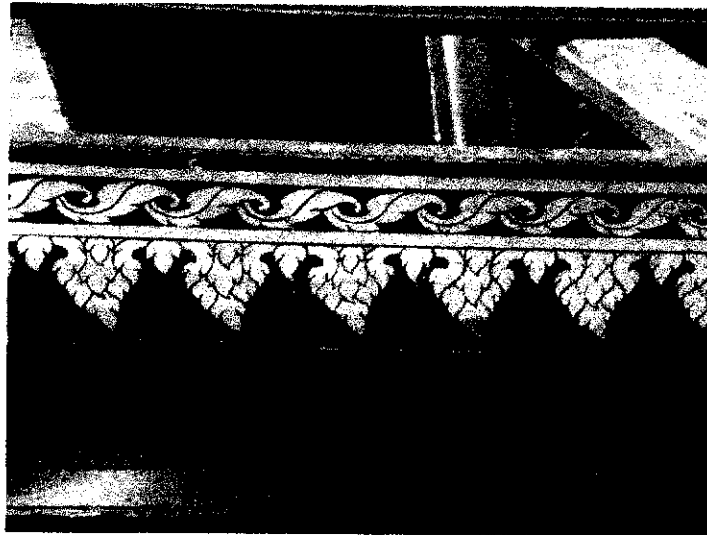
ภาพประกอบ 110 หัวเรือด้านข้างเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

บริเวณเท้าของรูปหนุมานเป็นลูกกรงทำเป็นลายเถาดอกพุดตานเป็นลายแกะสลักปิดทอง ลักษณะของลายบนพื้นหัวเรือเป็นลายรดน้ำ ตัวลายสีทองพื้นสีดำ รูปแบบลายเป็นก้านแย่งพุดตานขนาดของดอกลายจะมีขนาดใหญ่กว่าลายรดน้ำที่ใช้ประดับตกแต่งทั่วไป

2.4.2. ข้างเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

ภาพประกอบ 111 ลายข้างเรือช่วงต่อจากหัวเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

ภาพประกอบ 112 ข้างเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

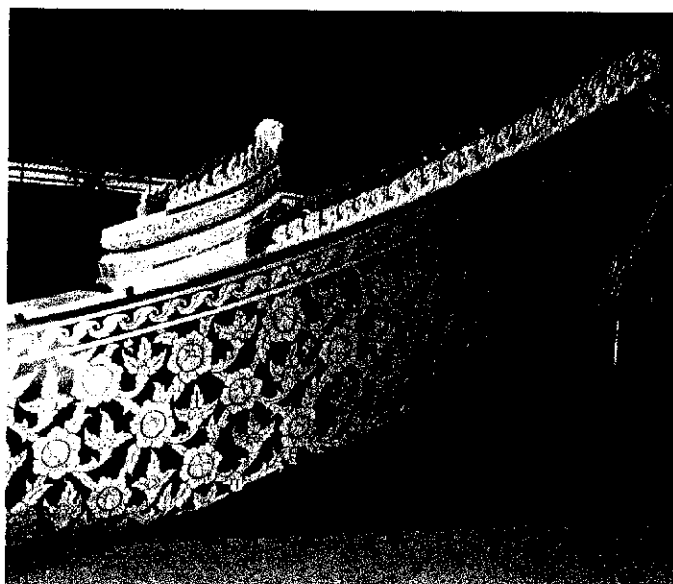
ลักษณะของลายบนข้างเรือกระบี่ปราบเมืองมาร ลายเป็นลายประเภทลายรดน้ำ เป็นลายทองบนพื้นดำ เป็นลายหน้ากระดานเกลียวใบเทศหรือเรียกว่าลายหมอนทองใบเทศ อยู่ขอบบนของข้างเรือและมีกระจังปฏิญาณรวนอยู่ด้านล่าง

ภาพประกอบ 113 ลายช่วงต่อระหว่างข้างเรือกับท้ายเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

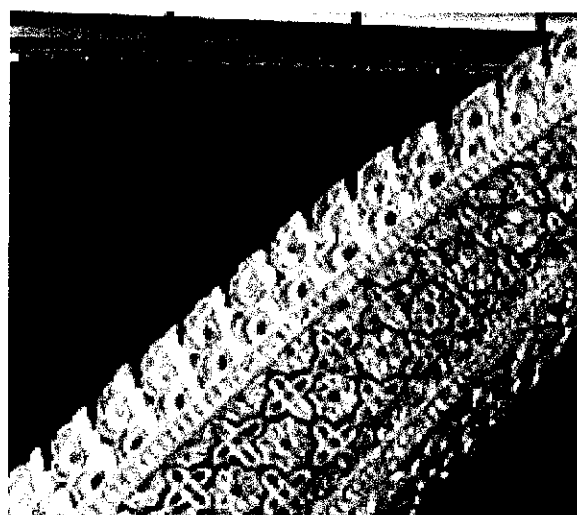
ลายบริเวณข้างลำเรือลดขนาดความกว้างของลายลงเพื่อไม่ให้ส่วนที่เป็นลายแซ่ในน้ำทำให้ลายเสียหาย จะเห็นได้จากลายช่วงต่อจากหัวเรือและท้ายเรือจะบีบลายเป็นสามเหลี่ยมโดยลดขนาดลายที่มีความกว้างทางหัวและท้ายเรือลดมาจรดขอบเรือบริเวณกลางลำเรือ

2.4.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

ภาพประกอบ 114 ท้ายของเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

ท้ายเรือกระบี่ปราบเมืองมาร มีกรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายรดน้ำเช่นเดียวกับข้างเรือและหัวเรือ เป็นลายพุดตานก้านแย่งบริเวณกราบมีลายแกะสลักเป็นกระจรวนเรียงบนกราบ ถัดจากที่นั่งนักสราขเป็น เกรินหัวกระบี่

ภาพประกอบ 115 ทวนหางเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

ภาพประกอบ 116 ปลายหางเรือกระบี่ปราบเมืองมาร

ปลายหางเรือกระบี่ปราบเมืองมาร กรรมวิธีการสร้างลายทำโดยแกะสลักปิดทองประดับกระจกเป็นลายหางไหล กระจกที่ใช้ประดับในได้ลายของเรือกระบี่ปราบเมืองมารในกระจกสีแดงในส่วนของเส้นลายหาง

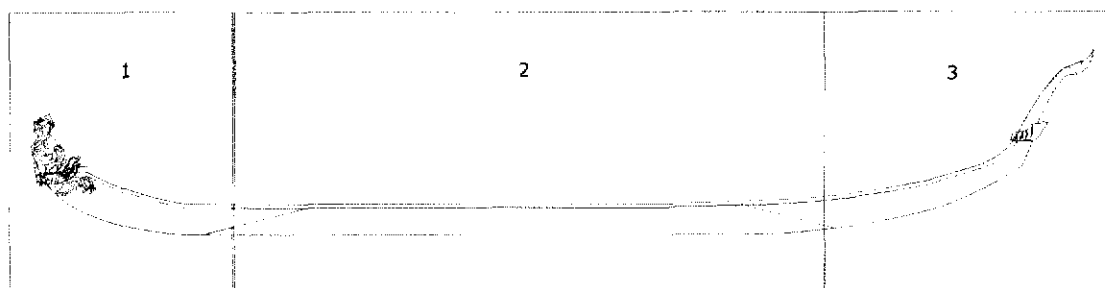
2.4. เรือกระบี่ราญรอนราพย์

โฉนเรือกระบี่ราญรอนราพย์ กรมศิลปากร (2539:138) ได้บันทึกไว้ว่า เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง พ.ศ.2509 ซ่อมทำตัวเรือทั้งลำ และได้ทำหางเรือขึ้นใหม่

ขนาดเรือ กว้าง 2.10 เมตร, ยาว 28.30 เมตร, ลึก 0.56 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

ในการศึกษาเรือกระบี่ราญรอนราพย์ได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือกระบี่ราญรอนราพย์
2. ด้านข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย์
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือกระบี่ราญรอนราพย์

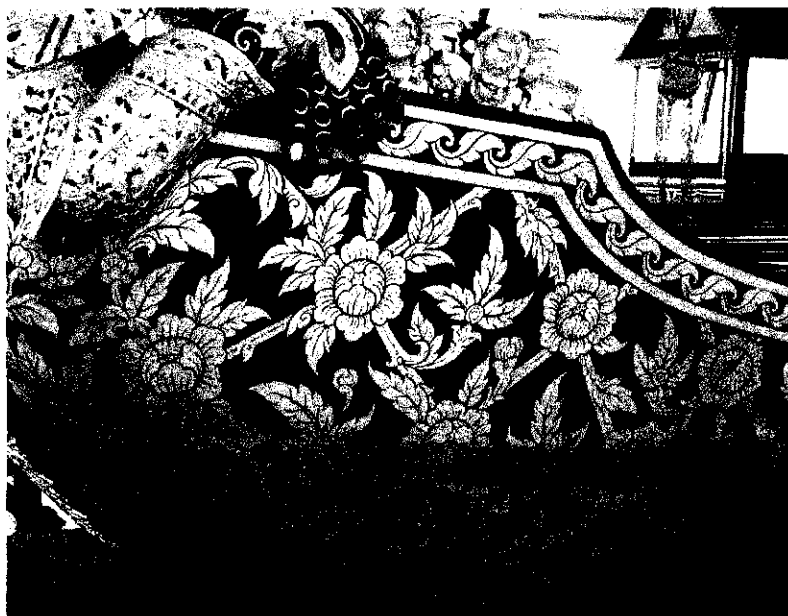
ภาพประกอบ 117 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือกระบี่ราญรอนราพย์

2.4.1. โขนเรือและหัวเรือกระบี่ราญรอนราพย์

ภาพประกอบ 118 โขนเรือกระบี่ราญรอนราพย์

โขนเรือกระบี่ราญรอนราพย์ เป็นเรีอรูปสัตว์ที่เรียกว่าคู่กระบี่ ซึ่งจะคู่กับโขนกระบี่ปราบเมืองมาร เรือกระบี่ราญรอนราพย์เป็นรูปสิงห์ดำ (สีน้ำรัก) ซึ่งตามลักษณะคำบรรยายตรงกับตัวละครในรามเกียรติ์คือ นิลพัทเป็นสิงห์ดำสวมมัลลียทองบนหัว ปากอำ บนเพดานปากมีเขี้ยวแก้ว

ภาพประกอบ 119 ด้านข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย์

ภาพประกอบ 120 ลายลูกกรงขอบข้างหัวเรือกระบี่ราญรอนราพย์

บริเวณเท้าของรูปนิลพัทเป็นลูกกรงทำเป็นลายเถาดอกพุดตานเป็นลายแกะสลักปิดทอง ลักษณะของลายบนโขนเรือเป็นลายรดน้ำ ตัวลายสีทองพื้นสีดำ รูปแบบลายเป็นก้านแย่งพุดตาน ในสมัยรัชกาลที่ 3 นิยมนำลายพุดตานมาใช้เป็นพื้นหลังเพื่อแก้พื้นที่ว่าง

2.4.2. ข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย์

ภาพประกอบ 121 เรือกระบี่ราญรอนราพย์ลายที่ต่อระหว่างลายหัวเรือจะบีบแคบลง

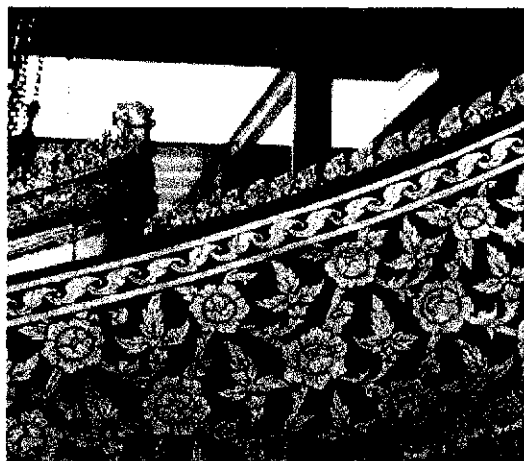

ภาพประกอบ 122 ข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย์

โขนเรือ กระบี่ราญรอนราพย์ เป็นโขนของ คู่เรือรูปสัตว์ที่เรียกว่าคู่กระบี่ โขนเรือกระบี่ราญรอนราพย์มีโขนเป็นรูปสิงห์ดำตามลักษณะคำบรรยายตัวละครในรามเกียรติ์ตรงกับตัวนิลพัท คือสวมมาลัยทองปากอ้า มีเขี้ยวแก้วอยู่กลางเพดานปาก

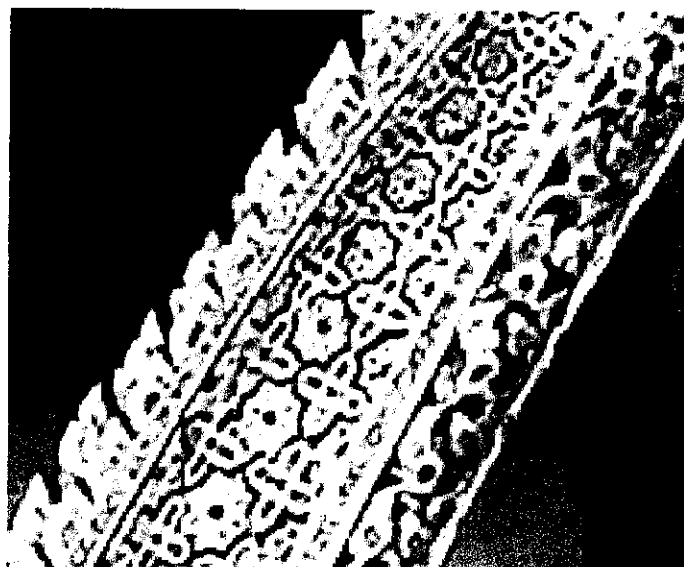
ลักษณะของลายบนข้างเรือกระบี่ราญรอนราพย์ ลายเป็นลายประเภทลายรดน้ำ หรือเรียกว่าลายทองบนพื้นดำ เป็นลายหน้ากระดานเกลียวใบเทศอยู่ตอนบนของข้างเรือและมีกระจังปฏิญาณรวนอยู่ด้านล่าง ลายบริเวณข้างลำเรือลดขนาดความกว้างของลายลงเพื่อไม่ให้ส่วนที่เป็นลายชนในน้ำทำให้ลายเสียหาย

2.4.3. ท้ายเรือและทวนท้ายเรือกระบี่ราญรอนราพย์

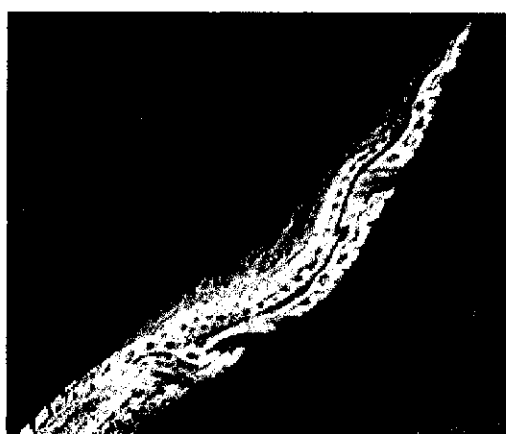
ภาพประกอบ 123 ท้ายของเรือกระบี่ราญรอนราพย์

ท้ายเรือกระปี่ราญรอนราพย์เหมือนกับเรือกระบี่ปราบเมืองมาร กรรมวิธีการสร้างลายเป็นลายรดน้ำบริเวณกราบมีลายแกะสลักเป็นกระจังวนเรียงบนกราบ บนส่วนท้ายเรือมีที่นั่งนักสราขเป็นเกรินหัวกระบี่

ภาพประกอบ 124 ทวนหางเรือกระบี่ราญรอนราพย์

ลายทวนหางเรือกระบี่ราญรอนราพย์และเรือกระบี่ปราบเมืองมารมีลวดลายที่เหมือนกันลักษณะของลายเป็นลายปิดทองร่องกระจก

ภาพประกอบ 125 ปลายหางเรือกระบี่ราญรอนราพย์

ปลายหางเรือกระบี่ราญรอนราพย์ กรรมวิธีการสร้างลายทำโดยแกะสลักปิดทองประดับกระจกเป็นลายหางไหล กระจกที่ใช้ประดับในลำลายของเรือกระบี่ราญรอนราพย์ใช้กระจกสีน้ำเงินเงินเส้นของลายหาง

2.5. เรือครุฑเห็นเห็จ

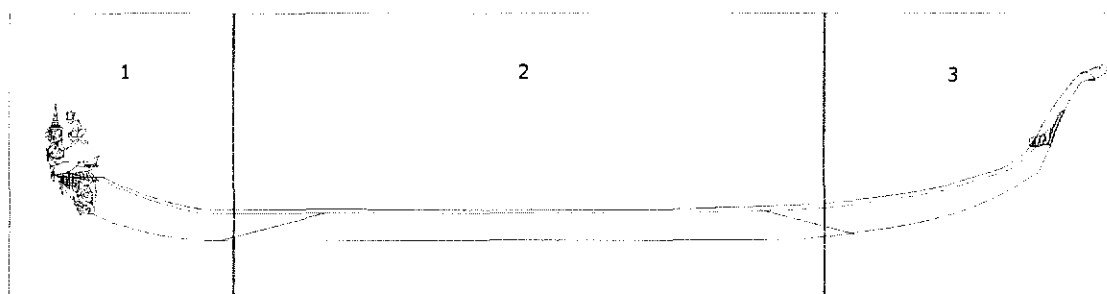
เรือครุฑเห็นเห็จมีลักษณะเป็นหัวเรือรูปครุฑ กรมศิลปากร (2539:139) เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง แต่ถูกระเบิดได้รับความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ 2 ปี กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือและท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานเมื่อปี พ.ศ.2491 ลำปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ.2511 โดยใช้หัวเรือเดิมนำมาซ่อมแซม..

เรือครุฑเห็นเห็จ

ขนาดเรือ กว้าง 2.10 เมตร, ยาว 28.58 เมตร, ลึก 0.56 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

ในการศึกษาเรือครุฑเห็นเห็จได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษาเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือครุฑเห็นเห็จ
2. ด้านข้างเรือครุฑเห็นเห็จ
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือครุฑเห็นเห็จ

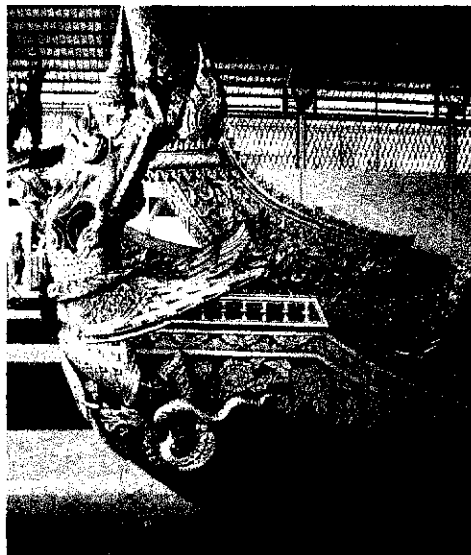

ภาพประกอบ 126 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือครุฑเห็นเห็จ

2.5.1 โขนเรือและหัวเรือครุฑเห็นเห็จ

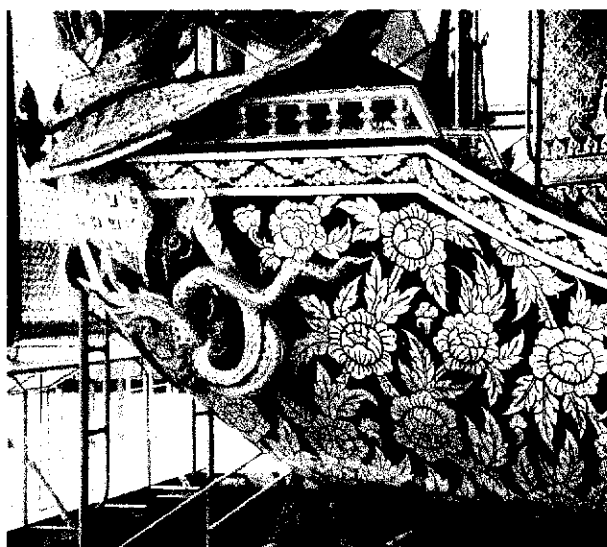
ภาพประกอบ 127 โขนเรือครุฑเห็นเห็จ

ภาพประกอบ 128 โขนเรือครุฑเห็นเห็จ

โขนเรือครุฑเห็นเห็จและโขนเรือครุฑเทริดไตรจักรเป็นรูปครุฑขนาดใหญ่ เป็นลักษณะของพระราช
 ลัญจกร ลักษณะของครุฑมีทั้งสองจับนาคข้างละตัว และเท้าทั้งสองจับนาคข้างละตัว ตัวของครุฑแตกต่างที่
 สี ครุฑเห็นเห็จตัวสีแดง ครุฑเทริดไตรจักรลำตัวสีชมพู สวมสังวาลทับทรวง มีพารุฑที่แขนทั้งสองข้าง สวม
 มงกุฎชัย

2.5.2. ข้างเรือครุฑเห็นเห็จ

ภาพประกอบ 129 โขนด้านข้างเรือครุฑเห็นเห็จ

ภาพประกอบ 123 ลายลูกกรงขอบข้างหัวเรือครุฑเห็นเห็จ

ลายที่ใช้ประดับตกแต่ง การประดับตกแต่งเนื่องจากเรือชนิดนี้เป็นเรือของขุนนางจึงใช้ลายรดน้ำบริเวณลำตัวเรือ มีการแกะสลักบริเวณส่วนของโชนที่เป็นรูปสัตว์

2.5.2. ข้างเรือครุฑเห็นเห็จ

ภาพประกอบ 131 ลายจากหัวเรือที่ต่อกับข้างเรือครุฑเห็นเห็จ

ภาพประกอบ 132 ลายช้างเรือครุฑเห็นเห็จ

ลายขอบข้างเป็นลายหน้ากระดานดอกประดิษฐ์อยู่ในเส้นลวกมีขอบกระจักรวนใบเทศเรียงเป็นแนวด้านล่าง

2.5.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือครุฑเห็นเห็จ

ภาพประกอบ 133 ท้ายเรือครุฑเห็นเห็จ

ท้ายเรือมีลักษณะของลายเช่นเดียวกับหัวเรือ เป็นลายดอกพุดตานก้านแย่งช่วงต่อระหว่างขอบข้างเรือและท้ายเรือมีลายคาดเช่นเดียวกับเรือกระบวนเรือพระที่นั่งลำอื่น

ภาพประกอบ 134 ลายทวนทางเรือครุฑเห็นเห็น

ภาพประกอบ 135 ปลายทางเรือครุฑเห็นเห็น

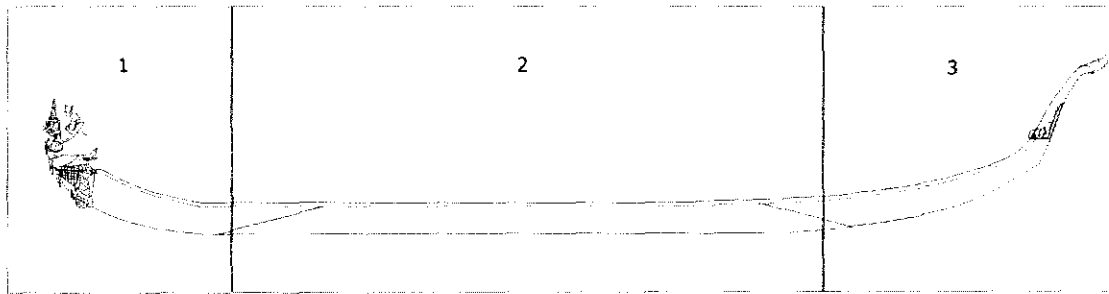
เรือครุฑเห็นเห็น ส่วนหางของเรือบริเวณปลายสุดของหางจะเป็นลายกนกหางครุฑลักษณะของลายจะเล็กลายพื้นกนกหางเป็นลายรักร้อยช่องไฟประดับด้วยกระจกลีน้ำเงินเงินขอบด้วยเส้นลวดขอบนอกต้นบนเป็นลายแข่งสิงห์และลายกระจังรวนปลายหางเป็นกนกหางครุฑ

2.8. เรือครุฑเทร็ดไตรจักร

เรือครุฑเทร็ดไตรจักรมีลักษณะเป็นหัวเรือรูปครุฑ กรมศิลปากร (2539:139) บันทึกไว้ว่า เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง โขน เรือครุฑเทร็ดไตรจักรจะมีสีตัวเป็นสีชมพู ขนาดเรือ กว้าง 2.08 เมตร, ยาว 28.72 เมตร, ลึก 0.55 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

ในการศึกษาเรือครุฑเทริดไตรจักรได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือครุฑเทริดไตรจักร
2. ด้านข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือครุฑเทริดไตรจักร

ภาพประกอบ 136 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือครุฑเทริดไตรจักร

2.6.1 โขนเรือครุฑเทริดไตรจักร

ภาพประกอบ 137 โขนเรือครุฑเทริดไตรจักร

โขนเรือครุฑเทริดไตรจักรเป็นรูปครุฑยุคขนาด เป็นลักษณะของพระราชลัญจกร ลักษณะของครุฑ มือทั้งสองจับนาคข้างละตัว และเท้าทั้งสองจับนาคข้างละตัว ตัวของครุฑแตกต่างที่สี ครุฑเทริดไตรจักรลำตัว สีชมพู สวมสังวาลทับทรวง มีพาดูรีดที่แขนทั้งสองข้าง สวมมงกุฎชัย

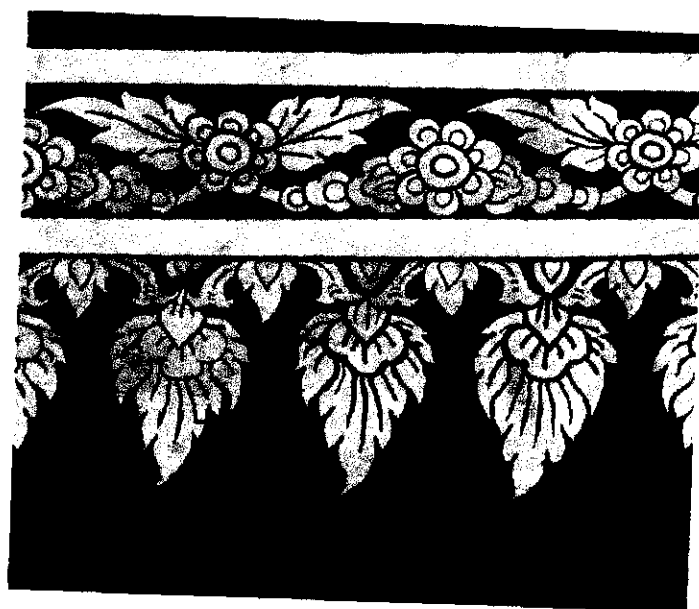
ภาพประกอบ 138 โขนด้านข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร

ลายที่ใช้ประดับตกแต่ง การประดับตกแต่งใช้ลายรดน้ำมีการแกะสลักยกเว้นส่วนของโขนที่เป็นรูปครุฑครุฑตัวสี่ชมพู รูปร่างของครุฑแตกต่างจากครุฑเหินเห็จตรงที่ลำตัวครุฑบางกว่า รูปทรงของหัวแคบ ช่วงมุมปากกว้าง

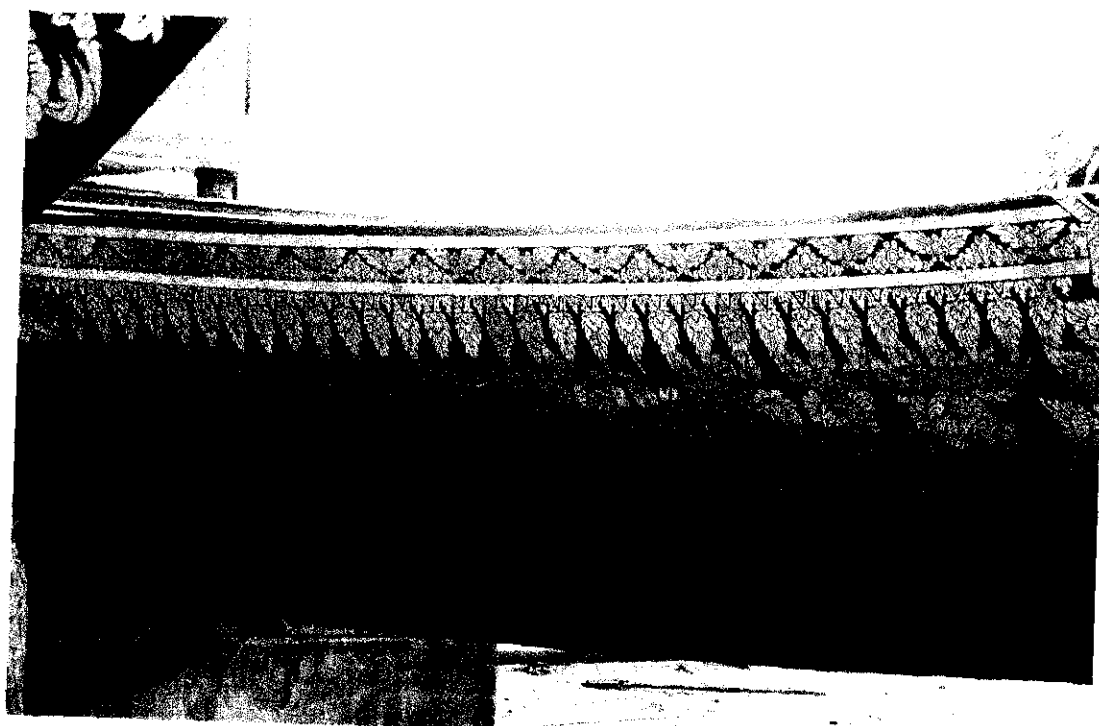
2.6.2. ข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร

ภาพประกอบ 139 ลายจากหัวเรือที่ต่อกับข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร

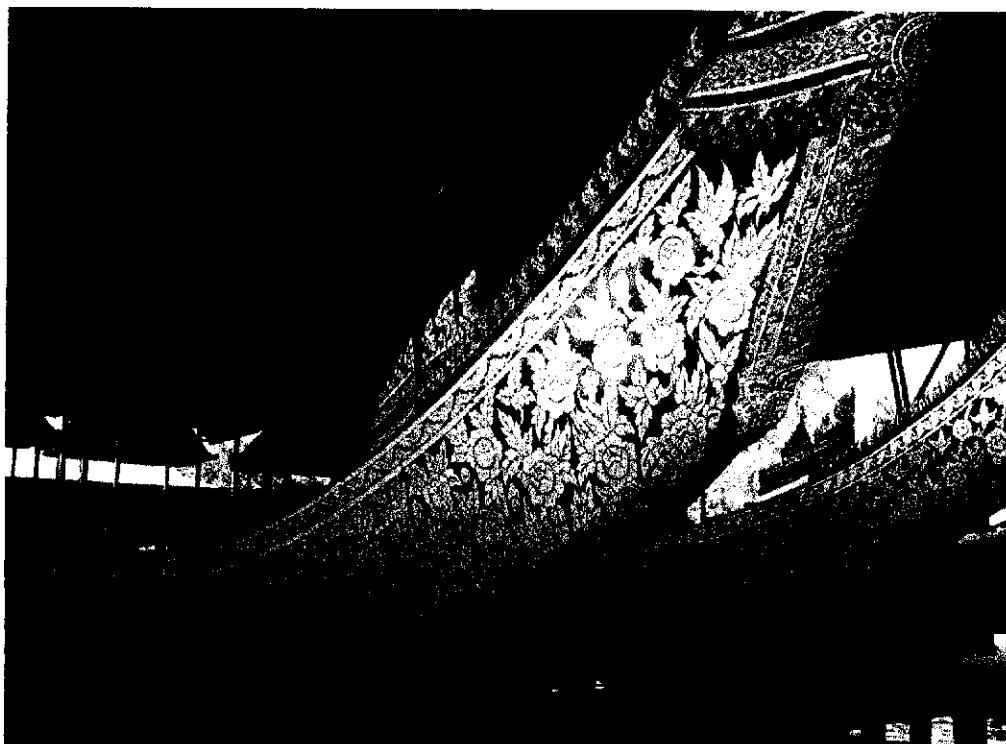
ภาพประกอบ 140 ข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร

ภาพประกอบ 141 ลายจากท้ายเรือที่ต่อกับข้างเรือครุฑเทริดไตรจักร

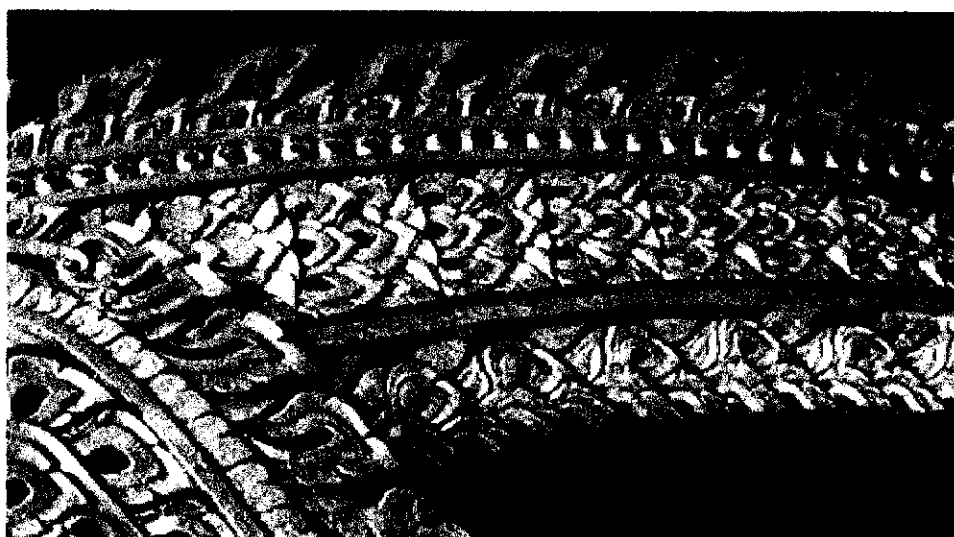
ลายขอบข้างเป็นลายหน้ากระดานดอกประติษฐ์อยู่ในเส้นลวกมีขอบกระจิงรวนใบเทศเรียงเป็นแนวด้านล่าง ลายจากหัวเรือและท้ายเรือจะบีบเป็นรูปสามเหลี่ยมเข้าหาขอบของเรือตัวลายจะเป็นเถา

2.6.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือครุฑเทริดไตรจักร

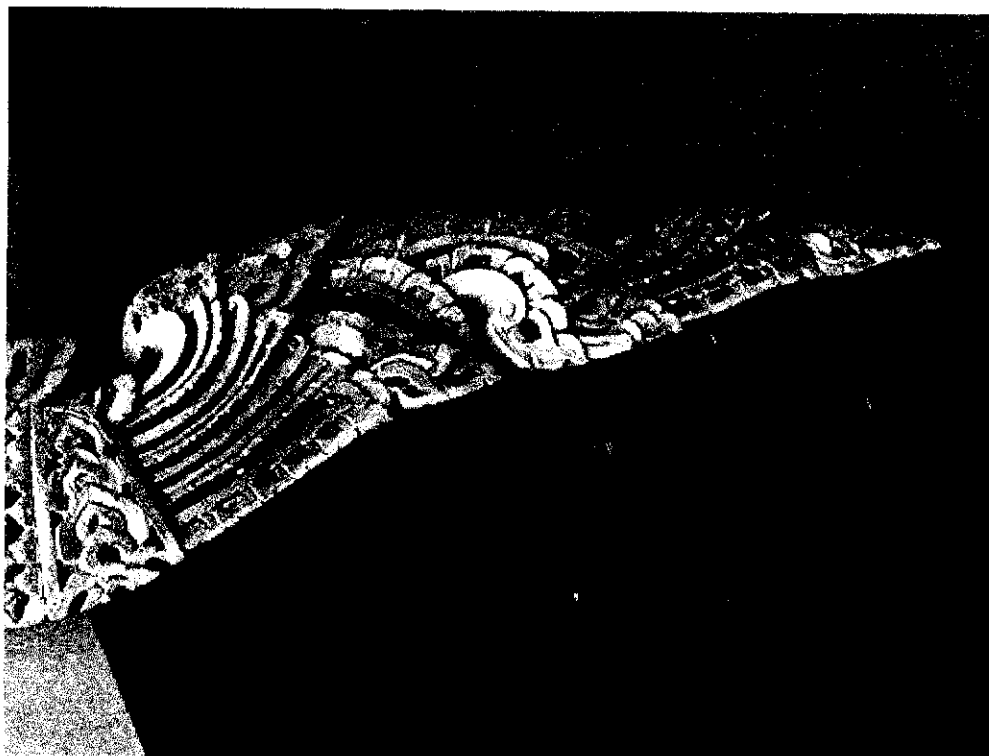
ภาพประกอบ 142 ท้ายเรือครุฑเทริดไตรจักร

ท้ายเรือมีลักษณะของลายเช่นเดียวกับหัวเรือ เป็นลายดอกพุดตานก้านแย่งช่วงต่อระหว่างขอบข้างเรือและท้ายเรือมีลายคาดเช่นเดียวกับเรือกระบวนเรือพระที่นั่งลำอื่น

ภาพประกอบ 143 ลายหางเรือครุฑเทริดไตรจักร

เรือครุฑเทริดไตรจักร ส่วนหางของเรือบริเวณปลายสุดของหางจะเป็นลายกนกหางครุฑลักษณะของลายจะเล็กลายพื้นแกนหางเป็นลายรักร้อยช่องไฟประดับด้วยกระจกสีน้ำเงินเงินขอบด้วยเส้นลวดขอบนอกต้นบนเป็นลายแบงส์สิงห์และลายกระจกจรรวน

ภาพประกอบ 144 ปลายหางเรือครุฑเทริดไตรจักรปลายหางเป็นกนกหางครุฑ

2.7. เรือพาณิชย์

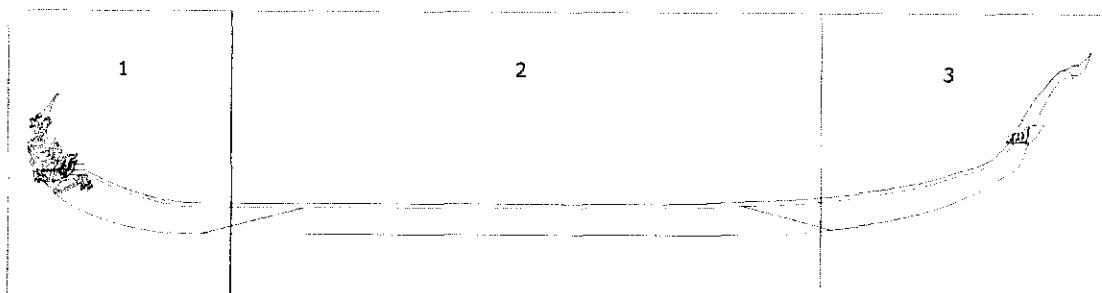
เรือพาณิชย์ทวีป กรมศิลปากร (2539:138) เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง ลำเรือทำจากไม้แกะสลัก ปิดทองประดับกระจกลงสีเป็นโทนเรือพญาวานรสีของตัวเป็นสีเขียว ลักษณะท่าทางและการตกแต่งมีปากอ้า สวมมงกุฎเดินหนสวมสังวาลและทับทรวง รัตพัสเตอร์ (ผาค้าต) บริเวณใต้รัดองค์ (เข็มขัด) ประดับกระจกสีน้ำเงิน

เรือพาสีรงทวีป

ขนาดเรือ กว้าง 2.00 เมตร, ยาว 29.03 เมตร, ลึก 0.63 เมตร ประเภทเรือรปัสตร์

ในการศึกษาเรือพาณิชย์ทั่วไปได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษากเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือพาสีรั้งทวีป
2. ด้านข้างเรือพาสีรั้งทวีป
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพาสีรั้งทวีป

ภาพประกอบ 145 การแบ่งส่วนการศึกษาพาสีรั้งทวิป

2.7.1. โขนเรือและหัวเรือพาสีรั้งทวิป

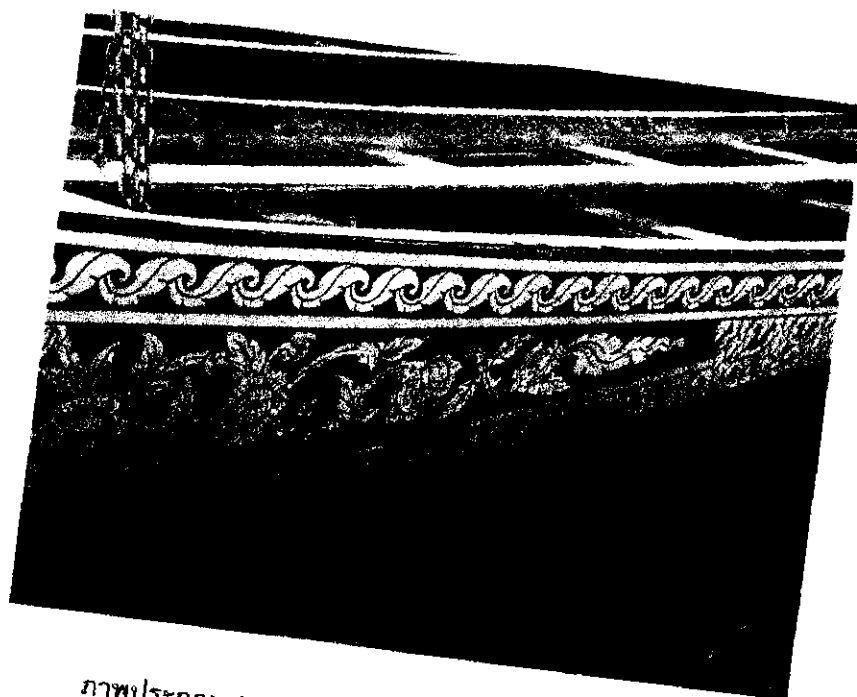
ภาพประกอบ 146 โขนเรือพาสีรั้งทวิป

เรือพาสีรั้งทวิปเป็นเรือที่ใช้ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ลักษณะโขนเรือเป็นพญาวานร พาสีเขียว มีลักษณะนั่งคาบบนหัวเรือ มือสองข้างกำด้ามรงวางบริเวณแอว การประดับตกแต่งเนื่องจากเรือชนิดนี้เป็นเรือของขุนนางจึงใช้ลายรดน้ำบริเวณลำตัวเรือไม่มีการแกะสลักยกเว้นส่วนของโขนที่เป็นรูปสัตว์ ลักษณะของหัวเรือทำให้อู้งามเนื่องจากเรือกลุ่มนี้เป็นเรือใช้รับในแม่น้ำ

รูปทรง (FORM) ของหัวเรือมีลักษณะโค้งแสดงถึงความอ่อนช้อยซึ่งมีความสอดคล้องกับรูปลักษณะสิ่งของเครื่องใช้ของคนไทยแต่โบราณที่มีความสวยงามละเมียดละไม

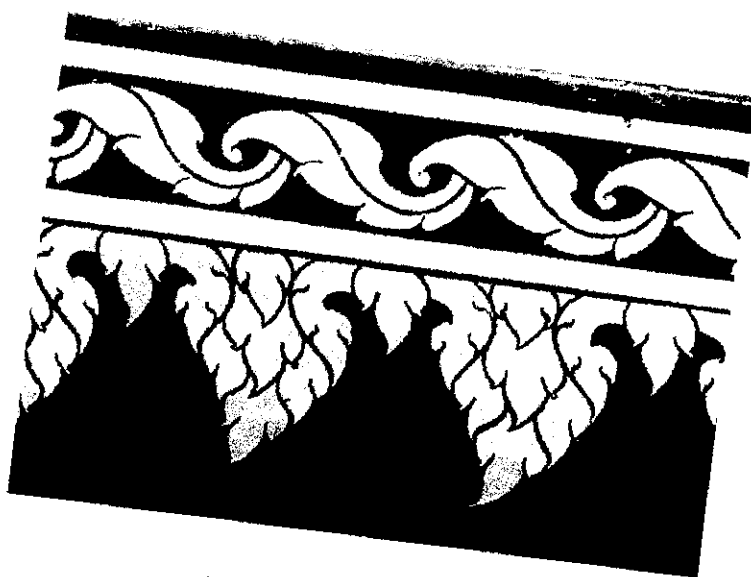
หัวเรือโค้งลดแรงต้านของน้ำซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตที่สามารถเข้าใจหลักการออกแบบ

2.7.2. ข้างเรือพาสีรั้งทวีป

ภาพประกอบ 147 ลายระหว่างหัวเรือถึงข้างเรือพาสีรั้งทวีป

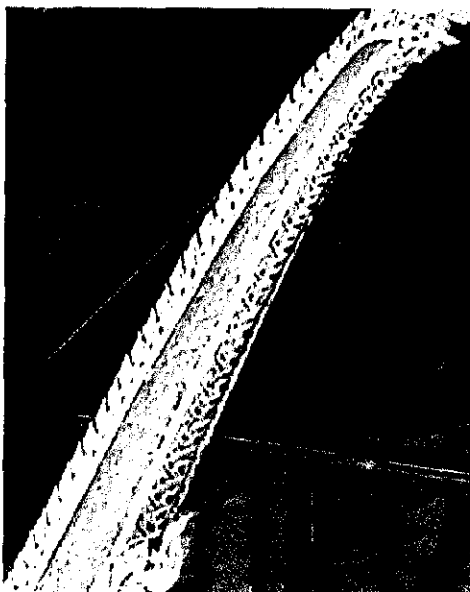
ลักษณะของลายพุดตานบนหัวเรือจะวางตัวบิบนขึ้นไปหาขอบข้างเรือ ในการออกแบบลายเพื่อให้พื้นระดับของน้ำเพื่อไม่ให้ลายเสียหายจากการชนน้ำ

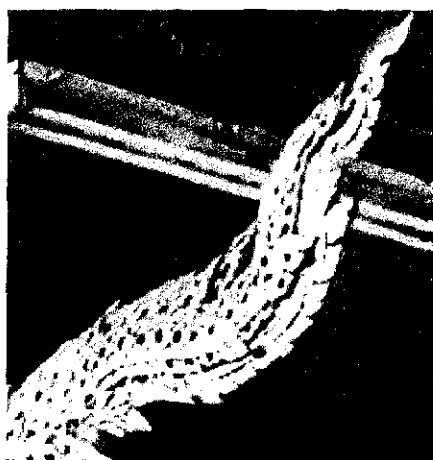
ภาพประกอบ 148 ข้างเรือพาสีรั้งทวีป

ลักษณะของลายบนข้างเรือพาสีรั้งทวีปและเรือสุครีพครองเมืองลายข้างเรือเป็นลายประเภทลายรดน้ำ เป็นลายทองบนพื้นดำ เป็นลายหน้ากระดานเกลียวใบเทศอยู่ตอนบนของข้างเรือและมีกระจงปฏิกุณรวนอยู่ด้านล่าง

2.7.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือพาลีรังทวีป

ภาพประกอบ 149 ทวนหางเรือพาลีรังทวีป

ภาพประกอบ 150 ปลายหางเรือพาลีรังทวีป

ส่วนหางของเรือพาลีรังทวีป และเรือสุครีพครองเมืองประดับกระจกบนด้านข้างของทวนหาง โดยเรือพาลีรังทวีปประดับด้วยกระจกสีเขียว และเรือสุครีพครองเมืองประดับด้วยกระจกสีแดง

2.8. เรือสุครีพครองเมือง

เรือสุครีพครองเมือง กรมศิลปากร (2539:138) เรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง ตัวเรือทำจากไม้ แกะสลักปิดทองประดับกระจกลงสีเป็นโทนเรือพญาวานรสีของตัวสีแดง พญาวานรที่นำมาทำเป็นโทนเรือ ลักษณะการตกแต่งพญาวานรทั้งสองมีปากอ้าสวมมงกุฎเดินหนสวมสังวาลและทับทรวง รัตพัสตร์ (ผาคัด) บริเวณใต้รัดทองคำ (เข็มขัด)ประดับกระจก

ขนาดเรือ กว้าง 1.98 เมตร, ยาว 29.10 เมตร, ลึก 0.60 เมตร ประเภทเรือรูปสัตว์

ในการศึกษาเรือสุครีพครองเมืองได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือสุครีพครองเมือง
2. ด้านข้างเรือสุครีพครองเมือง
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือสุครีพครองเมือง

ภาพประกอบ 151 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือสุครีพครองเมือง

2.8.1. โขนเรือสุครีพครองเมือง

ภาพประกอบ 152 โขนเรือสุครีพครองเมือง

เรือสุครีพครองเมืองเป็นเรือที่ใช้คู่กันในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ลักษณะโขนเรือเป็นพญาวานรสีแดง มีลักษณะนั่งคาบบนหัวเรือ มือสองข้างกำด้ามธนูวางบริเวณเอว การประดับตกแต่งเนื่องจากเรือชนิดนี้เป็นเรือของขุนนางจึงใช้ลายรดน้ำบริเวณลำตัวเรือไม่มีการแกะสลักยกเว้นส่วนของโขนที่เป็นรูปสัตว์ ลักษณะของหัวเรือทำให้ดูน่าเกรงขามเนื่องจากเรือกลุ่มนี้เป็นเรือใช้รับในแม่น้ำ

รูปทรง (FORM) ของหัวเรือมีลักษณะโค้งแสดงถึงความอ่อนช้อยซึ่งมีความสอดคล้องกับรูปลักษณะ
สิ่งของเครื่องใช้ของคนไทยแต่โบราณที่มีความสวยงามละเมียดละไม

หัวเรือโค้งลดแรงต้านของน้ำซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตที่สามารถเข้าใจหลักการ
ออกแบบ

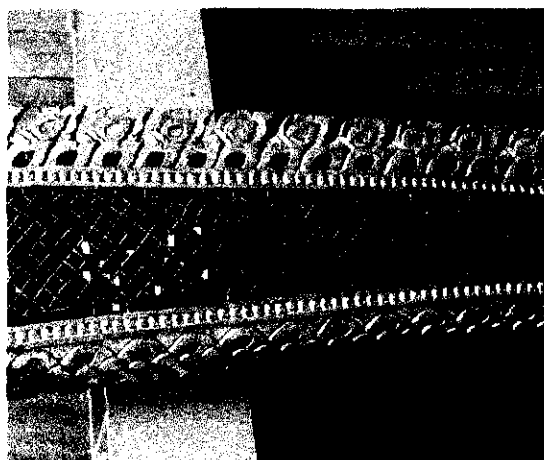
2.8.2. ข้างเรือสุครีพครองเมือง

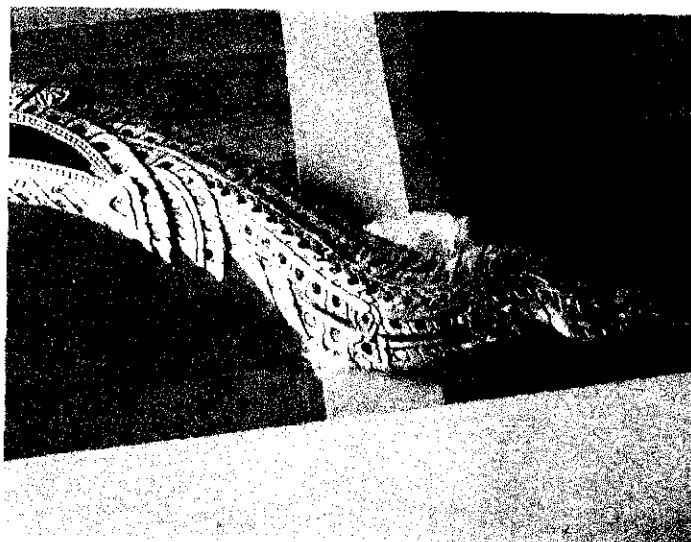
ภาพประกอบ 153 ข้างเรือสุครีพครองเมือง

ลักษณะของลายบนข้างเรือพาลีรังทวีปและเรือสุครีพครองเมืองลายข้างเรือเป็นลายประเภทยาวรด
น้ำ เป็นลายทองบนพื้นดำ เป็นลายหน้ากระดานเกลียวใบเทศอยู่ตอนบนของข้างเรือและมีกระจังปฏิญาณ
รวนอยู่ด้านล่าง

2.8.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือสุครีพครองเมือง

ภาพประกอบ 154 หางตอนปลายของเรือสุครีพครองเมือง

ภาพประกอบ 155 หางตอนปลายของเรือสุครีพครองเมือง

ทวนหางของเรือสุครีพครองเมืองเป็นกาบหุ้มจนถึงหางไหลบริเวณปลายหาง เรือสุครีพครองเมืองประดับด้วยกระจกสีแดงในไส้ของกาบ

2.9. เรือเอกไชยเหินหา

เรือเอกไชยเหินหา กรมศิลปากร (2539:134) ได้บันทึกไว้ว่าเรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง ลำปัจจุบันสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 การสร้างมีลักษณะเป็นรูปเหราคาบแก้ว การเขียนสีให้เห็นเหรากำลังว่ายอยู่ในน้ำ ลายข้างลำเรือเป็นลายรดน้ำพื้นหลังสีดำลายเส้นสีทองบริเวณปลายสุดบริเวณโขมเรือมีลักษณะเป็นลายกสูงเรียกทวน ช่วงต่อระหว่างทวนกับหัวเรือจะมีเกี้ยวรับรอยต่อระหว่างลายทั้งสอง เรือทั้งสองลำมีลายที่ใช้เหมือนกัน เดิมใช้เป็นเรือประตู่ ปัจจุบันเรือทั้งสองลำเป็นเรือคู่ชักที่ใช้ชักลากเรือพระที่นั่งที่ไม่มีฝีพาย เรียกเรือพระที่นั่งบัลลังก์ขนาน ปัจจุบันเรือคู่ชักใช้น้ำหน้าเรือพระที่นั่ง อยู่เบื้องออกทางด้านข้าง ฝั่งซ้ายและฝั่งขวา

สาเหตุในการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากเรือในกระบวนเรือมีสภาพชำรุด การจัดรูปกระบวนจึงต้องปรับให้เข้ากับสภาพความพร้อมของเรือที่ใช้ในพระราชพิธี การซ่อมแซมเรือในกระบวนเรือพระราชพิธีใช้เงินในการซ่อมแซมสูง การจัดรูปกระบวนเรือใหม่จึงเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด

ขนาดเรือ กว้าง 2.06 เมตร, ยาว 29.76 เมตร, ลึก 0.60 เมตร ประเภทเรือคู่ชัก

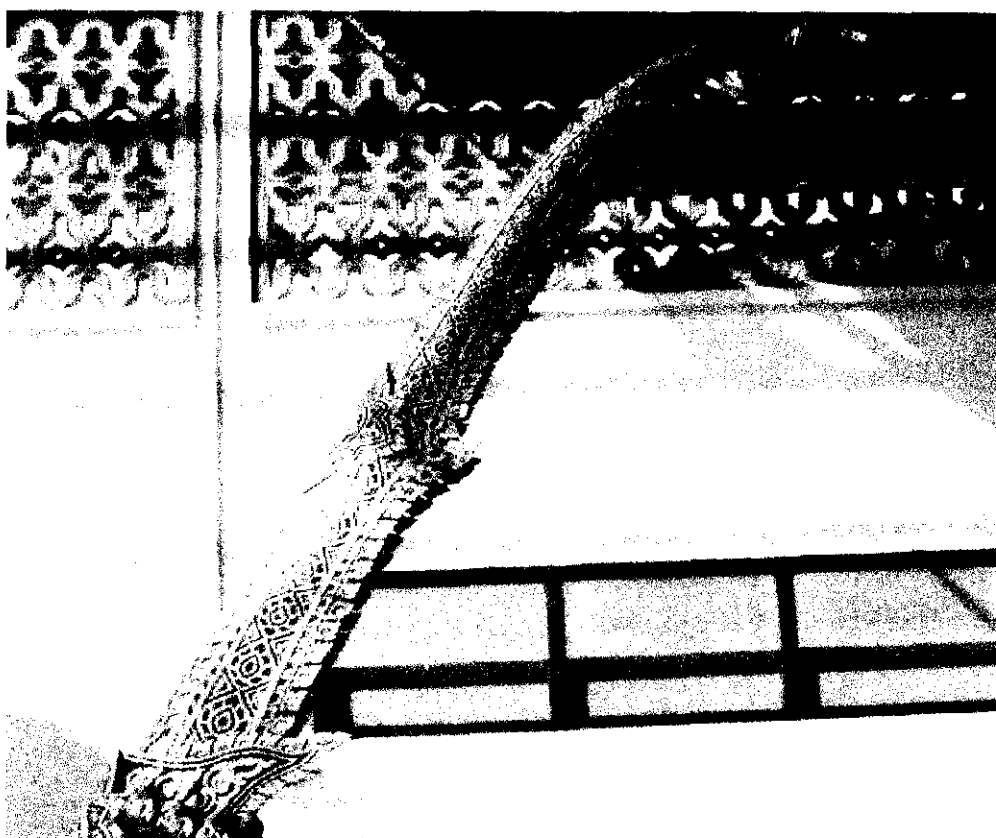
ในการศึกษาเรือเอกไชยเหินหาได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษาเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขมเรือและหัวเรือเอกไชยเหินหา
2. ด้านข้างเรือเอกไชยเหินหา
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือเอกไชยเหินหา

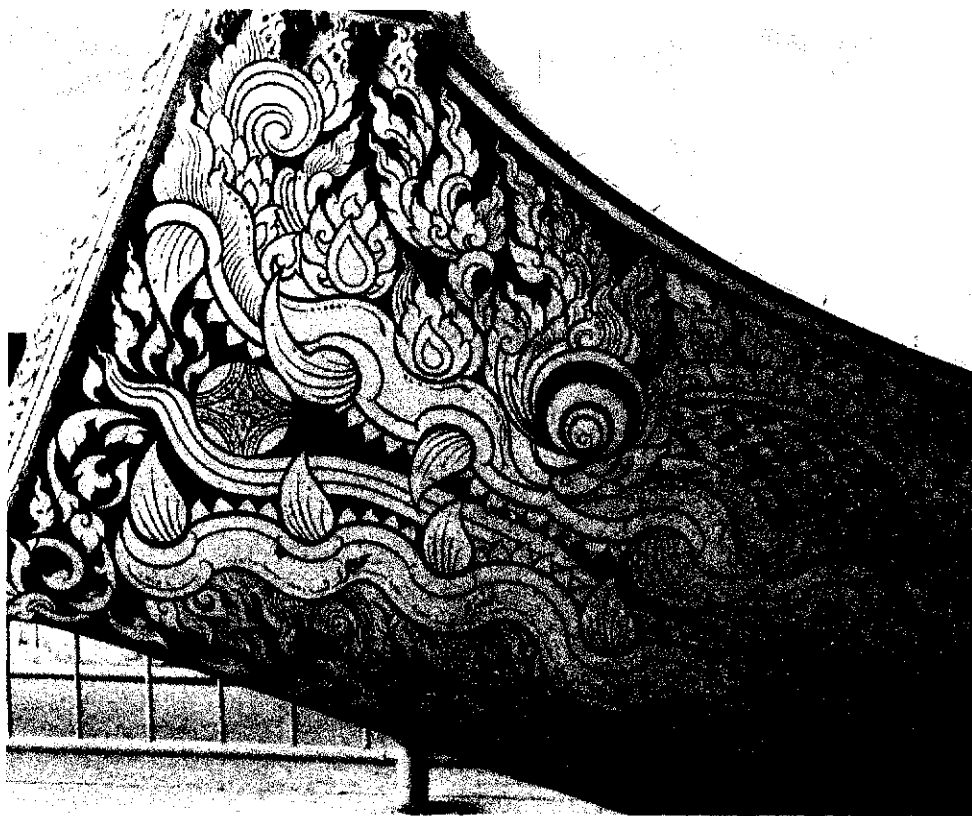
ภาพประกอบ 156 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือเอกไชยเหินหา

2.9.1. โขนเรือและหัวเรือเอกไชยเหินหา

ภาพประกอบ 157 ทวนหัวเรือเอกไชยเหินหา

ส่วนโขนมีลักษณะเป็นทวนหัวเรือ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับช่วงหางของเรือเพียงแต่ท้องหางพลิกขึ้นข้างบน ลวดลายแกะบนไม้ปิดทองประดับกระจก ลายด้านข้างเป็นลายรักร้อยพุ่มข้าวบิณฑ์ไล่ลายประดับกระจกสีแดงรอบนอกสีเขียวลายหลังทวนเป็นลายแข่งสิงห์

ภาพประกอบ 158 หัวเรือเอกไชยเหินหา

หัวเรือเอกไชยเหินหา เป็นเรือที่ใช้ลายรดน้ำเขียนเป็นรูปเหราบนพื้นหัวเรือ ลายที่เขียนเป็นภาพลายหัวเหราบริเวณช่องไฟมีลายเถา

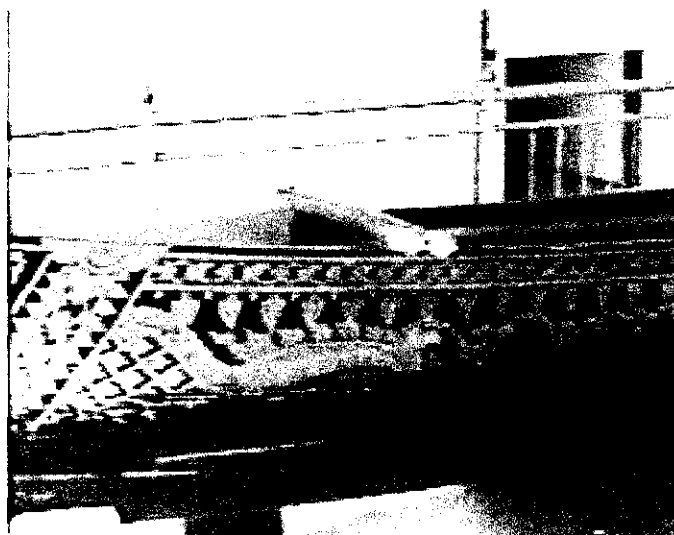
ด้านหน้าของเรือเป็นแถบไม้แกะสลักลายหน้ากระดานรักร้อย ช่องไฟของลายรักร้อยประดับกระจกสีน้ำเงินใส่ลายประดับกระจกสีเขียวและแดงลายหน้ากระดานจะต่อกับลายรดน้ำขึ้นไปถึงด้านบนที่เป็นลายแกะลักษณะเป็นทวนยกสูงขึ้นโดยมีช่วงต่อระหว่างลายรดน้ำกับทวนที่แกะสลักเป็นเกี่ยวคาดรับโดยหน้าเกี่ยวเป็นดอกประจำยามขอบเกี่ยวทั้งด้านบนและล่างเป็นกระจังรวนแกะสลักประดับกระจก

รูปทรง (FORM) ของหัวเรือมีลักษณะส่วนหัวของเรือเข็ดขึ้นเล็กน้อยสอดคล้องกับรูปลักษณะสิ่งของเครื่องใช้ของคนไทยแต่โบราณที่มีความสวยงามละเมียดละไม

หัวเรือโค้งขึ้นเพื่อลดแรงต้านของน้ำซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตในการออกแบบ

ลักษณะภาพลายรดน้ำรูปหัวเหราบนเรือเอกชัยเหินหา และเรือเอกไชยหลาวทองได้ใช้ลวดลายประดับเหมือนกัน ตัวเหราเป็นสัตว์อยู่ในป่าหิมพานต์ รูปร่างเหมือนมังกร หรือจระเข้ พบว่าส่วนของตาของเรือพระที่นั่งเอกชัยเหินหามีวงภายในของลูกตามากกว่าเรือเอกไชยหลาวทอง

2.9.2. ข้างเรือเอกไชยเหินหาว

ภาพประกอบ 159 ข้างเรือที่ต่อจากหัวเรือเอกไชยเหินหาว

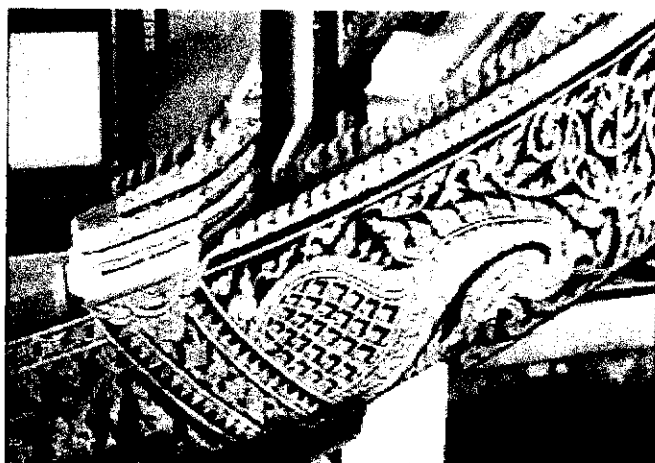
บริเวณข้างลำเรือเป็นรูปขาเหรา เป็นลายรดน้ำโดยเขียนส่วนต้นขามาจากรูปกระจิงรวนขนาดใหญ่ไว้ทำเป็นรูปกริดเรียงอยู่ภายในลักษณะของขาเหราเหมือนขานก

ภาพประกอบ 160 ขอบข้างเรือเอกไชยเหินหาว

ขอบเรือเอกไชยเหินหาว เป็นลายหน้ากระดานเครือเถาประจำยามใบเทศ ส่วนล่างมีลายช่อหางโต รวนวางเป็นระยะ

2.9.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือเอกไชยเหินหาว

ภาพประกอบ 161 ท้ายของเรือเอกไชยเหินหาว

ส่วนท้ายเรือเอกไชยเหินหาว เป็นลายเถาก้านขดบริเวณคางท้ายเรือเป็นเป็นลายหน้ากระดานก้านแย่งพุ่มไขว้ใบเทศมีลายประจำยามครึ่งซีกอยู่ขอบกราบเรือมีลายภาพส่วนขาหลังของเหราเป็นรูปคล้ายกระจิงรวนภายในเป็นลายเกร็ดส่วนหลังของขาเป็นลายแข่งสิงห์ลักษณะคล้ายเท้าของครุฑ

ภาพประกอบ 162 ทวนหางเรือเอกไชยเหินหาว

ภาพประกอบ 163 ปลายหางเรือเอกไชยเหินหาว

ลักษณะของทวนหางเรือเอกไชยเหินหาวเป็นกาบไม้รับปลายหางไหล พื้นกาบไม้เป็นลายดอก 6 กรีบขนาดเล็กเรียงในพื้นที่ผิวของกาบมีลักษณะของแข็งสิงห์เดินขอบด้านในปลาย

ปลายหาง กรรมวิธีการสร้างลายโดยการแกะสลักเป็นไหลกนก ไม้ของกาบประดับกระจกสีน้ำเงิน ไม้ลายกระจกส่วนยอดปลายกาบประดับกระจกสีแดงตัวลายปิดทองทั้งหมด รูปแบบของลายสอบถาม พินิจ สุวรรณบุญ ได้กล่าวว่า เป็นลายที่สร้างขึ้นเพื่อให้มีลักษณะของปลายหางสัตว์

2.10. เรือเอกไชยหลาวทอง

เรือเอกไชยเหินหาว กรมศิลปากร (2539:138) มีบันทึกไว้ว่าเรือลำนี้ไม่พบหลักฐานที่สร้าง แต่ถูกระเบิดได้รับความเสียหายในสงครามโลกครั้งที่ 2 ปี กรมศิลปากรได้ตัดหัวเรือและท้ายเรือเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์เมื่อปี พ.ศ.2491 ลำปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ.2508 โดยใช้หัวเรือเดิมนำมาซ่อมแซม..

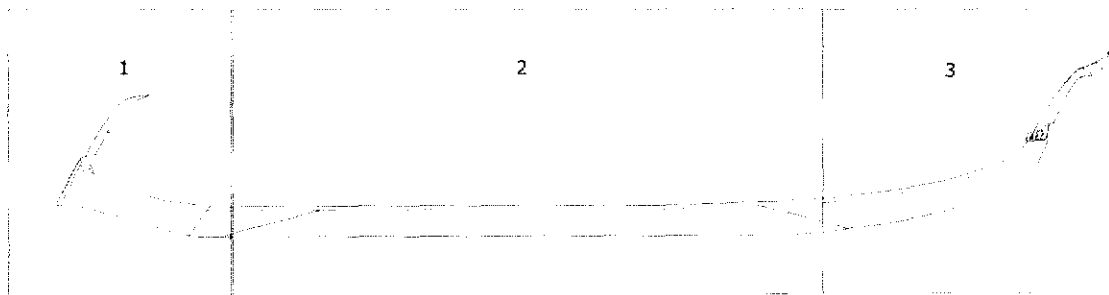
รูปข้างเรือสื่อให้เห็นถึงเหราที่กำลังว่ายน้ำในน้ำ ลายข้างลำเรือเป็นลายรดน้ำพื้นหลังสีดำลายเส้นสีทองบริเวณปลายสุดบริเวณโขงเรือมีลักษณะเป็นเสาสูงเรียกวทวน ช่วงต่อระหว่างทวนกับหัวเรือจะมีเกี้ยวรับรอยต่อระหว่างลายทั้งสอง เรือทั้งสองลำมีลายที่ใช้เหมือนกัน เดิมใช้เป็นเรือประตู่ ปัจจุบันเรือทั้งสองลำเป็นเรือคู่ชักที่ใช้ชักลากเรือพระที่นั่งที่ไม่มีฝีพาย เรียกเรือพระที่นั่งบัลลังก์ขนาน ปัจจุบันเรือคู่ชักใช้นาหน้าเรือพระที่นั่ง อยู่เยื้องออกจากด้านข้าง ผังซ้ายและผังขวา

สาเหตุในการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากเรือในกระบวนเรือมีสภาพชำรุด การจัดรูปกระบวนจึงต้องปรับให้เข้ากับสภาพความพร้อมของเรือที่ใช้ในพระราชพิธี การซ่อมแซมเรือในกระบวนเรือพระราชพิธีใช้เงินในการซ่อมแซมสูง การจัดรูปกระบวนเรือใหม่จึงเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด

ขนาดเรือ กว้าง 1.96 เมตร, ยาว 29.64 เมตร, ลึก 0.60 เมตร ประเภทเรือคู่ชัก

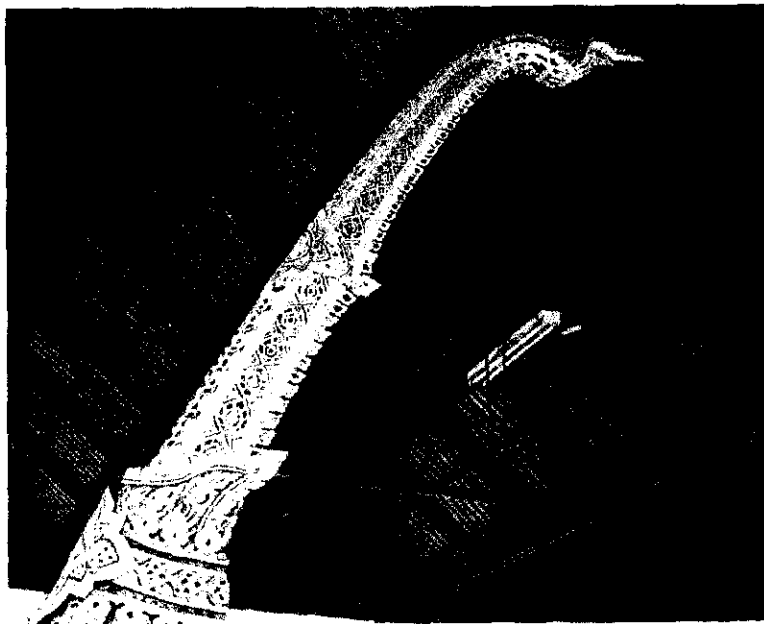
ในการศึกษาเรือเอกหลาวทองได้แบ่งส่วนของเรือเพื่อทำการศึกษาเป็น 3 ส่วนคือ

1. โขนเรือและหัวเรือเอกหลาวทอง
2. ด้านข้างเรือเอกหลาวทอง
3. ท้ายเรือและทวนหางเรือเอกหลาวทอง

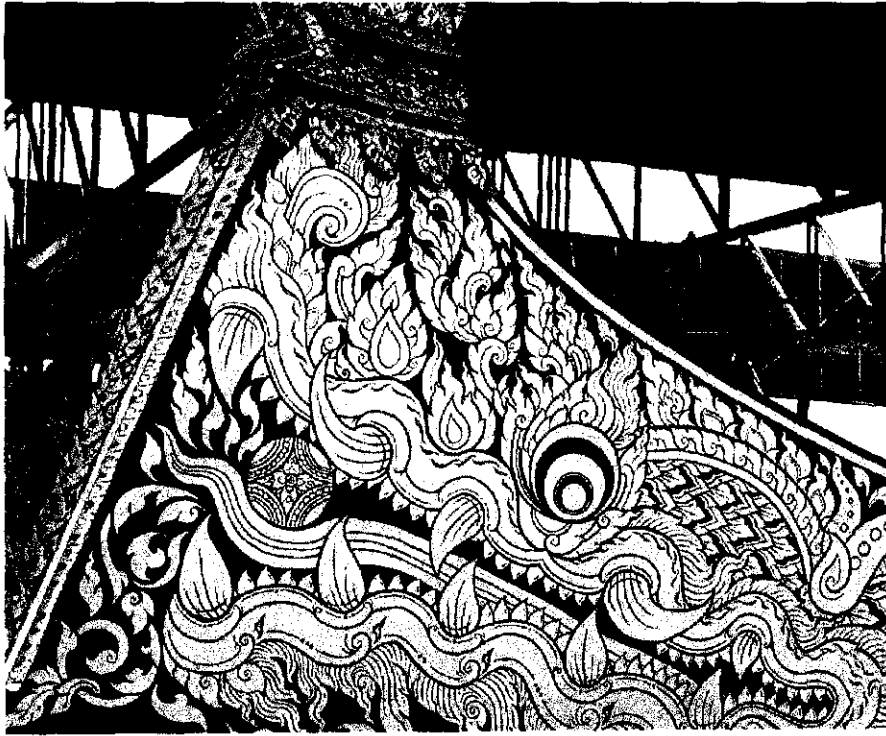
ภาพประกอบ 164 การแบ่งส่วนการศึกษาเรือเอกไชยหลาวทอง

2.10.1. โขนเรือและหัวเรือเอกไชยหลาวทอง

ภาพประกอบ 165 ทวนหัวเรือเอกไชยหลาวทอง

ส่วนโคนมีลักษณะเป็นทวนหัวเรือ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับช่วงหางของเรือเพียงแต่ท้องหางพลิกขึ้นข้างบน ลวดลายแกะบนไม้ปิดทองประดับกระจก ลายด้านข้างเป็นลายรักร้อยพุ่มข้าวบิณฑ์มีลายประจำยามตรงกลางทวนได้ลายประดับกระจกสีแดงรอบนอกสีเขียวลายหลังทวนเป็นลายแข่งสิงห์

ภาพประกอบ 166 หัวเรือเอกไชยหลาวทอง

หัวเรือหัวเรือเอกไชยหลาวทอง เป็นเรือที่ใช้ลายรดน้ำเขียนเป็นรูปเหราบนพื้นหัวเรือ ลายที่เขียนเป็นภาพลายหัวเหราบริเวณช่องไฟมีลายเถา

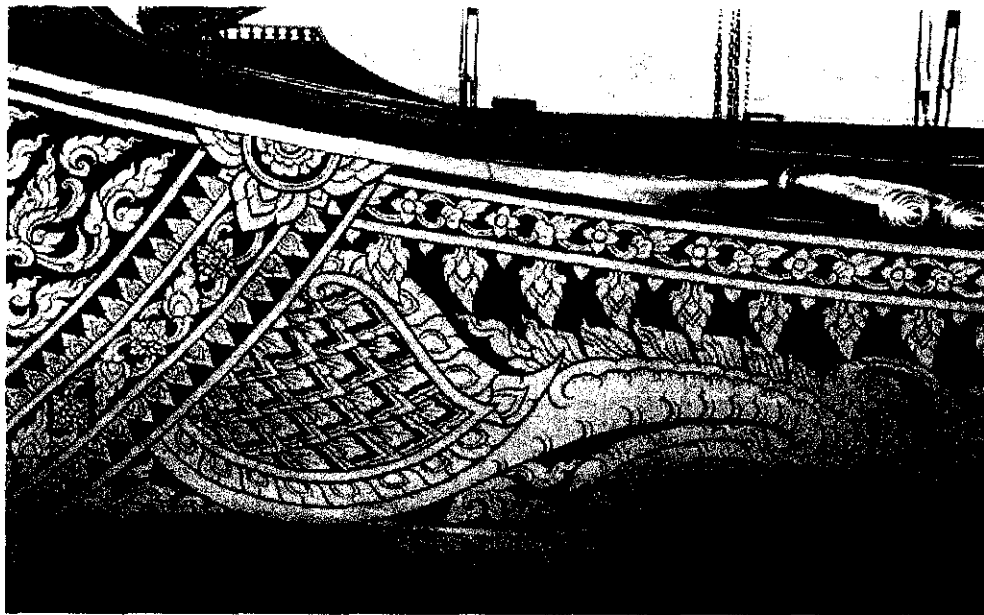
ด้านหน้าของเรือเป็นแถบไม้แกะสลักลายหน้ากระดานรักร้อย ช่องไฟของลายรักร้อยประดับกระจกสีน้ำเงินได้ลายประดับกระจกสีเขียวและแดงลายหน้ากระดานจะต่อคาบไปกับลายรดน้ำขึ้นไปถึงด้านบนที่เป็นลายแกะลักษณะเป็นทวนยกสูงขึ้นโดยมีช่วงต่อระหว่างลายรดน้ำกับทวนที่แกะสลักเป็นเกี้ยวคาดรับโดยหน้าเกี้ยวเป็นดอกประจำยามขอบเกี้ยวทั้งด้านบนและล่างเป็นกระจังรวนแกะสลักประดับกระจก

รูปทรง (FORM) ของหัวเรือมีลักษณะส่วนหัวของเรือเซตขึ้นเล็กน้อยสอดคล้องกับรูปลักษณะสิ่งของเครื่องใช้ของคนไทยแต่โบราณที่มีความสวยงามละเอียดละไม

หัวเรือโค้งขึ้นเพื่อลดแรงต้านของน้ำซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตในการออกแบบ

ลักษณะภาพลายรดน้ำรูปหัวเหราบนเรือเอกชัยเหินหาว และเรือเอกไชยหลาวทองได้ใช้ลวดลายประดับเหมือนกัน ตัวเหราเป็นสัตว์อยู่ในป่าหิมพานต์ รูปร่างเหมือนมังกร หรือจระเข้ พบว่าส่วนของตาของเรือพระที่นั่งเอกชัยเหินหาวมีวงภายในของลูกตามากกว่าเรือเอกไชยหลาวทอง

2.10.2. ข้างเรือเอกไชยหลาวทอง

ภาพประกอบ 167 ข้างหัวเรือเอกไชยหลาวทอง

บริเวณข้างลำเรือเป็นรูปขาเหรา เป็นลายรดน้ำโดยเขียนส่วนต้นขามาจากรูปกระจรรขนาดเล็กใหญ่ให้ทำเป็นรูปเกร็ดเรียงอยู่ภายในลักษณะของขาเหราเหมือนขานก

ภาพประกอบ 168 ข้างเรือเอกไชยหลาวทอง

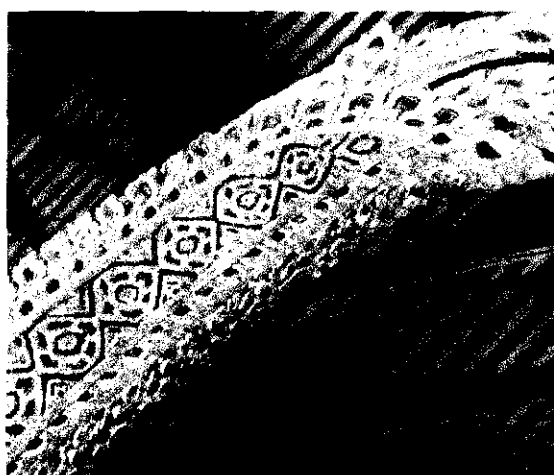
ขอบเรือเอกไชยหลาวทอง เป็นลายหน้ากระดานเครือเถาประจายามใบเทศ ส่วนล่างมีลายช่อหาง
โตรวนางเป็นระยะ

2.10.3. ท้ายเรือและทวนหางเรือเอกไชยหลาวทอง

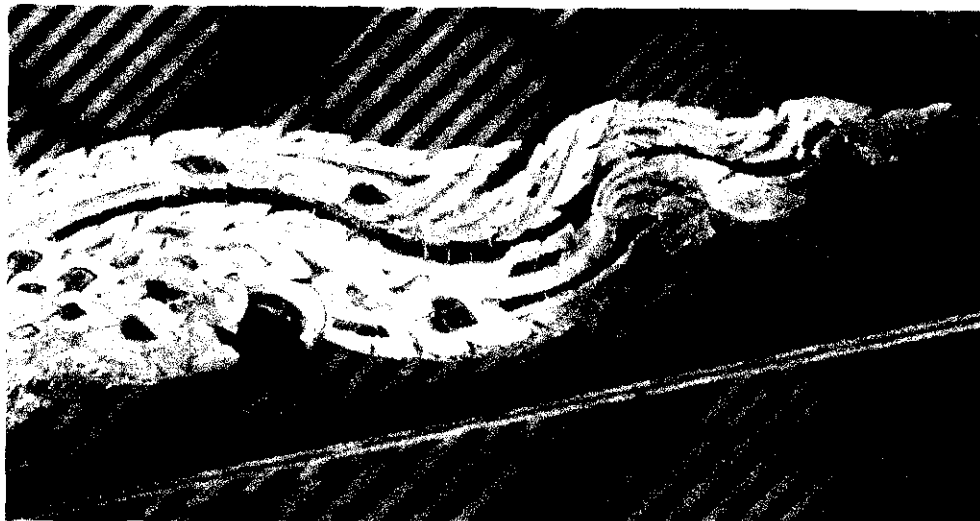

ภาพประกอบ 169 ท้ายของเรือเอกไชยหลาวทอง

ส่วนท้ายเรือเอกไชยหลาวทอง เป็นลายเถาก้านขดบริเวณคาดลายท้ายเรือเป็นเป็นลายหน้า
กระดานก้านแย่งพุ่มไขว้ใบเทศมีลายประจายามครึ่งดอกอยู่ขอบกราบเรือมีลายภาพส่วนขาหลังของเหราเป็น
รูปคล้ายกระจิงรอนภายในเป็นลายเกร็ดส่วนหลังของขาเป็นลายแข้งสิงห์ลักษณะคล้ายเท้าของครุฑ กราบ
เรือมีลายสลักเป็นแถวกนกท้ายเกรินยาวไปถึงทวนหางเรือ

ภาพประกอบ 170 ทวนหางเรือเอกไชยหลาวทอง

ภาพประกอบ 171 ปลายหางเรือเอกไชยหลาวทอง

ลักษณะของทวนหางเรือเอกไชยหลาวทองเป็นกาบไผ่รับปลายหางกนกเปลว พื้นกาบไผ่เป็นลายดอก 6 กลีบ ขนาดเล็กเรียงในพื้นที่ผิวของกาบมีลักษณะของแข็งสิงห์เดินขบด้นใน ปลายหางสร้างลายโดยการแกะสลักเป็น ไหลกนกประดับกระจกสีน้ำเงิน ใต้ของกาบประดับกระจกสีน้ำเงิน ใต้ลายกระจกส่วนยอดลายกาบประดับกระจกสีแดงตัวลายปิดทองทั้งหมด รูปแบบของลายสอภาม พินิจ สุวรรณบุญ ได้กล่าวว่า เป็นลายที่สร้างขึ้นเพื่อให้มีลักษณะของปลายหางสัตว์

3. เรือพระที่นั่งลายทองกับความเชื่อที่มีทางสังคม

เรือพระที่นั่งลายทองที่เป็นกลุ่มเรือที่ศึกษา ถือว่าเป็นเรือที่สำคัญจากการจัดรูปกระบวนเรือในการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนเรือพระที่นั่งจะแบ่งเป็น 5 รั้วกระบวน เรือพระที่นั่งลายทองจะอยู่รั้วด้านในในรั้วกระบวนที่ 2 3 และ 4 โดยมีเรือกระบวนลำอื่นๆล้อมรอบ

ลักษณะของการจัดลำดับความสำคัญในรูปกระบวนโดยการจัดชั้นและแนวสายของเรือ การวางตำแหน่งของเรือหากมองเป็นมิติโดยจัดลำดับชั้นจะเปรียบเทียบการจัดกระบวนของกลุ่มเรือรูปสัตว์ซึ่งเป็นสัตว์ที่อาศัยในป่าหิมพานต์ซึ่งบ้านนี้อยู่รอบเขาพระสุเมรุ ซึ่งตำแหน่งที่อยู่ของเรือพระที่นั่งจะเป็นที่ประทับของเทพซึ่งได้แก่พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ตามรูปพาหนะที่ตรงกับความเชื่อทางลัทธิพราหมณ์ฮินดู รูปแบบลายบนข้างลำเรือในเรือรูปสัตว์ในเรือกระบวนเรือพระราชพิธีเป็นรูปดอกพุดตานอาจเป็นการบอกเล่าถึงเหล่าสัตว์ที่อาศัยในป่าหิมพานต์ก็เป็นได้ ส่วนเรือพระที่นั่งที่มีหัวเรือเป็นรูปสัตว์ลายที่พบเป็นลายเถาก้านขดที่ให้ความรู้สึกเหมือนเรือเหล่านั้นล่องลอยบนวิมารที่สูงกว่ากลุ่มเรือทั้งหมดในกระบวน

ในการจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคนั้นจะทำขึ้นในวาระสำคัญต่างๆ เช่น วันสำคัญทางศาสนา วันเฉลิมฉลอง เพื่อให้ราษฎรได้ชื่นชมพระบารมี หรือในงานอัญเชิญพระบรมศพ เพื่อเป็นเกียรติและเป็นพิธีการที่ทางลัทธิพราหมณ์จะเป็นผู้จัด

4. การสร้างเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9

เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 นี้สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี การจัดสร้างในครั้งนี้กองทัพเรือได้นำเสนอ เรื่องผ่านสำนักพระราชวัง โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลเรื่องการตกแต่งลวดลายบนลำเรือ สำนักพระราชวัง ดูแลเรื่องการตกแต่งเครื่องสูง ธงสามชาย และเครื่องแต่งกายในกระบวนเรือ

ในการจัดซื้อวัตถุดิบในการสร้างเรือ กองทัพเรือได้จัดซื้อไม้ที่ใช้ต่อเรือจากองค์การอุตสาหกรรม ป่าไม้ โดยคัดเลือกไม้ที่มีขนาดและอายุที่เหมาะสมเพื่อให้ได้เนื้อไม้ที่มีคุณภาพ วัตถุดิบที่สำคัญอีกอย่างคือ ยางรักที่ใช้ทาเรือ จะต้องใช้ยางรักที่มีคุณภาพยางรักดังกล่าวจัดซื้อจากประเทศพม่า

ภาพประกอบ 172 การทำพิธีพราหมณ์

ในการต่อจะจัดพิธีการในการต่อเรือตามแบบการต่อเรือในอดีตมีพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานตอกหมุดหัวเรือ จากนั้นกองทัพเรือได้ดำเนินการต่อโครงสร้าง

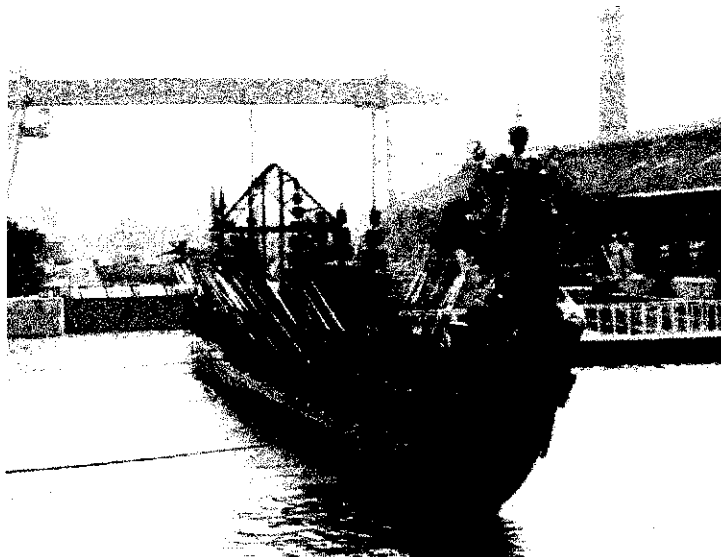

ภาพประกอบ 173 ทำการโกนหัวเรือด้วยกบไฟฟ้า

ภาพประกอบ 174 ทำการแกะลายและลอกลายจากฝั่งขวาไปไว้ฝั่งซ้าย

จนเป็นลำเรือ นำไม้ที่ใช้ในการแกะสลักมาหุ้มบริเวณที่จะทำลวดลายจัดแต่งให้ตัวไม้แนบสนิทกับลำเรือแล้วทำการเขียนลายลงบนข้างเรือด้านหนึ่ง จากนั้นนำกระดานลอกลายมาเขียนลงอีกฝั่งหนึ่ง แล้วจึงทำการถอดไม้หุ้มออกไปทำการแกะสลัก ขณะเดียวกันก็ทำการขึ้นรูปครุฑบนโขนเรือแกะสลักและลงประกอบ

ภาพประกอบ 175 นำเรือลงน้ำพร้อมฝีพายเพื่อดูการทรงตัวของเรือ

นำเรือลงน้ำเพื่อวัดความสมดุลของเรือเพื่อปรับแต่ง เมื่อลายข้างเรือเสร็จนำลายติดบนข้างเรือ นำเรือลงน้ำเมื่อติดลวดลายเสร็จจึงพ่นสีแดงทำการลงรักปิดทองประดับกระจก การสร้างเรือพระที่นั่งลำนี้เป็นการสร้างเรือพระที่นั่งที่เสร็จได้ภายในรัชกาลและใช้เวลาน้อยเมื่อเทียบกับเรือลำอื่นๆ จากที่อุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้ในปัจจุบันมีประสิทธิภาพ ระบบการวัดและคำนวณที่รวดเร็วแม่นยำ และความร่วมมือจากหลายฝ่ายทางด้านทุนทรัพย์ และการออกแบบจัดสร้าง

บทที่ 5

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

1. สังเกตความมุ่งหมาย สมมุติฐาน และวิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเรื่องเรือพระที่นั่งและกระบวนเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นเรือสำคัญทั้งสิ้น 14 ลำ มีความเป็นมาและวิธีศึกษาดังนี้

- 1.1. เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของเรือพระที่นั่งลายทอง
- 1.2. เพื่อศึกษาเรือพระที่นั่งในเรื่องของ รูปทรง ขนาด การตกแต่ง และลวดลายของเรือพระที่นั่ง
- 1.3. เพื่อให้มีการสอดคล้อง ในการอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของไทยเราซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล

2. สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาลวดลายเรือพระที่นั่งลายทองซึ่งเป็นเรือที่มีความสำคัญและมีความสวยงามที่สุดในกระบวนเรือทั้งหมด เรือที่กล่าวมาจะมีลวดลายการประดับตกแต่งที่เป็นเอกลักษณ์โดยมีเรือทั้งสิ้น 14 ลำ คือ

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์
เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช
เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์
เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณฯ
เรือครุฑเห็นหาง
เรือสุรवायุกษ์
เรือกระบี่ปราบเมืองมาร
เรือเอกไชยเหินหาว
เรือพาลีรังทวีป
เรือสุครีพครองเมือง
เรือครุฑเทริดไตรจักร
เรือกระบี่ปราบอุรอนราพณ์
เรือสุรवायุกษ์
เรือเอกไชยหลาวทอง

โดยการศึกษาเรือพระที่นั่งลายทองทั้ง 14 ลำจะแบ่งส่วนประกอบเพื่อการศึกษาเป็น 3 ส่วน คือ

โขนเรือ
ลำเรือ
ท้ายเรือ

2.1. โขนเรือ

จากการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบเรือพระที่นั่งและกระบวนเรือพระที่นั่งลายทองสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เป็นเรือสำคัญทั้ง 14 ลำนั้นมีความแตกต่างของขนาดลำเรือ ลักษณะการใช้งาน และการออกแบบโขนเรือ แต่ละลำมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามสามารถแยกออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 2 กลุ่มคือ

โขนเรือพระที่นั่ง

โขนเรือกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

2.1.1. โขนเรือพระที่นั่ง

โขนเรือพระที่นั่ง เป็นโขนเรือที่มีลักษณะโดยเฉพาะเพื่อใช้เป็นเรือที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น รูปโขนเรือเป็นรูปสัตว์ที่เป็นพาหนะของมเหสีท้าวเวราข คือ พระอินทร์ พระพรหม และพระนารายณ์ ตามคติโบราณของไทยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมุติเทพจุติมาเป็นพระมหากษัตริย์ ฉะนั้นการกระทำสิ่งใดก็ตามทั้งในพระราชพิธีและพระราชประเพณี ราษฎรก็จะยกย่องและเทิดทูลให้พระมหากษัตริย์ ประดุจเทพ หรือเทวราชอยู่เสมอ เรือพระที่นั่งทั้ง 4 ลำ จึงมีรูปโขนเรือเป็นรูปสัตว์เกี่ยวข้องกับมเหสีท้าวเวราขทั้งสิ้น สรุปรูปแบบและความแตกต่างของโขนเรือได้ดังนี้.

2.1.1.1. โขนเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ รูปโขนเรือเป็นสัตว์หงส์ หงส์เป็นพาหนะของพระพรหม สื่อความหมายว่าพระมหากษัตริย์ที่ประทับอยู่ในเรือคือพระพรหม ประทับบนหงส์ทอง โขนเรือแกะสลักเป็นรูปสัตว์หงส์ ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ส่วนลำคอหงส์แกะสลักเป็นรูปประจายามลงรักปิดทองประดับกระจกสีเช่นเดียวกัน ส่วนครีบท่อกหงส์แกะสลักเป็นรูปกระจิงไบเทศและกามพรหมศรลงรักปิดทองประดับกระจกสี

2.1.1.2. โขนเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช รูปโขนเรือเป็นเศียรนาคร 7 เศียร นาค 7 เศียรนี้หมายถึง อนันตนาคราชซึ่งเป็นที่ประทับ และที่บรรทมของพระนารายณ์ในเกษียรสมุทรสื่อความหมายว่าพระมหากษัตริย์ที่ประทับอยู่บนเรือพระที่นั่งคือพระนารายณ์ เช่นเดียวกัน โขนเรือที่เป็นนาค 7 เศียรแกะสลักด้วยไม้สักทองลงรักปิดทองประดับกระจกสีมีกนกปลายเปลวประกบหัวนาค 7 เศียรทั้งสองข้าง ส่วนช่วงต่อระหว่างโขนเรือกับตัวเรือประดับด้วยเกี้ยวลายรักร้อย ตอนบนและตอนล่างของเกี้ยวประกอบด้วยกระจิงรวน

2.1.1.3. โขนเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ เรือพระที่นั่งลำนี้จัดอยู่ในประเภทเรือตั้งจึงไม่มีรูปโขนเรือเป็นรูปสัตว์ แต่ก็ทำเป็นรูปลายทอง นาค 7 เศียร ที่เศียรของนาคทำเป็นรูปเทวตาเป็นตามความเชื่อตามลัทธิพราหมณ์ตอนบนของนาคจะเป็นเทพและส่วนล่างจะเป็นนาคหรือหางงู ส่วนเกี้ยวหรือรัศมีเกล้า เป็นลายรักร้อยลงรักปิดทองประดับกระจกสี และมีกระจิงรวนประดับตอนบนและตอนล่างของเกี้ยว

2.1.1.4. โขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ โขนเรือเป็นรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณหรือนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งเป็นการสื่อความหมายแสดงให้ทราบว่าเป็นเรือพระที่

นั่งของพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับคติโบราณที่ทำรูปนารายณ์ทรงสุบรรณไว้ที่หน้าบันของพระอุโบสถ หรือพระวิหารที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง โขนเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณลำนี้แกะสลักเป็นรูปพระนารายณ์สี่กรทรงตรีศู ภา จักร สังข์ ยืนประทับบนหลังพญาคูรุท ตัวพญาคูรุทกายสีแดงทรงเครื่องสร้อยสังวาล สวมมงกุฏ ดินครุททั้งสองยุคนาคข้างละตัวติดกับโกศหน้าหัวเรือ

2.1.2. โขนเรือกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

บรรดาเรือประกอบกระบวนในการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคลำที่ได้ทำการศึกษา มีทั้งสิ้น 10 ลำ เรือเหล่านี้เป็นพาหนะของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพารชั้นผู้ใหญ่ แม่ทัพนายกอง ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้คือ โขนเรือเป็นรูปสัตว์ในวรรณคดี เป็นสัตว์ที่มีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์ สอดคล้องกับชื่อเรือซึ่งเรือเหล่านี้เป็นเรือรบ และยังเป็นความเชื่อในส่วนที่เสริมพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ การจัดกระบวนเรือเช่นนี้ได้ปรากฏว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตามพระราชพงศาวดาร ฉบับราชหัตถเลขาบันทึกไว้ว่า ในรัชกาลพระนารายณ์มหาราช ปรากฏมีเรือพระที่นั่งคือเรือพระที่นั่งอลงกตนาหวา เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย เรือพระที่นั่งครุฑพาหะ เรือพระที่นั่งนพรัตนพิมานกาญจนอลงกตมหานาวาเอกชัย เรือพระที่นั่งจิตรพิมานกาญจนมณีศรีสมรรถชัย เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ นอกจากนี้มีกระบวนเรือได้แก่ เรือตั้ง เรือกัน เรือชัย เรือรูปสัตว์ และเรือขนาน โขนเรือรูปสัตว์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันคือ

2.1.2.1. โขนเรือครุฑเหินเห็จ โขนเรือเป็นรูปครุฑกายสีแดงทรงเครื่องประดับสร้อยสังวาลแก้วเก็จประดับด้วยทับทรวง นาค 4 ตัวถูกจับด้วยมือและเท้าทั้งสองข้างข้างละ 1 ตัว (ครุฑยุคนาค) ส่วนใต้รูปครุฑทำช่องสำหรับติดตั้งปืนจ่ารง ลวดลายประกอบและลวดลายตกแต่งใช้ลายกนกเปลวลงรักปิดทองประดับกระจกสี

2.1.2.2. โขนเรืออสุรายุักษ์ โขนเรือเป็นรูปนักษัตร ลักษณะส่วนบนเป็นยักษ์ ส่วนล่างเป็นนก สัตว์เป็นสี่เขี้ยว ใบหน้ายักษ์เป็นประเภทปากขบตาโหลง สวมมงกุฎ เติมนน มือสองข้างถือธงสามชาย

2.1.2.3. โขนเรือกระบี่ปราบเมืองมาร โขนเรือแกะสลักเป็นรูปหนุมานนั่งคาบอยู่บนหัวเรือ และมีมือสองข้างถือธงสามชายข้างละ 1 ธง ใต้รูปหนุมานบริเวณระหว่างขาสองข้างมีช่องสำหรับติดตั้งปืนจ่ารง ลวดลายประกอบตกแต่งโขนเรือเป็นลายรดทำประดิษฐ์เป็นดอกพุดตานใบเทศ

2.1.2.4. โขนเรือเอกไชยเหินหา โขนเรือเป็นรูปเหราตาบแก้วเป็นรูปลายรดน้ำประดับด้วยลายกนกเปลว บริเวณปลายยอดมีมาลัยต่อกับทวนหัวเรือแกะสลักปิดทองประดับกระจก หัวเรือเป็นสี่ตำเนื่องจากเป็นพื้นรัก

2.1.2.5. โขนเรือพาสีรั้งทวีป โขนเรือเป็นรูปขุนกระบี่สี่เขี้ยว(พาลี) มือสองข้างถือธงสามชายนั่งคาบบนหัวเรือตอนด้านล่างระหว่างขามีช่องสำหรับติดตั้งปืนจ่ารง

2.1.2.6. โขนเรือครุฑเตริดไตรจักร โขนเรือเป็นรูปครุฑสี่ครุฑเป็นสี่หมุ่ ทรงเครื่องประดับด้วยสร้อยสังวาลแก้วเก็จ มีทับทรวงประดับที่หน้าอกสวมชฎายอดแหลม จับนาค 4 ตัวโดยมือและเท้าทั้งสองข้างจับนาคข้างละ 1 ตัว เช่นเดียวกับเรือครุฑเหินเห็จ

2.1.2.7. เรือกระป๋ารญรอนราพย์ โขนเรือเป็นรูปวานรสีน้ำรัก (นิลพัท) ลักษณะเช่นเดียวกับหนุมานคือมีเขี้ยวแก้วบนเพดานปาก ปากอ้า สวมมาลัยทอง มือสองข้างถือธงสามชาย นั่งคาบบนหัวเรือบริเวณตอนใต้ของรูปกระบี่ตรงกึ่งกลางระหว่างขาสองข้างมีช่องสำหรับติดตั้งปืนจ่ารง

2.1.2.8. โขนเรืออสูรปักษา โขนเรือเป็นรูปนกยักษ์ ลักษณะมีส่วนบนเป็นยักษ์ส่วนล่างเป็นนก สัตว์เป็นสี่เขี้ยวอ่อน ใบหน้าเป็นยักษ์ตาโหลง ปากขบ สวมมงกุฎ มือสองข้างถือธงสามชาย เท้าจับช่อดอกไม้ข้างละ 1 ช่อ มือถือธงสามชาย

2.1.2.9. โขนเรือเอกไชยหลาวทอง โขนเรือเป็นลายเส้นทองเขียนบนส่วนหัวของเรือเป็นรูปเพรา ลักษณะเหมือนจระเข้หรือมังกร คาบแก้ว พื้นเรือเป็นสีดำสีรักพื้นลายจะเป็นลายทอง บริเวณปลายยอดมีมาลัยต่อกับทวนหัวเรือและสลักปิดทองประดับกระจก

2.1.2.10. โขนเรือสุครีพครองเมือง โขนเรือเป็นรูปพญาวานรสีแดงเสน อำปาก ชฎายอดบัว(เหมือนพาลี) มือสองข้างถือธงสามชาย นั่งคาบบนหัวเรือ ตรงกลางระหว่างขาสองข้างด้านล่างมีช่อง ติดตั้งปืนจ่ารง

2.2. ลำเรือ

เรือหลวงที่นำมาใช้ในพระราชพิธีนั้น ส่วนมากจะมีความใหญ่และยาวพอสมควรสามารถใช้ฝีพายพายได้เร็ว จึงมักมีรูปเพรียวและใช้เป็นเรือรบทางแม่น้ำ มี 4 ชนิด คือ เรือแซ เรือไชย เรือศีระสัถย์หรือเรือรูปสัตว์ และเรือกราบ มีการสร้างเรือรบขึ้นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารฯ (2511 : 29) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ(พ.ศ. 2091-2111) โปรดให้ดัดแปลงเรือแซ ให้เป็นเรือไชย กับเรือศีระสัถย์ แต่ขนาดของลำเรือและประเภทของการใช้งานต่างกันจึงแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มดังนี้

ลำเรือของเรือพระที่นั่ง

ลำเรือของกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

2.2.1. ลำเรือของเรือพระที่นั่ง

เรือพระที่นั่งในสมัยรัตนโกสินทร์สร้างขึ้นตามแบบอย่างตั้งแต่สมัยอยุธยา เช่นเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ลำที่เป็นเรือพระที่นั่งในปัจจุบันนี้ ชื่อเรือพระที่นั่งนี้กล่าวถึงเป็นครั้งแรก ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราว พ.ศ. 2091 ลำปัจจุบันสร้างขึ้นในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพื่อทดแทนเรือลำเดิมที่ได้สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เรือลำนี้มาแล้วเสร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ประกอบพิธีลงน้ำเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ลำเรือและขนาดเรือได้ทำรูปแบบเช่นเดียวกับของโบราณ เรือพระที่นั่งทั้ง 4 ลำรูปทรงและขนาดของเรือใกล้เคียงใกล้เคียงกันจึงขอกล่าวโดยสรุปดังนี้คือ

2.2.1.1. ลวดลายขอบข้างเรือ

ลวดลายขอบข้างเรือ แกะสลักเป็นลายหน้ากระดานมีดอกประจำยามและลายเกลียวใบเทศ ประกอบด้วยเส้นลวดทั้งตอนบนและตอนล่าง ลวดลายลงรักปิดทองประดับกระจกสีเขียวและสีน้ำเงินใต้ลายหน้ากระดานแกะสลักเป็นกระจิงรวน

2.2.1.2. ลวดลายลำเรือ ลวดลายของลำเรือด้านนอกแกะสลักเป็นลายก้านขดประเภทนาคขบนกคาบ

เรือสุพรรณหงษ์แกะสลักเป็นลายก้านขด(หงส์ขบ) ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ส่วนพื้นลายหรือช่องไฟประดับกระจกสีน้ำเงิน ท้องเรือภายนอกทาสีดำ

เรือนันทนาคราช แกะสลักเป็นลายก้านขดเปลวหัวนาคลงรักปิดทองประดับกระจกสีพื้นลายประดับกระจกสีน้ำเงิน ท้องเรือภายนอกทาสีเขียว

เรือเนกขัตติกุชณ์ แกะสลักเป็นลายเกลียวรูปพญานาค 3 เศียร ลงรักปิดทองประดับกระจกสีพื้นลายประดับกระจกสีน้ำเงินท้องเรือสีชมพู

เรือนารายณ์ทรงสุบรรณรัชกาลที่ 9 แกะสลักลายเป็นลายก้านขดครุฑ ลงรักปิดทองประดับกระจก ส่วนพื้นลายประดับกระจกสีน้ำเงิน ท้องเรือทาสีแดง

2.2.2 ลำเรือกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

กระบวนเรือพระที่นั่ง ซึ่งได้ดัดแปลงมาจากเรือแซ่เป็นเรือขนาดเล็กกว่าเรือพระที่นั่ง เรือเหล่านี้เป็นเรือรบและเรือคุ้มกัน บรรจุทหารได้ 60 – 70 คน เคลื่อนที่ได้อย่างรวดเร็ว จึงให้ชื่อใหม่ว่าเรือไชย เรือเหล่านี้ไชยเรือเป็นรูปสัตว์ ลำเรือเขียนลายรดน้ำหรือลายทองเช่นเดียวกับลายทองประกอบโขนเรือที่อยู่ตอนหัวของเรือ กระบวนเรือที่มีลายเป็นลายทองมีปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยา พบได้จากภาพเรือจากตู้พระไตรปิฎกวัดอนงคารามซึ่งเป็นของอยุธยาเดิม แสดงถึงขบวนพยุหยาตราทางชลมารคของกษัตริย์ไทย ซึ่งอยู่ส่วนล่างของภาพ เข้าใจว่าเป็นการเสด็จประพาสหรือเสด็จไปพระพุทธรูป กษัตริย์ประทับบนเรือพระที่นั่งมีบุษบกแวดล้อมด้วยพระราชเทวีและโอรสและมีเรือพระสนมคู่เคียงกันมาเรือทองตำราวรักษาพระองค์มีรั้งกำกับปืนใหญ่อยู่หัวเรือ ลายของลำเรือประเภทนี้ แยกออกเป็น 2 ส่วนคือ

2.2.2.1. ลวดลายข้างเรือ ตอนบนกราบเรือเป็นลายหน้ากระดาน เรียกลายประเภทนี้ว่า ลายหมอนทองใบเทศสลับลายดอกพุดตานเขียนเป็นลายรดน้ำหรือเงาล้ำเช่นเรืออสุรวายุภักษ์, อสุรปักษา เขียนลายรดน้ำเป็นลายก้านแย่งใบเทศ

2.2.2.2. ลายลำเรือ เขียนลายรดน้ำ (ลายทอง) ดอกพุดตานใบเทศ บนพื้นรักสีดำ ท้องเรือทาสีแดง

2.3. ท้ายเรือ

ลักษณะท้ายเรือพระที่นั่งและท้ายเรือของกระบวนเรือพระที่นั่งลายทองมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้ท้ายเรือหรือหางเรือจะยกสูงกว่าหัวเรือ หัวเรือที่โบราณไม่ได้ออกแบบยกสูงมากเพราะจะต้านลม อีกประการหนึ่งท้ายเรือที่ยกสูงเชิดขึ้นไปไว้เป็นที่วางเกริน สำหรับนักสราชนั่ง นักสราชนั่งคือผู้เชิญธงสามชายจะนั่งบนเกรินสูงเด่นกว่าฝีพายทั้งหมด ส่วนเรือประกอบขบวนท้ายเรือสูงกว่าหัวเรือเช่นกัน แต่ไม่สูงมาก เพราะไม่ต้องการให้สูงเด่นกว่าเรือพระที่นั่ง

การแบ่งประเภทท้ายเรือแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ ท้ายเรือพระที่นั่ง ท้ายเรือของกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

2.3.1. ท้ายเรือพระที่นั่ง

ลวดลายท้ายเรือพระที่นั่งคือช่วงหางของสัตว์ที่เป็นโขนเรือ เช่นเรืออนันตนาคราช ท้ายเรือจะทำลวดลายและแกะสลักเป็นหางพญานาค เรือสุพรรณหงส์ท้ายเรือจะทำลวดลายแกะสลักให้ดูมีส่วนเกี่ยวเนื่องเหมือนหางหงส์ ส่วนเรือลำอื่นๆก็ทำในท่วงทำนองเดียวกัน การตกแต่งลวดลายท้ายเรือพระที่นั่งกล่าวโดยสรุปรวมกันได้ดังนี้

2.3.1.1. ส่วนตั้งแต่ท้ายเรือจนถึงเกี่ยว แกะสลักเป็นลายก้านขดกนกเปลว ลงรักปิดทองประดับกระจกสี กระจกพื้นหรือช่องไฟใช้กระจกสีเช่นเดียวกับกระจกที่ใช้กับช่องไฟโขนเรือตอนบนของลายก้านขดประดับด้วยกระจกรวนใบเทศไปจรดกาบพรหมศรที่หางเรือ

2.3.1.2. หางเรือพระที่นั่ง นับตั้งแต่กาบพรหมศรขึ้นไป แกะสลักเป็นกระจังใบเทศ ส่วนปลายเป็นลายเปลว คล้ายลายซ่อหางโต การแกะสลักลายทั้งหมดมีความต่อเนื่องกัน ยกเว้นมีการแบ่งเป็นตอนๆด้วยลายเกี่ยว และกาบพรหมศร ลวดลายทั้งหมดลงรักปิดทองและประดับกระจกสี

2.3.2. ท้ายเรือของกระบวนเรือพระที่นั่งลายทอง

ท้ายเรือของเรือกลุ่มนี้ทั้งหมดแบ่งเป็นสองส่วนคือส่วนปลายสุด (ปลายหาง) ของเรือและส่วนท้ายเรือ ลวดลายตกแต่งท้ายเรือมิได้มีลายแกะสลัก แต่เป็นลายลงรักปิดทอง ส่วนปลายหางจะเป็นลายแกะสลักปิดทองประดับกระจก ท้ายเรือของกระบวนเรือพระที่นั่งลายทองแบ่งเป็น 2 ส่วน

2.3.2.1. ส่วนท้ายเรือ เขียนลายทองหรือลายลงรักปิดทองเป็นลายดอกพุดตานใบเทศเหนือลายดอกพุดตานขึ้นไปคือส่วนกราบท้ายเรือ เป็นลายหมอนทองที่ต่อเนื่องมาจากลำเรือ

2.3.2.2. ส่วนหางเรือ ส่วนหางเรือทุกลำทำรูปลักษณะเหมือนกัน คือตั้งแต่กึ่งวโดนท้ายเรือแกะสลักเป็นกาบพรหมคร และลวดนกเบญจปัทมทองประดับกระจกลี

3.อภิปรายผล

จากการค้นคว้าตามหลักฐานต่างๆ ซึ่งรวบรวมได้จากเอกสารการสัมภาษณ์ผู้รอบรู้ และการไปศึกษาจากเรือพระที่นั่ง และ กระบวนเรือพระที่นั่งลายทองที่เรือพระที่นั่งของกรมศิลปากร สามารถวิเคราะห์กรณีศึกษาเรือพระที่นั่งลายทองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์สรุปรวมได้ดังต่อไปนี้

3.1. ประวัติความเป็นมาของเรือพระที่นั่งลายทอง

ในทางประวัติศาสตร์มีหลักฐานแม้ไม่ค่อยชัดเจนนัก แต่ก็สามารถอ้างอิงได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งราชอาณาจักรสุโขทัยเคยเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชอาณาจักรสุโขทัยได้เคยเสด็จพระราชดำเนินกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคและชลมารค และจากหนังสือนางนพมาศหรือตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ได้บันทึกไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชยังเสด็จด้วยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในพระราชพิธีลอยพระประทีปอีกด้วย

ในสมัยอยุธยาได้มีบันทึกมากมายกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเรือพระที่นั่ง และตามโบราณราชประเพณีถือว่าองค์พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ รถมพระที่นั่ง และเรือพระที่นั่งจะต้องมีความวิจิตรพิสดารสวยงามประดับทองและเพชรนิลจินดาจัดตั้งราชรถของพระอินทร์ สมัยอยุธยาเป็นยุคสมัยที่ไทยเรามีความเจริญสูงสุดในด้านศิลปกรรม ตรี อมาตยกุล ได้กล่าวไว้ในยุคที่ 3 ของสมัยอยุธยา (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ.2173 ถึง เสียกรุง พ.ศ.2310) นับว่าปราณีศิลปปะได้เจริญอย่างยอดเยี่ยม และยังมีตัวอย่างเหลืออยู่จนถึงเวลาปัจจุบันนี้เป็นจำนวนมาก การจำหลักไม้ก็ประณีตงดงาม การประดับกระจกให้เข้ากับลวดลายก็เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา แต่จะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลใดไม่สามารถจะหาหลักฐานได้แน่นอน แต่การจำหลักลายปิดทองประดับกระจกนี้อาจมีมาแล้วก่อนรัชกาลขุนหลวงสรศักดิ์ก็ได้ เพราะในจดหมายเหตุของ ม.ลาบูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส ที่เข้ามาเจริญพระราชมิตรไมตรีในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทางเบื้องหลังมีลายจำหลักปิดทองประดับกระจก เช่นเดียวกับการจำหลักลายของเรือพระที่นั่ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้มีการสร้างบ้านแปลงเมือง มีการก่อสร้างพระราชมณเฑียร วัดวาอารามและสถานที่สำคัญต่างๆ เช่นเดียวกันกับสมัยอยุธยา มีการสร้างราชรถ ราชยาน และเรือพระที่นั่งให้เหมือนกับที่ใช้อยู่ในสมัยอยุธยาทั้งสิ้น เรือพระที่นั่งต่างๆ ได้แบบแผนแบบและตั้งชื่อเรือพระที่นั่งเช่นเดียวกับเรือพระที่นั่งในสมัยอยุธยา รัชกาลที่ 1 ได้ทรงสร้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ และในรัชกาลต่อมาได้สร้างเพิ่มเติมขึ้นมาลำดับ คือ ในรัชกาลที่ 3 ทรงสร้างเรือมงคลสุบรรณ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงเสริมรูปจากเรือรูป

ครุฑยุคนาค โดยวางรูปพระนารายณ์หลังของครุฑในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงสร้างเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ขึ้นใหม่ และทรงสร้างเรือเนกษาทิภูษณ์ เรือทั้งหมดสำเร็จในรัชกาลที่ 6

3.2. รูปทรง ขนาด การตกแต่งและลวดลายของเรือพระที่นั่งลายทอง

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าเรือพระที่นั่งและกระบวนเรือพระที่นั่งลายทองได้พัฒนารูปทรงและขนาดของลำเรือมาจากเรือคั้งขนาดใหญ่และมีความยาวรูปร่างเพรียวใช้ฝีพายจำนวนมากและพายไม่ได้รวดเร็ว ซึ่งแต่เดิมเป็นเรือแซ หรือเรือไชย และเรือพระที่นั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ การสร้างเรือพระที่นั่งจะใช้ไม้ซุงท่อนเดียวมีความยาวเท่ากับความยาวของลำเรือ จากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 ว่า เรือพระที่นั่งกราบซื่อสายสุดตา พระวิเศษเทียนส่วยมาศ เมืองจันทร์ ตัดไม้มาศยาว 1 เส้นเศษ (40 เมตร) ถวาย 1 ลำ โปรดให้หลาวเป็นเรือ ยาวตลอดทั้งโคน 1 เส้น 3 วา ก้ำลัง (กว้าง) 5 ศอก 1 คืบ 5 นิ้ว และเรือพระที่นั่งกราบซื่อขจรกรุง เมืองไชยาตัดไม้มาศถวายโปรดให้หลาวเป็นเรือยาว 15 วา 2 ศอก ก้ำลัง 5 ศอก 5 นิ้ว เรือพระที่นั่งลำอื่นๆก็เช่นเดียวกันคือสร้างจากท่อนซุงที่มีความยาว และความกว้างของลำเรือก็จะกว้างเท่ากับขนาดท่อนซุง ดังนั้นรูปทรง, ขนาดและความกว้างของเรือจึงมีลักษณะเพรียวยาว ทำส่วนหัวเรือและส่วนท้ายเรือยกให้สูงชันขึ้นเพื่อความสวยงามและให้ท้ายเรือยกสูงกว่าหัวเรือ

การตกแต่งและลวดลายประดับตัวเรือนั้น สรุปผลจากการศึกษาค้นคว้าแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.2.1. ลวดลายแกะสลัก การแกะสลักไม้ลงรักปิดทองประดับกระจก ได้กระทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงได้รวบรวมบรรดาช่างฝีมือทางด้านศิลปะทั้งหลายที่เรียกว่า "ช่างสิบหมู่" ที่อยู่กระจัดกระจายหลบหนีพม่ามารวมกัน และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้บรรดาช่างเหล่านั้นทำงานด้านศิลปะการตกแต่งปราสาทราชวัง วัดวาอาราม ที่ทรงสร้างและตกแต่งเรือพระที่นั่งอีกด้วย

การแกะสลักไม้ที่ตกแต่งเรือพระที่นั่งผูกลายเป็นลายก้านขดขมวดลายตรงกลางเป็นช่อโตหรือรูปสัตว์ตามแบบของโขนเรือลวดลายของเรือสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 คือเรือสุพรรณหงส์ ศิลปะฝีมือความงดงามอ่อนช้อยเหมือนกับศิลปะอยุธยาในรัชกาลนี้ (รัชกาลที่ 1) พยายามรวบรวมช่างฝีมือเก่าของกรุงศรีอยุธยาที่ยังหลงเหลืออยู่ และทะนุบำรุงการช่างเพื่อสร้างพระนครให้งดงามเหมือนเดิม ศิลปกรรมจึงมีรูปแบบเหมือนกับสมัยอยุธยาตอนปลายสุดทุกอย่าง

3.2.2. ลวดลายรดน้ำ บรรดาเรือประกอบกระบวนเรือพระที่นั่งที่โขนเรือเป็นรูปสัตว์เป็นเรือพาหนะของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการป็นชั้นผู้ใหญ่ และแม่ทัพนายกอง ส่วนโขนเรือและส่วนท้ายเรือแกะสลักลวดลายปิดทองประดับกระจก แต่ลำเรือจะเขียนเป็นลวดลายรดน้ำหรือลายทอง จุลทัศน์พยาหรานนท์ กล่าวถึง งานประณีตศิลป์ของไทยที่ทำตกแต่งด้วยวิจิตรกรรมประเภทหนึ่ง คือเขียนด้วยน้ำยาแล้วปิดทองรดน้ำทำเป็นลวดลายหรือรูปภาพต่างๆ วิชาช่างประณีตศิลป์ประเภทนี้ว่า "เขียนน้ำยาปิดทองรดน้ำ" หรือที่มักเรียกกันสั้นๆว่า "ลายรดน้ำ" ทั้งนี้เพราะมีการเขียนทำลวดลายมาก เขียนเป็นรูปภาพมีแต่น้อย ลวดลายและรูปภาพเขียนทำให้เป็นผลสำเร็จด้วยวิธีเขียนน้ำยาปิดทองรดน้ำนี้ อาจสังเคราะห์เป็นงานจิตรกรรมประเภท "เอกรงค์" ได้ เพราะลวดลายหรือรูปภาพที่เป็นผลจากวิธีดังกล่าวนี้ ปรากฏมีเพียงสีทองสีเดียวบนพื้นสีดำทึบ งานจิตรกรรมประเภทเขียนน้ำยาปิดทองรดน้ำ ที่ใช้ตกแต่งงานศิลปะนั้น ได้มีทำสิ่งต่างๆมากมายหลายสิ่ง ทั้งที่เป็นเครื่องใช้สอย ครุภัณฑ์ อาคารสถานที่ สิ่งที่เป็นเครื่องประดับตกแต่งขนาดเล็ก จนถึงขนาดใหญ่ตั้งแต่ตะลุ่ม โตก พาน ไปจนถึงฝาผนัง บานประตู หน้าต่าง ฯลฯ ส่วนการ

วิธีเขียนน้ำยาปิดทองรดน้ำมาเขียนตกแต่งลำเรือนั้นผูกลายดอกพุดตานกันแย่งใบเทศ ดอกลายขนาดใหญ่ และมีพื้นที่ลายหรือช่องไฟห่างมาก ซึ่งแตกต่างไปจากลายรดน้ำของตู้พระธรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นลาย กนกเปลว

4. ข้อเสนอแนะ

เรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีเป็นงานศิลปะชั้นสูงจัดเป็นประณีตศิลป์ที่สูงค่าอย่างหนึ่งของไทย มาแต่ช้านาน และเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ครั้งโบราณตราบจนถึงทุกวันนี้ ถือว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติไทยที่จะต้องทำนุบำรุงให้อยู่ยั่งยืนตลอดไป ในฐานะเป็นผู้ได้ไปศึกษาและได้ไปสัมผัสอย่างใกล้ชิดกับบรรดาเรือพระที่นั่งต่างๆจึงมีความเป็นเป็นข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

4.1. ข้อเสนอแนะให้จัดเป็นพิพิธภัณฑ์เรือพระที่นั่งที่ทันสมัย

ถึงแม้ในปัจจุบันการจัดเก็บเรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีจัดเป็นพิพิธภัณฑ์อยู่บ้างแล้ว คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเรือพระราชพิธี ในคลองบางกอกน้อย ก็ยังไม่มีสภาพเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ถูกต้องและยังมีการแยกเก็บรักษาเรือประเภทนี้อยู่หลายแห่ง เช่นเรือพระราชพิธีท้าวสุริอเรือพระราชพิธีของ กองทัพบก รวมทั้งการจัดกระจายมีใช้งานได้อยู่ประมาณ 52 ลำ ควรรวมเรือทั้งหมดไว้ด้วยกัน จัดตั้ง พิพิธภัณฑ์เรือที่ทันสมัยเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์เรือในต่างประเทศ โดยมีระบบปรับอากาศ ควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น และการจัดการบริหารจัดการด้วยหน่วยงานเพียงหน่วยงานเดียว เพราะปัจจุบันนี้เรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีต่างๆอยู่ในความดูแลถึง 3 หน่วยงานคือ สำนักพระราชวังเป็นเจ้าของเรือ กรมศิลปากรเป็นผู้ซ่อมแซมลวดลายบนเรือ และกองทัพเรือเป็นผู้ซ่อมโครงสร้างเรือและใช้งาน และการจัดสถานที่จัดตั้ง พิพิธภัณฑ์เรือแห่งใหม่ควรจัดหาพื้นที่ที่เหมาะสมอยู่ริมแม่น้ำและไม่ห่างเกินไป สะดวกแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าชมและเข้าไปศึกษา

4.2. ข้อเสนอแนะให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นระบบ

เมื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เรือที่ทันสมัยแล้วควรจัดให้เป็นสถานที่ให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนที่สนใจ ควรมีห้องบรรยายและอุปกรณ์ประกอบการบรรยายที่ทันสมัยและควรมีห้องสมุดขนาดเล็กที่รวบรวมหนังสือ เอกสาร วัตถุทัศน ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับเรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธี เพราะถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่ให้คุณค่าอันเกี่ยวเนื่องกับพระราชพิธี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความหมายต่อสังคมไทยมาก

4.3. ข้อเสนอแนะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมและการอนุรักษ์

การรวบรวมเรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีมาไว้รวมกันและจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เรือที่ทันสมัยแล้ว ควรจะส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศเข้าชมเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งในศิลปะและวัฒนธรรมของไทย และแสดงให้เห็นว่าเรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีเหล่านี้ เป็นมรดกของชาติ นอกจากนั้นควรเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวทราบ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. ฝายเผยแพร่วรรณคดีและประสาธน์สัมพันธ์. (2539). *เรื่องพระราชนิพนธ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์ (1997) จำกัด.
- กรมศิลปากร (2515) คำให้การชาวกรุงเก่าคำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดาร กรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา
- กัญญารัตน์ เวชศาสตร์ (2534). การศึกษาเรื่องหนังสือจากศิลปกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะอักษรศาสตร์
- เจ้าพระยาพระคลัง (หน) (2504). บทนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน). กรุงเทพฯ : แผนกพิมพ์โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา
- จินตนา กระบวนแสง. (2540). *เรื่อง : วิธีชีวิตริมแม่น้ำภาคกลาง*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
- จิรพันธ์ สมประสงค์ (2544). เทคนิคการสร้างสรรค์ศิลปลายรดน้ำ(ยุคใหม่). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- จุลทรรศน์ พยาขรานนท์. (2516). *ลายรดน้ำและลายกำมะลอ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- นพวัฒน์ สมพันธ์. (2541). *งานช่างแกะสลัก*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บริษัท ประชาชน จำกัด
- ประวัติศาสตร์ไทย. [online]. Accessed 21 July 2002. Available from <http://www.kmitl.ac.th/~s2010176/History/ayuttaya2.html>.
- ตรี อมาตยกุล. (2516). *ศิลปสมัยอยุธยา, ศิลปไทยรวมบทความทางศิลป*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เทพชู ทัพทอง. (2545). *อนุทินกรุงเทพภาพแห่งความทรงจำ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์
- น.ณ.ปากน้ำ. (2524). *วิวัฒนาการลายไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- นิยดา เหล่าสุนทร. (2540). *คัมภีร์นารายณ์ 20 ปาง กับคนไทย*. กรุงเทพฯ :
- นิโกลาส แชรเวส. (2506) *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. สันต์ ท. โกมลบุตร. แปล กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์
- แน่นน้อย ปัญจพรรค, สมชาย ณ นครพนม. (2535) *ศิลปะไม้แกะสลัก สุโขทัย, อยุธยา, รัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ เอ.ฟิล์ม โปรเซส
- ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์. (2504). *ประชุมภาพย่นเรือ*. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
- ภิญโญ สุวรรณคีรี. (2542). *ลายไทย*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เลิศ พ่วงพระเดช. (2542). *ศิลป์ไทย ชุด การเขียนลายไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วาดศิลป์.
- ศักดิ์ ผาสุพันธ์. (2514). *การปกครองไทย*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- เศรษฐมนตรี กาญจนกุล (2504) *เส้นสายลายไทย ชุดลายไทยฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ : บ.ไมด์ พลับบริษัท
- ส.พลายน้อย. (2532). *เกิดในเรือ*. กรุงเทพฯ : สารคดี
- ลัดด์ ศรีเพ็ญ. (2507). *เทวกำเนิด*. กรุงเทพฯ :
- สมภพ ภิรมย์. พลเรือตรี (2539) *เรือพยุหยาตราขลมาศ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อมรินทร์.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ตาจรราชานุภาพ, และคนอื่นๆ.(มปป.) *ประชุมภาพยี่เรือ*. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
- สมพร สุขเกษม ผศ. ดร. (2532). *หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาปรัชญา และศาสนา คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา สห วิทยาลัยรัตนโกสินทร์
- ลาโรจน์ มีวงษ์สม (2541). *ราชรถ และ ราชยาน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฐานการพิมพ์ จำกัด
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2528). *น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์
- แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์, (2527) *กระบวนพยุหยาตรา*. สำนักนายกรัฐมนตรี
- หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. (2543) *กระบวนพยุหยาตรา*. ประวัติและพระราชพิธี. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์ การพิมพ์
- อุดม เขวกี่วงศ์. (2546). *ตามรอยพญานาค*. กรุงเทพฯสำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น จำกัด กรุงเทพฯ
- อุไร สิงห์ไพบูลย์. (2542). *ช่างสิบหมู่ : ศิลปกรรมไทยโบราณ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เอสที.พี.เวิลด์ มีเดีย จำกัด

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	นาย ชีวเชษฐ สุวรรณรัตน์
วันเดือนปีเกิด	วันที่ 6 ตุลาคม 2517
สถานที่เกิด	กรุงเทพฯ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	25/286 รามคำแหง124 ถนนรามคำแหง สะพานสูง บึงกุ่ม กรุงเทพฯ 10240
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	รองหัวหน้าส่วนข้อมูลศูนย์อินเทอร์เน็ต
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2535	มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนพรตพิทยพยัต
พ.ศ. 2539	ศศ.บ.(ออกแบบประยุกต์ศิลป์) จาก สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
พ.ศ. 2548	กศ.ม.(ศิลปศึกษา) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ